

GELİŞİMSEL YETERSİZLİĞİ OLAN
ÇOCUKLARIN ANNELERİNE EĞİTİM
UZMANLARIYLA ÇALIŞIRKEN GEREKLİ
OLAN ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİNİN
KAZANDIRILMASI

Arzu Özen

(Doktora Tezi)

Eskişehir, 1999

**GELİŞİMSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN ANNELERİNE
EĞİTİM UZMANLARIYLA ÇALIŞIRKEN GEREKLİ OLAN ETKİLİ
İLETİŞİM BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI**

ARZU ÖZEN

DOKTORA TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Gönül KIRCAALİ-İFTAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 1999

Bu Tez Çalışması AÜAF'ca Desteklenmiştir. Proje No: 980515

DOKTORA TEZ ÖZÜ

GELİŞİMSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN ANNELERİNE EĞİTİM UZMANLARIYLA ÇALIŞIRKEN GEREKLİ OLAN ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI

Arzu Özen

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 1999

Danışman: Doç. Dr. Gönül Kırcaali-İftar

Bu araştırmanın genel amacı, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerine sağlanan, çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları için bir eğitim uzmanıyla ilk kez görüşürken gerekli etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulamasının etkililiğini belirlemektir. Araştırmanın deneklerini, oniki anne oluşturmuştur. Araştırmaya katılan oniki annenin altısı yansız atama yoluyla deney grubu olarak belirlenmiştir; diğer altısı ise kontrol grubu olarak araştırmaya katılmıştır. Araştırmada; çocukla yaşanan sorunu ortaya koyma, sorunu çözmeye yönelik öneri geliştirme ve görüşmeyi sonuçlandırma olmak üzere üç etkili iletişim davranışı; bu davranışların her biri için ise beşer beceri belirlenmiştir

Araştırmanın birinci bölümünde tek-denekli araştırma modellerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın birinci bölümüne sadece deney grubunu oluşturan anneler katılmıştır ve kendilerine etkili iletişim davranışları sırayla öğretilmiştir. Öğretim uygulaması araştırmacı tarafından hazırlanan “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” öğretim materyalleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde kullanılan veri toplama araçları, belirlenen üç etkili iletişim davranışını ölçebilecek nitelikte çoktan seçmeli sorular şeklinde düzenlenmiştir. Veri toplama araçları, araştırmanın deney grubuna

katılan annelere öğretim öncesinde, öğretim sırasında ve öğretim sonrasında uygulanmıştır. Annelere etkili iletişim becerileri kazandırmaya yönelik yapılan öğretim sonucunda tüm annelerin üç etkili iletişim davranışını oluşturan becerileri kazandıkları ve araştırma için belirlenen ölçüleri karşıladıkları görülmüştür.

Deney grubundaki annelere etkili iletişim becerilerinin öğretilmesi tamamlandıktan sonra, araştırmanın ikinci bölümü başlamıştır. Bu bölümde, etkili iletişim becerileri öğretimi çalışmasını tamamlayan deney grubundaki annelerle, herhangi bir çalışmaya katılmayan kontrol grubundaki annelerin, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişimin ilk iki davranışını oluşturan becerileri kullanımlarında farklılık olup olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan ikinci bölümünde annelerin etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini belirlemek amacıyla “Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki annelerin bu ölçü aracındaki düzeylerini karşılaştırmak için uygulanan t testi sonucunda, deney grubundaki annelerle kontrol grubundaki annelerin gerçek bir danışma ortamında her iki etkili iletişim davranışını kullanım düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı ve deney grubu lehine farklar bulunmuştur.

Bu sonuçlar, hazırlanan öğretim materyallerinin, gelişimsel yetersizliğe sahip çocuk annelerine, ilk kez bir eğitim uzmanıyla görüşürken gerekli etkili iletişim davranışlarının öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

The purpose of the present study was to analyze the effectiveness of the instruction provided to the mothers of children with developmental disorders regarding the effective communication skills necessary for consulting with education personell for the first time. The subjects of the study were 12 mothers; half of whom were randomly assigned to the experimental group and half of whom were assigned to the control group. In the study, effective communication skills were divided into three categories called identifying the problem of the child, generating solutions to solve the identified problem and concluding the consultation process; and each category consisted of five skills.

In the first part of the study, multiple probe desing with probe sessions across behaviors was followed. Only mothers from the experimental group took place in the first part of the study. The effective communication skills were taught to every mother following a “written information” and “interactive examples” format. Data were collected by multiple choice questions. The results revealed that all mothers acquired all effective communication skills.

In the second part of the study, experimental group which completed the effective communication instruction was compared with the control group in terms of using effective communication skills consisting of the first two communication behaviors during real consultation sessions. Data of the second part of the study were analyzed by independent groups t-test. The results of the data analyses indicated that there were significant differences between the two groups in utilizing both communication behaviors in the favor of the exprimental group.

These findings revealed that instruction delivered to mothers of children with devolepmental disorders was very effective in teaching effective communication skills to be used with education specialits.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Gönül KIRCAALİ İFTAR

Üye : Prof.Dr.Latife BIYIKLI

Üye : Prof.Dr.Süleyman ERİPEK

Arzu ÖZEN'in "Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocukların Annelerine Eğitim Uzmanlarıyla Çalışırken Gerekli Olan Etkili İletişim Becerilerinin Kazandırılması" başlıklı tezi 2 Haziran 1999 tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Özel Eğitim Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

ÖNSÖZ

Gelişimsel yetersizliği olan çocuklara yönelik sunulan eğitim, her geçen gün artmaktadır. Bu hizmetlerin istenilen amaçlara ulaşmasında şüphesiz ailenin rolü son derece önemlidir. Bu nedenle eğitimciler ailelere yönelik hazırlanan eğitim programları üzerinde önemle durmaktadırlar.

Eğitim programlarının uygulanması ise ailelerle uzmanları sık sık bir araya getirmektedir. Uzmanlar bu görüşmeler sırasında ailelerle iletişim kurmada sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler. Bu gereksinim doğrultusunda ailelerin çocuklarıyla ilişkili olarak uzmanlarla yapacakları görüşmeler sırasında sahip olmaları gereken etkili iletişim davranışlarının öğretimine yönelik bu çalışmayı planladım.

Çalışmaya son derece istekli katılan ve çalışma sırasında gerekli özveriyi göstererek çalışmalarını aksatmayan, sorumluluklarını titizlikle yerine getiren ailelere sonsuz teşekkür ederim.

Doktora derslerim ve tez çalışmam süresince beni destekleyen ve motive eden, Engelliler Araştırma Enstitüsü'nün olanaklarından yararlanmamı sağlayan, ne zaman yanına gitsem beni güler yüzle karşılayan, mesleki yaşantımda büyük katkıları olan ve yaşamım boyunca kendisini gerek kişilik gerekse mesleki açıdan örnek alacağım danışmanım Doç. Dr. Gönül Kırcaali-İftar'a sonsuz teşekkür ederim.

Yoğun çalışma ortamlarına karşın gerekli zamanı ayırarak çalışmanın ikinci bölümünü gerçekleştiren, Ayten Uysal'a ve Yasemin Ergenekon'a teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın uygulama güvenilirliği verilerini toplamak üzere çalışan Yrd. Doç. Sema Batu'ya ve çalışmanın verilerinin grafiksel analizinde, grafiklerimin çizimini bizzat gerçekleştiren Elif Tekin'e teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince ders yükümü önemli derecede azaltan ve her zaman manevi olarak yanımda olan sevgili oda arkadaşlarım Çimen Genç, Özlem Tavlur ve Özlem Çetin'e sonsuz teşekkür ederim.

Tez çalışmamın uygulama aşamasını gerçekleştirdiğim Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü'nün tüm personeline teşekkür ederim. Ayrıca tezimin yazımı sırasında benden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşım Aynur Sivrikaya'ya teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince benden maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve bana karşı gerekli özveriği her zaman gösteren aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
JURİ ve ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv

BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklar.....	1
1.1.1. Zihin Özürlü Çocuklar.....	1
1.1.2. Otistik Özellik Gösteren Çocuklar.....	3
1.2. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocukların Aileleri.....	4
1.2.1. Ailelerin Gelişimsel Yetersizliğe Uyum Süreci.....	5
1.2.2. Gelişimsel Yetersizliğe Sahip Çocuk Ailelerine Sağlanan Eğitsel Hizmetler.....	8
1.2.3. Aile Eğitimi Çalışmalarının Planlanması.....	9
1.2.4. Gelişimsel Yetersizliğe Sahip Çocuk Ailelerinin Gereksinimlerini Karşılama İçin Hazırlanan Programlar.....	12
1.2.4.1. Ev Merkezli Aile Eğitimi Programları.....	12
1.2.4.2. Okul Merkezli Aile Eğitimi Programları.....	15
1.2.4.3. Ev-Okul Aile Eğitimi Programları.....	16
1.3. Aile-Eğitim Uzmanı İlişkileri.....	16
1.4. Amaçlar.....	21
2. YÖNTEM.....	25

2.1. Denekler.....	25
2.1.1. Araştırmanın Deney Grubuna Katılan Anneler Hakkında Bilgiler.....	26
2.1.2. Araştırmanın Kontrol Grubuna Katılan Anneler Hakkında Bilgiler.....	27
2.2. Ortam.....	28
2.3. Öğretim Materyalleri.....	28
2.3.1. Hedef Davranışların Belirlenmesi.....	28
2.3.2. Yazılı Bilgilendirme Materyali.....	32
2.3.3. Karşılıklı Konuşma Örnekleri Materyali.....	32
2.4. Araştırma Modeli.....	32
2.4.1. Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli.....	33
2.4.2. Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Modeli.....	34
2.5. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları.....	35
2.5.1. Deneklerin Etkili İletişim Davranışlarını Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi.....	35
2.5.2. Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Davranışlarını Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi	36
2.6. Deney Süreci.....	37
2.6.1. Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli Deney Süreci.....	37
2.6.1.1. Başlama Düzeyi Evresi.....	37
2.6.1.2. Uygulama Evresi.....	40
2.6.2. Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Süreci.....	43
2.7. Verilerin Analizi.....	44
2.7.1. Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli.....	44
2.7.1.1. Uygulama Güvenirliği.....	45
2.7.2. Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Modeli.....	47
2.8. Sosyal Geçerlik.....	48
3. BULGULAR	49

3.1. Deneklerin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	49
3.1.1. Birinci Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular.....	49
3.1.2. İkinci Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular.....	53
3.1.3. Üçüncü Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular.....	56
3.1.4. Dördüncü Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular.....	59
3.1.5. Beşinci Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular.....	62
3.1.6. Altıncı Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular.....	65
3.2. Deney ve Kontrol Grubundaki Annelerin Gerçek Bir Danışma Ortamında Etkili İletişim Becerilerini Kullanım Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	68
3.3. Sosyal Geçerlik.....	69
4. TARTIŞMA.....	71
4.1. Tartışma.....	71
4.2. Sınırlılıklar.....	75
4.3. Öneriler.....	75
4.3.1. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler.....	76
4.3.2. Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	76
EKLER.....	78
KAYNAKÇA.....	135

TABLULAR LİSTESİ**Tablo****Sayfa**

1. Başlama Düzeyinde Anne Davranışlarının Kararlılığına İlişkin Veriler.....39
2. Yaşanan Sorunu Ortaya Koyma Davranışına İlişkin Veriler.....68
3. Sorunun Çözümüne Yönelik Öneri Geliştirme Davranışına İlişkin Veriler.....69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

- Şekil 3. 1.** Birinci annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.....52
- Şekil 3. 2.** İkinci annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.....55
- Şekil 3. 3.** Üçüncü annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.....58
- Şekil 3. 4.** Dördüncü annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.....61
- Şekil 3. 5.** Beşinci annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.....64
- Şekil 3. 6.** Altıncı annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.....67

BÖLÜM

1. GİRİŞ

Hızla gelişen dünyamızda, normal eğitim hizmetlerinden gereği gibi yararlanamayıp özel eğitime gereksinim duyan pek çok gelişimsel yetersizlik gösteren çocuk bulunmaktadır. Günümüz toplumlarında amaç; bu çocukları var olan bedensel, zihinsel ve sosyal becerilerini geliştirecek şekilde eğiterek, her birini çalışan ve üreten bireyler olarak topluma kazandırmak olmalıdır.

Gelişimsel yetersizlik (developmental disability), çocuğun yaşamının pek çok döneminde ortaya çıkan bir bozukluktur. Gelişimsel yetersizlik kategorisi içerisinde yer alan en geniş alt kategoriler zihinsel özür ve yaygın gelişimsel gerilik kategorileridir. Otizm ise, yaygın gelişimsel gerilik içerisinde yer alan en geniş özür grubudur (Pueschel, Scalo, Weidenman ve Bernier, 1995).

Aşağıda, günümüzde en sık karşılaşılan gelişimsel yetersizlik türleri olarak bilinen zihin özürü ve otizm ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

1.1. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklar

1.1.1. Zihin Özürlü Çocuklar

Türkiye’de son olarak 1990 yılında yayınlanan Eğitilebilir Çocuklar İlkokul Programı’nda zihin özürlü çocuklar, ‘geri zekalı’ adı altında şöyle tanımlanmıştır: “Doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlerle zihin, sosyal olgunluk, psiko-devinsel gelişim ve fonksiyonlarda sürekli

yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu olarak yaşlılarına göre 1/4 ve daha yüksek oranda gerilik ve yetersizliği nedeniyle normal eğitim programlarından yararlanamayana ‘geri zekalı’ denir” (Eripek, 1996, s.14).

Amerikan Zihinsel Gerilik Örgütü’nün (American Association on Mental Retardation) 1992 yılında yayınladığı zihin özürü tanımında, daha önceki tanımda yer alan zihinsel işlevlerde gerilik, uyumsal davranışlarda yetersizlik ve gelişim dönemi öğeleri korunmakla birlikte, tanım daha işlevsel hale getirilmiştir (Eripek, 1996; Smith, 1994). Buna göre, “Geri zekalılık hali hazırdaki işlevlerde önemli sınırlılıkları göstermektedir. Bu, zihinsel işlevlerde önemli derecede normal altı, bunun yanı sıra zihinsel işlevlerle ilgili uyumsal beceri alanlarından (iletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yararlılık, kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, işlevsel akademik beceriler, boş zaman ve iş) iki ya da daha fazlasında sınırlılıklar gösterme durumudur (AAMR, 1992, s.10).

Yukarıda verilen tanıma ilişkin olarak yapılan açıklamada, bireyin uyumsal becerilerinin, bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevredeki diğer yaşlılarının davranışları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği; birkaç beceri alanındaki sınırlılığın diğer beceri alanlarında da sınırlılıklar olacağı anlamına gelmeyeceği belirtilmektedir (Eripek, 1998; Smith, 1994).

Zihin özürlü çocukların bağımsızlıklarını kazanabilmeleri ve gereksinim duydukları beceri ve davranışların öğretimi, büyük ölçüde, aldıkları eğitimle ilişkilidir. Zihin özürlü çocukların eğitimi ise: (a) çocuğun o andaki performansına uygun bireyselleştirilmiş eğitim programının hazırlanması, (b) kullanılacak öğretim yöntemlerinin belirlenmesi, (c) uygun araç-gereçlerin hazırlanması, (d) özel olarak yetiştirilmiş eğitim personeli, (e) uygun eğitim ortamlarının hazırlanması ile ilişkilidir (Smith ve diğ., 1995; Turnbull ve diğ., 1995).

Günümüzde zihin özürlü çocuklar için değişik eğitim ortamları bulunmakla birlikte; özel eğitimcilerin çoğu bu çocuklara en az kısıtlayıcı ve tümüyle yaşlılarından ve ailelerinden ayrılmalarını gerektirmeyen eğitim ortamlarının sağlanması konusunda birleşmektedir (Heward, 1996).

1.1.2. Otistik Özellik Gösteren Çocuklar

Otizm; sosyal etkileşimi, düşünme becerilerini, duyguları, dil ve iletişimi içeren yetersizliklerle kendini göstermektedir. Otizm, insanlarla ilişki kurmada zorluk çekme, konuşmanın olmaması veya bir iletişim aracı olarak kullanılmaması, çevrede aynılığı koruma isteği ve bazı özel becerilerle (örneğin, matematik ve müzik alanlarında) kendini göstermektedir. Tam olarak belirlenememiş olmakla birlikte, otizmin beyindeki nörolojik farklılıklar ya da sorunlar sonucu ortaya çıktığı öne sürülmektedir (Bernier, Pueschel, Scalo ve Weidenman ,1995).

Otistik özellik gösteren çocuklara tanı koymak oldukça güçtür. Bir çok tıbbi testler, otizmin tanısı konusunda yardımcı olmamaktadır. Otistik özellik gösteren çocukları anlamamanın en güvenilir yolu, anne-babaya çocuğun doğumundan o güne kadar ki gelişimi konusunda ayrıntılı sorular sormak ve çocuğun o andaki davranışlarını gözlemektir (Sucuoğlu, Akıncı, Gümüşçü ve Pişkin, 1988).

Otistik özellik gösteren çocuklar, çevrelerindeki insanlara ve nesnelere karşı ilgisiz dururlar; kişilerle göz göze gelmek ya da uzanıp nesnelere almak istemezler. Otistik özellik gösteren çocukların yinelediği belli hareketler vardır. Örneğin oturduğu yerde sallanma, sürekli kapıyı açıp kapatma, kollarını çırpma, olduğu yerde dönme ve parmak titretme. Otistik özellik gösteren çocuklarda sık rastlanan bir başka davranış da çevreye karşı alışılmadık tepkiler göstermedir. Otistik özellik gösteren çocukların çoğu, okşanmaktan ve dokunulmaktan hoşlanmazlar, kucağa gelmek istemezler, kucağa alındıklarında rahat değildirler (Pueschel ve diğ., 1995).

Otistik özellik gösteren çocuklar ve yetişkinler, algı bozuklukları yani görüntüleri, sesleri, tatları ve duyguları farklı biçimlerde yaşayabilirler. Örneğin, otistik özellik gösteren bir yetişkin, camına vuran yağmur damlalarının gümbürdeyen bir lokomotif sesi gibi olduğunu ve bu sesin kulağına acı verdiğini söylemiştir (Ittenbach, Smith ve Patton, 1994).

Otistik çocukların konuşma ve dil gelişimleri, normal yaşlılarından farklı özellikler göstermektedir. Otistik çocuklarda görülen konuşma sorunlarının belli başlıları; başkalarının konuşmalarını tekrarlama, konuşulanları anlamada güçlük, söz

diziminde bozukluklar, 'evet-hayır' kelimelerini kullanmada zorluk ve zamirlerin yer değiştirmesidir (Pueschel ve diğ., 1995).

Son yıllarda öğrenme kuramlarından yararlanarak eğitime ağırlık verilmiş, otistik özellik gösteren çocukların eğitim ile bir çok beceriyi kazanabilecekleri kabul edilmiştir. Çocuğun özelliklerine göre hazırlanan programın, yapılandırılmış bir çevrede, uzman kişilerce, uygun araç-gereç kullanarak uygulanması; otistik çocukların eğitimlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu konuda çalışan uzmanlar, eğitime anne-babanın da katılması gerektiğini; anne-baba, öğretmen ve uzman işbirliğiyle çocukların çeşitli becerileri kazanabileceklerini ve yaşadıkları ortama daha kolay uyum sağlayacaklarını kabul etmektedirler (Sucuoğlu ve diğ., 1988).

1.2. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocukların Aileleri

Eğitim yalnızca okulda yürütülen bir süreç değildir. Gerçekte, eğitim çocuk okula başlamadan önce hatta doğumdan itibaren evde başlamaktadır (Fox ve Binder, 1990; Schulz, 1987; Üstünoğlu, 1991; Vuran, 1998). Bu bağlam içinde anne-babaların rolü ele alındığında, ailelerin eğitiminin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu durum özürlü çocuğa sahip aileler açısından daha da önem kazanmaktadır. Aileler çocuklarının özürlü olduğunu fark ettiklerinde çocuklarıyla uygun şekilde etkileşimde bulunmayı bilmeyebilmekte ve bunun sonucunda çocuk için kritik olan ilk üç-dört yıl olumsuz şekilde geçebilmektedir. Aynı zamanda anne-baba ve çocuk arasında olumsuz etkileşim örüntüleri de olabilmektedir (Sucuoğlu, 1998). Bu nedenle, anne-babalara gelişimsel yetersizliği olan çocuklarının gelişimini destekleyici ipuçlarının zamanında verilmesi gerekmektedir.

Batı ülkelerinde yapılan araştırma sonuçlarında anne-babaların çocuklarının gelişimi üzerindeki olumlu etkilerinin vurgulanmasının yanı sıra 1940'larda başlayan anne-baba hareketlerinin gittikçe artması, anne-babaların çocuklarla ilgili gönüllü kuruluşlara katılmaları ve bu kuruluşların destekleyicisi/çalışanı olmaları sonucunda, özürlü çocuk anne-babaları 1990'lara hem kendileri hem de çocukları ile ilgili yeni haklar, değişik hizmet seçenekleri ve farklı beklentilerle girmişlerdir. Bu çabalar ailelerin uzmanlarla ilişkilerinde de farklılığa yol açmış, uzmanların anne-babalarla ilgili görüşleri değişmiş; anne-babalar çocuklarının eğitiminde ya da tedavisinde

pasif rolden çıkararak; programların hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinde uzmanlar ile işbirliği içerisinde çalışacak kişiler durumuna gelmişlerdir. (Sucuoğlu, 1997).

Gelişimsel yetersizliği olan çocukların ailelerine yapılacak ilk yardım, özürlü çocuğun doğumu ile yaşadıkları psikolojik uyum sürecini en kısa sürede aşmalarını sağlamak olmalıdır. Bu çalışmalar, özürlü bebeğin doğumuyla hemen başlayabilmekte, aralıklarla, aile içi kriz dönemlerinde (örneğin, çocuğun okula başlaması, ergenliğe giriş vb.) sürdürülebilmektedir (Tymchuk, 1983).

1.2.1. Ailelerin Gelişimsel Yetersizliğe Uyum Süreci

Bir çocuğun doğumu ailenin yaşamında önemli bir dönüm noktası oluşturur ve aile üyelerine yeni roller yükler. Eve bir çocuğun gelmesinin yarattığı sevinç, çocuğun özürlü olduğunun fark edilmesi ile şok duygusuna ve yoğun bir kedere dönüşebilir. Çocuğun özürü doğumla ortaya çıkabileceği gibi yaş ilerledikçe uyumsuzluk, başarısızlık, iletişim yetersizliği ya da yoğun davranış sorunları şeklinde de ortaya çıkabilir (Eripek, 1996). Ailelerin özürlü çocuklarını kabullerinde geçirdikleri sürecin iki evreden oluştuğu öne sürülmektedir. Birinci evre şok, reddetme ve depresyon; ikinci evre ise karmaşa, suçluluk, kızgınlık, pazarlık etme, kabul ve uyumu içermektedir (Kroth ve Edge, 1997).

Evre I

1. Şok: Şok, aşırı üzülmeye ve çaresizlik duygusu olarak tanımlanır. Aileler, özürlü bir çocuğa sahip olmakla, beklemedikleri ve hazır olmadıkları bir durumla karşı karşıya kalırlar.

2. Reddetme: Reddetme, olayların farkında olmamaya çalışma olarak tanımlanabilir. Bu durum, anne-babanın başka şeylerle çok fazla meşgul olup, çocuğun sorunlarıyla ilgilenmeye zaman bulamaması şeklinde kendini gösterebilir. Bu dönemde aile böyle bir çocuğu olduğunu kabul edememekte ve çocuğunun normal olduğuna ilişkin kanıtlar aramaktadır.

3. Depresyon: Aile ‘artık iş işten geçti, bundan sonra hiçbir şeyin anlamı yok’ şeklinde düşünmeye başlar ve çevresiyle ilişkilerini en aza indirir. Bu dönemde aileler normal çocuk özlemi de duyarlar. Bu durum bir süre sonra bazı ailelerde ruhsal çöküntüye neden olur. Uzmanlar özürli çocuğa sahip ailelerde bu tür duygular yaşamının doğal, hatta gerekli bir tepki olduğunu öne sürmektedirler.

Evre II

4. Karmaşa: Özürli çocuğa sahip olmak ailenin yükünü önemli ölçüde arttırmaktadır. Çocuklarının neredeyse günün yirmidört saatinde bakıma gereksinim göstermeleri, eğitim ve sağlık kurumlarına sıklıkla yapılan ziyaretler vb. aileyi maddi ve manevi yönden yıpratmaktadır. Dolayısıyla anne-babalar, ‘böyle bir çocuğum olacağına keşke hiç olmasaydı’ şeklinde tepki gösterebilmektedirler. Bu durum pek çok ailede engellenme duygularına; dolayısıyla, çocuklarına yönelik kızgınlık tepkilerine neden olmaktadır. Bir yandan bu olumsuz duyguları yaşarken, diğer yandan çocuklarını sevmekte ve onun için en iyisini yapmak istemektedirler. Bu durum ailede karışık duygulara neden olmaktadır.

5. Suçluluk: Suçluluk, çocuğun durumundan kendini sorumlu tutma şeklinde tanımlanır. Ailelerin bekli de en çok zorlandıkları duygu suçluluktur. Aile sürekli olarak ‘Niçin başımıza bu geldi?’ sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır. Ailenin bulduğu nedenler ise gerçekte çocuğun özür durumu ile ilişkili olmayabilmektedir.

6. Kızgınlık: Kızgınlık, ailenin çocuklarını kabule giden yolda önemli bir engeldir. Kızgınlık, öfkeyi sorunun kaynağı ile ilişkili olmayan bir başkasına yönelme durumudur. Tıp doktorları ve öğretmenler, kızgınlığın en yaygın olarak yöneltildiği kişiler arasında sayılabilir.

7. Pazarlık Etme: Bu dönemde aile, çocuğunun özürünü ortadan kaldırmanın yollarını arar. Aile için önemli olan çocuğunun normal hale gelmesidir. Aile bunu gerçekleştirebileceğini umduğu herkesle anlaşmaya girebilir. Bu kişi tıp doktoru, uzman, sihirli güçleri olduğu sanılan biri, hatta Tanrı olabilir. Anlaşma çoğu kez ‘eğer çocuğumu iyi yaparsan, ben de....’ şeklinde olmaktadır. Pazarlık, suçluluk ve çaresizlik duygularının bir yansıması olmaktadır.

8. Kabul ve Uyum: Kabul ve uyum evresinde anne-baba çocukla ilişki içine girmeye başlar. Çocuğun gereksinimleri karşılanmaya çalışılır ve uzmanlarla işbirliği yapılır. Bu aşamaya erişebilen anne-babalar çocuklarını olduğu gibi ve ailenin bir üyesi olarak kabul etmeye hazırdırlar.

Özürlü çocuğa sahip aileleri konu alan bazı çalışmalarda, bir grup ailenin özürlü çocuğa kolayca uyum sağladığı ve sosyal işlevler açısından normal çocuğu olan ailelerden farklı olmadıkları belirtilmektedir. Bazı çalışmalarda ise ailenin özürlü çocuktan çok etkilendiği; çocuğun ailenin işlevlerinde farklılığa yol açtığı; tıbbi, psikolojik ve eğitsel çabalar ile maddi sorunların ailede strese neden olduğu kabul edilmektedir (Hallahan ve Kauffman, 1994; Kaplan, 1996; Sucuoğlu, 1997). Bu araştırma bulgularından yola çıkılarak, günümüzde ailelerin özürlü çocuğa sahip olmaktan olumsuz yönde etkilenmiş olduğu varsayımı kabul görmektedir.

Ailelerin birçoğu aşamaların en sonuncusu olan kabul aşamasına erişememektedirler. Bazı aileler red aşamasında takılmakta ve sürekli olarak çocuklarının normale döneceği beklentisi içinde olmaktadır. Ancak bazı ailelerin durumla daha kolay baş edebildikleri, aileye (örneğin, büyüklük, kültürel yapı, sosyoekonomik düzey vb.) ve çocuğa (örneğin, özürün türü, derecesi vb.) ait bazı özelliklerle aile bireylerinin kişilik özelliklerinin özürlü çocuğu olan ailelerde sorunlarla baş etme becerilerini etkileyen etmenler olduğu görüşü de benimsenmektedir (Hallahan ve Kauffman, 1994; Kaplan, 1996; Sucuoğlu, 1997). Ailenin özürlü çocuğunu kabul etme süreci ne kadar uzarsa, özürün aile ve çocuk üzerindeki etkileri de o denli fazla olmaktadır. Bu nedenle, öncelikle aileye bu özürle başa çıkabilmeleri konusunda yardımcı olmak gerekmektedir. Kaynaklar, ailelerin yukarıda sıralanan aşamaları geçmelerinde ve kabul aşamasına ulaşmalarında, ailelere sunulan psikolojik destek hizmetlerinin etkili olduğunu belirtmektedir (Bos ve Vaughn, 1998). Küçük gruplar halinde yürütülen psikolojik destek oturumlarında, benzer özellikte çocuğu olan anne-babaların kendilerinin ve çocuğun duygu, düşünce ve tepkilerini anlayabilmeleri; kendi duygularıyla yüz yüze gelmeleri; çocukları ile ilgili beklenti ve duygularını paylaşarak sorunlarına gerçekçi çözümler üretebilmeleri hedeflenmektedir (Tymchuk, 1983).

Böcü (1992) bilgi verici danışmanlığın, serebral palsili çocuğu olan annelerin kaygı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bilgi verici danışmanlığın, annelerin kaygı düzeylerini etkileyip etkilemediğini ölçmek amacıyla, yedi hafta süreyle devam eden yardım sürecinin başında ve sonunda, hem deney, hem de kontrol grubunu oluşturan annelere “Özürlü veya Sürekli Bir Hastalığı Olan Bireye Sahip Ailenin Kaygı ve Endişe Düzeyini Ölçme Aracı” uygulanmıştır. Yaklaşık iki saat süren ve haftada bir kez gerçekleştirilen bilgi verici danışmanlık oturumlarına katılan deney grubu annelerine, serebral palsy konusunda ayrıntılı bilgi; duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşabilmeleri için uygun fırsat ve gereksinimleri doğrultusunda anne eğitimi verilmiştir. Deney grubu bu süreci yaşarken, kontrol grubuna ise eğitim verilmemiştir. Bilgi verici danışmanlık uygulaması sonucunda deney ve kontrol gruplarının kaygı düzeyleri karşılaştırılmıştır ve gruplar arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak, yapılan gözlemler, deney grubuna katılan annelerin daha bilinçli oldukları, çocuklarını kabul etme ve sosyal destek sağlama açısından da daha olumlu düzeyde oldukları yönündedir.

1.2.2. Gelişimsel Yetersizliğe Sahip Çocuk Ailelerine Sağlanan Eğitsel Hizmetler

Özürlü çocuk ailelerine sağlanan eğitsel hizmetler, bilgiyi paylaşmaktan davranışsal teknikleri öğretmeye, kişisel geleceği planlamadan özlük haklarını savunmaya kadar çeşitlenebilir (Barber, Turnbull, Behr ve Kerns, 1988; Fox, Dunlop ve Philbrick, 1997; Powell, Hecimovic ve Christensen, 1992). Özürlü çocuk ailelerine sağlanacak destek; ailenin değer yargılarına, belirlediği hedeflere, sahip olduğu kaynaklara ve günlük rutinlerine uygun olarak bireyselleştirilmelidir. Asıl önemlisi, aileye sunulacak destek, aile ile işbirliği içerisinde geliştirilmeli ve ailenin kapasitesini geliştirecek doğrultuda olmalıdır (Dunts, Trivette ve Johanson, 1994; Fox ve diğ., 1997; Turnbull ve Turnbull, 1990).

Özürlü çocuk ailelerine sağlanacak hizmetler doğrultusunda aile eğitiminin amaçları şu şekilde betimlenmektedir (Gargiulo, 1985; Kırcaali-İftar, 1995).

- a. Ailenin, özürlü çocuğu kabulünü sağlamak: Çocuğu objektif olarak değerlendirebilme; potansiyelini ve sınırlıklarını anlama;

- b. Ailenin haklarını ve sorumluluklarını anlamasını sağlamak: Ailenin eğitim programına ne ölçüde katılabileceği ve ailenin yapması gereken sorumluluklar hakkında bilgi verme;
- c. Aile ile işbirliği yapmak: Aileye sunulacak hizmetlerin özelliklerini anlatmak ve programın amaçlarını gerçekleştirmede yardımlaşmayı teşvik etmek;
- d. Ailenin belli programları uygulamasını sağlamak: Evi daha verimli bir eğitim ortamı haline getirmek;
- e. Aileyi, aile grupları vb. diğer kaynaklar hakkında bilgilendirmek.

Aile eğitiminde söz konusu amaçlara ulaşmak için aile eğitiminin planlanması önemlidir. İnsanlara yardım etmeyi amaçlayan çalışmaların tümü hedeflenen kitlenin gereksinimleri göz önünde bulundurularak planlanır. Yapılan çalışmanın başarısı ya da amaçlarına ulaşması, hedef kitlenin gereksinimlerine ne kadar uygun olduğu ve bu gereksinimleri ne kadar karşıladığı ile bağıntılıdır (Cook, 1989; Vuran, 1998). Bunların yanı sıra, özürlü çocuğa sahip olmak ailenin sorumluluklarını artırmakta, işlevlerini farklılaştırmaktadır. Normal çocukların anne babalarına kıyasla özürlü çocukların anne-babaları daha fazla zamana ve daha fazla paraya gereksinim duymakta; ayrıca, daha yapılandırılmış ortamlar hazırlamak ve çocuğun gelişimini daha sistemli takip etmek zorunda kalmaktadırlar (Laborde ve Seligman, 1991; Seligman 1991).

1.2.3. Aile Eğitimi Çalışmalarının Planlanması

Aile gereksinimleri söz konusu olduğunda, aile eğitimi programına temel oluşturacak gereksinimlerden söz edilmektedir. Her bireyin olduğu gibi her ailenin de farklı gereksinimler içerisinde olması doğaldır. Aile gereksinimlerini belirlemek üzere Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından “Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı” kullanılarak yapılan bir çalışmada, anne ve babanın gereksinimleri; bilgi gereksinimi, destek gereksinimi, maddi gereksinim, çocuğun durumunu diğerlerine açıklama gereksinimi, ailenin işleyişi ve toplumsal hizmetlerle ilgili gereksinimler

olarak gruplanmıştır. Turnbull ve Turnbull (1997) tarafından yapılan çalışmada ise; sevgi gereksinimi, kendine güven gereksinimi, sosyalleşme gereksinimi, maddi gereksinim, bilgi ve destek gereksinimi olarak gereksinimler belirtilmiştir. Aşağıda bu gereksinimlerin her biri kısaca açıklanmaktadır:

Sevgi Gereksinimi. Sevgi gereksinimi, ailenin çocuğunu kabul ederek onunla yaşamayı öğrenmesini içerir. Genellikle özürlü çocuklar her yönleriyle kabul edilmeye, takdir edilmeye ve sevmeye gereksinim duyarlar. Ailelerle yapılan çalışmaların sonuçlarına baktığımızda, başarılı ailelerin sevgi paylaşımına önem verdikleri görülmektedir (Turnbull ve Turnbull, 1997).

Kendine Güven Gereksinimi. Özürlü çocuk ailelerinin en önemli gereksinimlerinden biri de, çocuklarında olumlu gelişmeler yaratmada kendilerine güvenme gereksinimidir. Ailelerin kendilerine olan güvenlerini arttırmada, özürlü çocuklarının yapabileceği pek çok şey olduğunu göstermek önemli bir rol oynamaktadır. Todis, Irvin, Singer ve Yavanof (1993) bedensel özürlü ve eğitilebilir zihin özürlü çocukların anne ve babaları için altı haftalık bir program düzenlemişlerdir. Bu eğitimin sonucunda; anne ve babaların kendilerine olan güvenlerinin arttığını ve günlük yaşam içerisinde çocuklarının bağımsızlığını kazanmasını desteklediklerini görmüşlerdir (Turnbull ve Turnbull, 1997).

Sosyalleşme Gereksinimi. Özürlü çocukların aileleri çevrelerindeki diğer insanlarla karşılıklı sosyal ilişkilerinin olumlu olmasını ve toplum tarafından kabul görülmeyi isterler. Ailelerin, özürlü çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları nedeniyle çevreleriyle sosyal ilişkileri son derece sınırlıdır (Ruef, 199, Turnbull ve Turnbull, 1997).

Brothers (1985) zihin özürlü çocukların ailelerinin, toplumun ortak kullandığı ortamlarda (kafeterya, restoran, tiyatro vb.) sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Özellikle davranış sorunlu çocukların aileleri, kendi yakın aile çevresi ve çocuklarının öğretmenleri dışında kimseyle ilişkileri olmadığından ve çocukla birlikte kendilerinin de çevreden soyutlandıklarından yakınmaktadırlar. Sosyalleşme gereksinimlerini karşılamak amacıyla, ailelerin diğer insanlarla bir araya gelmelerini sağlayacak fırsatlar yaratılmalıdır. Ailenin gereken sosyal desteği alması

problemlerle daha kolay baş edebilmesini sağlamakta, ailenin stresini azaltmakta ve uyumunu kolaylaştırmaktadır (Cunningham, 1985).

Sosyalleşme gereksinimi içerisinde yer alan diğer bir gereksinim ise ailenin eğlenme ve dinlenme gereksinimidir. Bazı aileler eğlenme etkinliklerine, çocuklarının özür durumlarından veya toplumun fiziksel şartlarının uygun olmamasından dolayı katılamamaktadırlar. Eğlenme ve dinlenme gereksinimlerinin karşılanmaması ise ailede ek streslere yol açabilmektedir (Traustadottir, 1995; Turnbull ve Turnbull, 1997).

Maddi Gereksinimler. Özürlü çocuğun doğumu, aile ekonomisini etkilemektedir. Çoğu aile özürlü çocuğuna diğer çocuklarından daha fazla harcama yapmaktadır. Araştırmalardan elde edilen veriler; özellikle otistik ve zihin özürlü çocukların ailelerinin özel diyet, ulaşım, özel eğitim, destek hizmet, ilaç gibi gereksinimlere çok fazla harcama yaptıklarını göstermektedir (Knoll, 1992). Hatta bazı aileler taşınmak ya da sahip oldukları bazı olanakları terk etmek zorunda bile kalmaktadırlar. Örneğin, çocuklarına bakmak zorunda oldukları için tam gün çalışabilecekleri halde yarım gün çalışmak durumunda ya da tamamen işten ayrılmak zorunda kalan anne-babalara rastlanabilmektedir (Barnett ve Boyce, 1995; Birenbaum ve Cohen, 1993; Fujiura, 1994; Knoll, 1992; Turnbull ve Turnbull, 1997).

Bilgi Gereksinimi. Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından geliştirilen “Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı”nın bilgi gereksinimi başlığı altında ailelerin aşağıdaki konulardaki gereksinimlerine yer verilmiştir:

- a. Çocuğa bazı becerilerin nasıl öğretilceği hakkında bilgi gereksinimi,
- b. Çocuğun davranışlarının nasıl kontrol edileceği hakkında bilgi gereksinimi,
- c. Çocuğun özür durumu hakkında bilgi gereksinimi,
- d. Çocukla nasıl iletişim kurulacağı hakkında bilgi gereksinimi.

Sucuoğlu (1994), Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından geliştirilen Aile Gereksinimleri Belirleme Aracı'nı Türkçe'ye uyarlayıp faktör analizi yaparak, özürlü

çocuğa sahip 44 anne ve babaya uygulamıştır. Araştırma sonucunda, özellikle bilgi gereksinimini hem annelerin hem de babaların temel gereksinim olarak belirttikleri ortaya konmuştur. Evcimen (1996) tarafından aynı araç kullanılarak yapılan bir başka araştırma sonucunda, çocukların yaşlarına ve özürlü çoklu olma durumuna göre ailelerin bilgi gereksinimlerinin arttığı da vurgulanmıştır (Vuran, 1997).

Bilgi gereksinimi, bir anlamda, aileye özürlü çocuklarının bağımsızlığını kazanabilmesi için gerekli becerilerin öğretiminde ve toplumsal çevreye uygun davranışlar göstermelerinde yol gösterecek uygun aile eğitimi programlarının hazırlanmasını içermektedir. Hazırlanan bu programlar kendi içerisinde çeşitlenmektedir. Aşağıda bu programlar kısaca tanıtılmaktadır.

2. Gelişimsel Yetersizliğe Sahip Çocuk Ailelerinin Gereksinimlerini Karşılama İçin Hazırlanan Programlar

1.2.4.1. Ev Merkezli Aile Eğitimi Programları

Ailenin evde eğitilmesi, evin verimli bir eğitim ortamı haline getirilmesinde avantajlı bir desenleme olarak görülmektedir. Evde uygulanan programlar, bir uzman ya da danışman tarafından, ailelerin ve çocuklarının ev ortamındaki gereksinimlerinin belirlenmesinden sonra desenlenmektedir. Anne-baba ve çocuğun gereksinimlerine uygun, çocuğun doğal ortamında yürütülen bu tür programlar, uzmanın aile bireylerini bilgilendirdiği, çocukla çalışarak onlara model olduğu, onların çocukları ile etkileşimlerini doğrudan gözleyerek danışmanlık yaptığı desenlemelerdir. Bu tür programların, özellikle hiç bir eğitim kurumundan yararlanamayan çocukların eğitiminde önemli katkılarının olduğu vurgulanmaktadır (Schulz, 1987).

Powers, Singer, Stevens ve Sowers (1992), ev merkezli bir aile eğitimi programı uygulayarak, annelerin davranışsal anne-baba eğitimi sonucunda öğrendikleri teknikleri, ev, market, mağaza, kiliseyi kapsayan toplumsal ortamlarda genellemelerini araştırmışlardır. Üç anne ve çocuklarıyla yapılan çalışmada anneler, çocuklarda davranış yönetimi ve etkinlik planlama tekniklerini öğrenmişlerdir. Anneler bu tekniklerin uygulamasını, kendilerine verilen yazılı materyalleri evde

okuyarak öğrenmişlerdir. Annelerden ikisi öğrendikleri teknikleri genelleme ortamlarında kullanabilmişlerdir.

Bunun yanında, daha ileriki yaşlardaki çocukların anne-babalarına yönelik benzer süreçlerin kullanıldığı ev öğretimi çalışmalarının (Schulz, 1987; Backer, 1980; Carpenter, 1994; Epstein ve diğerleri., 1990; Vuran 1997) yapıldığı gözlenmektedir. Vuran (1997), annelere çocuklarının uygun davranışlarını ödüllendirme ve uygun olmayan davranışlarını eleştirmeme becerilerinin kazandırılmasında bilgilendirme, dönüt verme, dönüt verme ile ödüllerin birlikte kullanılması süreçlerinin annelerin ödül kullanma ve eleştirme sıklığında, çocuklarının ise uygun olan ve olmayan davranışlarında ne düzeyde değişikliğe yol açtığını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, üç anne ve zihin özürlü çocuklarıyla çalışılmıştır. Araştırmada, tek-denekli araştırma yöntemlerinden değişen koşullar modeli kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; bilgilendirme, dönüt verme, dönüt verme ile ödüllerin birlikte kullanıldığı eğitim süresince, annelerin hedef davranışlarındaki değişiklikler giderek amaca yaklaşmıştır. Benzer değişiklikler çocukların belirlenen hedef davranışlarında da görülmüştür

Cavkaytar (1998), kendi geliştirdiği bir aile eğitimi programını tamamlayan annelerin program doğrultusunda gerçekleştirdiği beceri öğretimi çalışmalarının, zihin özürlü çocukların öz-bakım ve ev içi becerilerini öğrenmelerindeki etkisini belirlemek amacıyla üç çocuk ve anneleriyle çalışmıştır. Araştırmanın yöntemi tek-denekli araştırma yöntemlerinden, beceriler arası çoklu yoklama modelidir. Aile eğitimi programı, her biri bir buçuk saatten oluşan üç aile toplantısından, bir buçuk saatlik bir ev ziyaretinden ve program süresince temel kaynak olarak kullanılan Öz-bakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretimi El Kitabı'nda oluşmaktadır. Araştırma sonuçları, zihin özürlü çocukların belirlenen becerileri bağımsızlık düzeyinde öğrendiklerini ve izleme sürecinde de aynı performansı gösterdiklerini göstermektedir.

Sucuoğlu ve Kuloğlu (1992), otistik çocuklara bağımsız yaşam becerileri kazandırılması konulu iki aşamalı bir araştırma planlamışlardır. Birinci aşamada 13

yaşındaki üç otistik çocuğa okul ortamında çeşitli bağımsız yaşam becerileri, davranış değiştirme teknikleri uygulanarak öğretilmiş; ikinci aşamada ise, annelerin eğitime katılmaları ile bu becerilerin ev ortamlarına genellenmesi sağlanmıştır. Bu bölümde anneler eğitime aktif olarak katılmış, çocuklarının kazandıkları becerileri ev ortamına genellemede eğitimci rolü almışlardır. Araştırma sonucunda çocuklarının okulda öğrendikleri becerileri ev ortamında genelleyebildikleri ve annelerin eğitimci rolünü başardıkları görülmüştür.

Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı, Türkiye’de aileyi evde eğitmek amacıyla kullanılan bir programdır. Küçük Adımlar Avustralya’da geliştirilmiş ve Türkçe’ye uyarlanmış sekiz ciltlik bir erken çocukluk dönemi özel eğitim programıdır. Küçük Adımlar Programı, 0-6 yaş arasında normal gelişim sürecinde edinilen becerileri kapsamaktadır. Dolayısıyla, gelişimsel yetersizliğin düzeyine ve özelliklerine bağlı olarak, bu yaş dönemindeki ya da daha büyük yaşlardaki çocuklarda kullanılabilir. Program; iletişim, büyük kas, küçük kas, alıcı dil ve kişisel-toplumsal alan becerilerinin değerlendirilmesini ve öğretilmesini içermektedir. Küçük Adımlar Programı, Avustralya’da gelişimsel gerilik gösteren çocukların aileleri tarafından, ek hizmete gerek olmaksızın kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Çoğu ailenin programı anlamada ve uygulamada desteğe gereksinim duyması nedeniyle Türkiye’de Küçük Adımlar Programı’nın uygulaması aile rehberi desteğiyle yürütülmektedir. 1996 yılından bu yana, özel eğitim ya da benzeri bölümü olan üniversiteler, öğrencilerini aile rehberi olarak yetiştirerek Küçük Adımlar Programı’nda görevlendirmektedir. İlgili üniversiteler, aile rehberinin ailelerle yürüttüğü çalışmaları yakından izlemektedirler.

Türkiye’de kullanılan diğer bir program ise Portage Aile Eğitimi Programı’dır. Portage, ev eğitimi programı olarak, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1970’li yılların başında, özürlü çocukların okul öncesi eğitimine yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir. Bu program dil, kavram, öz-bakım, motor ve sosyal gelişim alanlarına yönelik 450 becerinin kazandırılmasını hedeflemektedir (Gargiulo, 1995). Portage Programı’nın Türkiye’de uygulamasına, Hacettepe Üniversitesi tarafından başlanmıştır.

1.2.4.2. Okul Merkezli Aile Eğitimi Programları

Okul merkezli aile eğitimi programları, okul öncesi kurumlarda ve klinik ortamlarda yürütülen programlardır. Sosyal etkileşim ile dil ve konuşma gelişimine ağırlık verilen bu programlarda kaynaştırma yoluyla eğitim de önemli bir yer tutmaktadır. Anne-babaların okulda ya da merkezde öğrendikleri bilgileri evde uygulamalarını gerektiren bu tür programlar, genellikle ailelerin grup olarak eğitimine olanak tanınması açısından ekonomiktir (Heward ve Orlansky, 1984). Okulda ya da merkezde düzenlenen programlar konferanslar, çalışma toplantıları, ev ödevleri ve evdeki uygulamaların gruba aktarılması biçimlerinde yürütülmektedir (Alberto ve Troutman, 1990). Baker ve McCurry (1984), okul merkezli programlar sonucunda ailelerin davranışsal ilkeleri edinmede ve bunları öğretmede önemli ilerlemeler gösterdikleri sonucuna varmışlardır. Program sonunda anne-babalar çocuklarının öz-bakım becerilerinde geliştiklerini belirtmişlerdir. Baker ve Brightman (1984), anne-babaları çocuklarına öz-bakım becerilerini öğretmeleri amacıyla bir eğitim programına almışlar; programı tamamlayan anne-babaların çocuklarına öz-bakım becerilerini öğretme ve davranış sorunlarıyla başa çıkmada başarılı olduklarını bulmuşlardır.

Akkök (1984), ailelerin davranışsal yaklaşıma dayalı aile rehberliği programına katılmalarının öğretilbilir düzeydeki çocukların öz-bakım becerilerinin geliştirilmesine katkısını ve anne-babaların çocuklarına karşı tutumlarına etkisini araştırmak amacıyla yaptığı çalışmada haftalık toplantılar düzenlemiş; bu toplantılarda ailelere öz-bakım becerilerinin öğretilmesine ilişkin bilgiler vermiş; hafta içi ise ev ziyaretleri ve telefon görüşmeleri ile iletişimi sürdürmüştür. Çalışma sonunda, aile rehberliği uygulamalarının öğretilbilir çocukların öz-bakım becerilerinin gelişimine katkısı olduğu; öz-bakım becerileri açısından deney grubundaki çocukların kontrol grubundaki çocuklara göre daha ileri düzeyde oldukları bulunmuştur.

Sucuoğlu, Kanık ve Küçükler (1994), öğretilbilir çocukların ailelerine yönelik olarak “Özel Eğitimde Anne-Baba Programları” adlı davranışsal yaklaşımı

esas alan yapılandırılmış bir anne-baba eğitimi programı hazırlamışlardır. Program anne-baba rehberliği el kitabı ve bu kitabın video kaseti ile desteklenmiştir. Uygulamaya zihin özürülü çocuğa sahip anne-babalar katılmışlardır. Program grup çalışması şeklinde yürütülmüştür. Sonuç olarak anne-babaların birbirleriyle etkileşime girerek deneyimlerini ve anlatılan konularla ilgili bilgilerini paylaştıkları gözlenmiştir. Bunun yanında anne-babalar programdan hoşlandıklarını, yararlandıklarını ve kazandıkları bilgileri günlük yaşamda uyguladıklarını belirtmişlerdir.

1.2.4.3. Ev-Okul Aile Eğitimi Programları

Ev-okul aile eğitimi programları, aileyi hem ev, hem de okulda eğitmek üzere geliştirilmiş programlardır. Bu programlar, okulda verilen eğitimin evde de sürdürülmesini sağlamak amacıyla desenlenmiştir (Heward ve Orlansky, 1984). Ev-okul programlarının, ailelerin okuldaki etkinlikleri izlemelerine olanak vermesi, ailelerin uzman eğitiminden geçmelerini sağlaması, ailelerin çocuklarıyla yaptıkları çalışmaların uzmanlar tarafından evde izlenmesi ve ailelerin danışmanlık hizmeti almalarını sağlaması gibi nedenlerle, gerek çocuk gerekse aile açısından daha avantajlı olduğu vurgulanmaktadır (Brightman, Ambrose ve Baker, 1980).

1.3. Aile-Eğitim Uzmanı İlişkileri

Eğitim uzmanları ailelerin gereksinimlerine yönelik hazırlanan eğitim programları üzerinde önemle durmaktadırlar. Eğitim programlarının uygulanması ise ailelerle uzmanları sık sık bir araya getirmektedir. Uzmanlar bu görüşmeler sırasında ailelerle iletişim kurmada sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler (Kroth ve Edge, 1997). Oysa ki, çocuklara götürülen eğitim hizmetlerinin en üst düzeyde olabilmesi, etkili iletişimle mümkündür. Uzmanların, ailelerle olumlu işbirliği geliştirmenin önemini kavramalarıyla, aile-uzman arasında oluşacak işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalara ilgi de artmıştır (Beckman, 1996; Dunst, Trivette ve Deal, 1998; Walker ve Singer, 1993). Aile ve uzman arasında oluşacak işbirliğinin önkoşulu ise etkili iletişimdir.

İletişim, kişinin duygu ve düşüncelerini karşısındakine iletmesi ve karşısındakinin iletmiş olduğu duygu ve düşünceleri almasıdır (Pasanella ve Volkmer, 1997). İletişim sözlü ve sözsüz olarak gerçekleşebilir. Ailenin ya da uzmanın soru sorması, “evet”, “anladım” gibi doğrulama sözleri söylemesi, söylenenleri destekleyen örnekler vermesi, gerektikçe söylenenlerin tekrarlanması iletişimin sözel boyutunun örnekleridir. Göz kontağı kurma, uzmanın ya da ailenin sözlerine ilişkin not alma, zaman zaman baş sallayarak görüş birliğini ifade etme ise iletişimin sözsüz boyutunu oluşturur.

Aile-uzman etkileşiminde ailelerin, uzmanların verdikleri bilgileri dinlemeleri ve anlamaları; uzmanların da aileleri dinlemeye ve anlamaya çalışmaları önemlidir. Dinleme, dinleyen kişinin konuşmacıya saygı gösterdiğini ve konuşmacının söyledikleri ile ilgilendiğini göstermesiyle başlayan bir süreçtir. Karşılıklı saygının oluşabilmesi için uzmanlar çocuğun hayatında en önemli etkenin aile olduğuna inanmalıdırlar ve ellerinden gelenin en iyisini yapabilmeleri için ailenin onları yönlendirdiğini kabul etmelidirler. Aileler de çocuklarıyla yaşadıkları sorunların çözümlenmesinde ve çocuklarına uygun eğitimin verilmesinde en etkili yardımı uzmanlardan alacaklarını kabul etmelidirler (Beckman, 1996; Hepworth ve Larsen 1986).

Uzmanların mesleki başarılarını belirleyen etmenlerden biri de ailelerle etkili iletişim kurma becerisidir. Bunun için uzmanlar öncelikle ailelerin çocuklarına bakış açılarını anlamaya çalışmalı; ailelerin kişisel özelliklerine ve içinde buldukları duruma bakmaksızın, önyargısız bir tutum içinde olmalıdırlar. Aile-uzman ilişkisinde diğer bir unsur da empatidir. Hepworth ve Larsen (1986) empatiyi karşısındakinin duygularını anlayabilme ve bu duyguları anladığını gösterebilme yeteneği olarak tanımlamaktadır (Beckman, 1996). Aileler, uzmanların kendilerini anladıklarını hissettiklerinde, işbirliği içerisinde bulunmaya daha istekli olmaktadır. Uzmanların ailelerle etkili iletişim kurmalarını sağlayacak pek çok etmen bulunmaktadır. Bunlar; aktif dinleme, etkili soru sorma, ailenin çocuğuyla yaşadığı sorunu tanımlama, sorunu çözme ve sorunla ilişkili özet ve geri-bildirim sağlamadır (Bos ve Vaughn, 1998).

Aktif dinleme iyi bir yardım ilişkisinin temelini oluşturur ve ailenin söylediklerini yorumlama, değerlendirme ve cevap verme gibi önemli öğeleri içerir. Yorumlama, ailenin verdiği mesajı anlama; değerlendirme, aile tarafından verilen bilginin nasıl kullanılacağına karar verme; cevap verme ise, ailenin söylediklerini gerek sözlü gerekse sözsüz olarak onaylama anlamına gelmektedir (Beckman, 1996; Cole ve Hutchins, 1992).

Ailelerle etkili iletişim kurmada, etkili soru sorma da önemli bir yer tutmaktadır. Uzmanlar etkili soru sormayı açık ve kapalı uçlu sorular olarak birbirinden ayırmaktadırlar. Kapalı uçlu sorular, ya bir “evet-hayır” kalıbıyla ya da iki üç sözcüklük cümlelerle yanıtlanan sorulardır. Bu sorulara genellikle kısa ve sınırlı yanıtlar alınır. Açık uçlu sorulardan ise daha çok bilgi alınmaktadır; çünkü açık uçlu sorular aileyi konuşmaya yöneltir ve konu açılımlarına izin verir (Beckman, 1996; Friend ve Cook, 1996; Hepwort ve Larsen, 1986; Hutchins ve Cole, 1992). Uzmanlar ailelere sordukları açık ve kapalı uçlu sorulardan elde ettikleri bilgiler ve ailenin yaptığı açıklamalar doğrultusunda, ailelerin yaşadıkları sorunun belirlenmesinde katkıda bulunmalıdırlar (Bos ve Vaughn, 1998).

Ailelerle kurulacak etkili iletişimin önemli bir bölümü ise, uzmanın belirlenen soruna yönelik çözüm önerileri üretmesi ve önerilerin uygulanmasını sağlamasıdır. Gerekirse diğer uzmanlar da sorunun çözümüne dahil edilmelidir (Bos ve Vaughn, 1998). Uzman, etkili iletişim açısından tüm bu ayrıntılara dikkat ettiğinde ailelerle yaptığı çalışmalardan daha verimli sonuçlar alacaktır. Yapılan çalışmanın etkili olmasına katkıda bulunan diğer bir etmen de kuşkusuz ailenin yerine getirmesi gereken etkili iletişim davranışlarıdır. Uzmanla yeterli iletişim kuramayan aileler, kendilerinden beklenenleri anlamada ve yerine getirmede zorluk çekmektedirler. Bu nedenle, ailelere uzmanlarla etkili iletişim kurmak için gerekli becerilerin kazandırılması, hazırlanan eğitim programlarının başarıya ulaştırılmasında önkoşul olma özelliği göstermektedir. Uzmanı dinlemek, soru sormak, çocuğa ilişkin verilen bilgileri paylaşmak, çocuk hakkında bilgi vermek ve karar verme sürecine katılmak ailenin sorumluluğudur ve etkili iletişimin de bir parçasıdır.

Uzman ile görüşmeden önce aile, uzmandan neler beklediğini belirlemelidir. Bu beklentilerinin karşılanmasına hizmet etmesi için aile çocuğunun özgeçmişini,

tanılama sürecine ilişkin raporlarını, çocuğunun gelişimsel düzeyini gözden geçirerek görüşmeye hazırlanmalıdır (Snell, 1992). Görüşme sırasında tüm bu bilgilerin uzmana düzgün bir sıra içerisinde aktarılması da etkili iletişim açısından önem taşımaktadır. Aile-uzmana başvurma nedenini belirttikten sonra ailenin çocuğuyla ilgili vereceği ilk bilgi, çocuğunun özgeçmişini olmalıdır. Bazı aileler uzmana çocuklarının özgeçmişine ilişkin bilgileri sunmadan önce, çocuklarıyla yaşadıkları sorunları, geleceğe yönelik kaygılarını, çocuklarından beklentilerini vb. ifade etmektedirler. Oysa ki uzman çocuğun yaşını, gelişimsel özelliklerini, içinde yaşadığı aileye ilişkin ön bilgileri edinmeden, sorunların çözümüne ilişkin açıklamalarda bulunamayacaktır. Gelişimsel özelliklere ilişkin bilgiler ise; çocuğun günlük yaşam içerisinde gerçekleştirdiği ya da gerçekleştiremediği becerileri; diğer bir deyişle, öğrenme ve davranış sorunlarına ilişkin bilgileri içermelidir. Uzmanlar sıklıkla ailelerin çocuklarına ilişkin verecekleri bilginin önemi üzerinde durmaktadırlar. Fakat aile bireylerinin verdikleri bilgiler kendi içinde tutarlılık göstermelidir. Bu nedenle, uzmanın her iki ebeveynle de görüşmesi gerekebilir (Kohr ve diğ., 1988; Spock ve Lerrigo, 1965). Daha sonra ise aile çocuğuyla ilgili beklentilerini dile getirebilir. Çocuğun öğrenme ve davranış özelliklerinin ayrıntılı olarak anlatılması uzmana ailenin beklentilerinin uygun olup olmadığı konusunda bir fikir verir (Kohr ve diğ., 1988; Korsch, 1968).

Aileler, çocuklarıyla ilişkili belirlenen gereksinimler doğrultusunda, uzmanlardan açıklama yapmalarını istemelidirler. Yapılan açıklamalar, ailelerin çocuklarının güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmelerini sağlayacaktır. Aile, uzmanın yaptığı açıklamaları dikkatle dinlemeli, gerektiğinde kısa notlar almalıdır (Marke ve Greenbourn, 1979). Not alma uzman tarafından verilen bilgilerin unutulmamasını sağlayacak ve ailenin çözüm önerileri üretmesine zemin hazırlayacaktır. Ailenin, uzmandan çocuğuyla yaşadığı sorunlara ilişkin çözüm önerileri istemesi önemlidir. Aile uzmanla yaptığı görüşmeler sırasında kendisine sunulan çözüm önerilerini, yaşadığı sorunlara ilişkin açıklamaları dikkate almalı ve her bir önerinin avantaj ve dezavantajını uzmandan öğrenmelidir. Her bir önerinin var olan olumlu ve olumsuz sonuçlarının uzmandan istenmesi, bir anlamda, uygulanacak çözüm önerilerinin belirlenmesinde ve önerilerin öncelik sırasına dizilmesinde de yararlı olacaktır (Kohr ve diğ., 1988).

Aile, uzmanın yaptığı açıklamalar ve çözüm önerileri doğrultusunda, görüş birliği ve görüş ayrılığını mutlaka ifade etmelidir. Aile ve uzmanın aynı görüşü paylaşmaları ve aralarındaki görüş ayrılıklarını gidermeleri, yapılan çalışmanın istenilen sonuçlara ulaşmasında en önemli etkenlerden biridir. Eğer görüş ayrılığı varsa, aile uzmanın görüşüne neden katılmadığını mutlaka ifade etmelidir. Her zaman uzmanın sunduğu seçenek ailenin içinde yaşadığı koşullara ya da çocuğun gelişim özelliklerine uygun olmayabilir. Bu durum uzmana aktarıldığında, uzman çalışma başlamadan gerekli uyarlamaları yapabilecektir (Kohr ve diğ.,1988).

Aileler uzmanlarla yaptıkları görüşmeler sırasında anlamakta zorlandıkları açıklama ya da önerilerin tekrarını istemelidirler. Ayrıca gerektilçe uzmana soru sormaktan çekinmemelidirler. Sorular; ek bilgi almak, uzmanın söylediği bir şeye açıklık kazandırmak, tartışmayı başka konulara çekmek ya da konuşulan konuyu daha derinlemesine tartışabilmek için kullanılan iletişim araçlarıdır (Friend ve Cook, 1996; Hutchins ve Cole, 1992; Shulman, 1992). Aileler uzmanlarla aynı bilgi düzeyinde olmadıklarını hissedebilirler. Bu nedenle konuşmada ya da soru sormada cesaretsiz ya da isteksiz olabilirler. Çocuklarının özellikleri ya da sorunları hakkında açıkça soru sorabilen aileler, çocuklarının özürünü ve sonuçlarını daha çabuk kabullenebilirler (Beckman, 1996).

Uzmanla yapılan görüşmenin sonunda, sorunun çözümüne yönelik uzmanın yaptığı açıklamalar, öneriler ve sorulara verilen yanıtlar aile tarafından özetlenmelidir. Uzmanın söylediklerini özetleme, ailenin verilen bilgiyi doğru anlayıp anlamadığını ortaya çıkaracaktır (Bos ve Vaughn, 1998).

Aile ve uzman birlikte belli bir çalışmayı yürütmeye karar verdiğinde, aile uzmandan uygulamayla ilgili bilgiler istemelidir. Örneğin, yapılacak çalışmanın kimler tarafından yürütüleceğini, çalışmanın nerede ve ne zaman yapılacağını, ne kadar süreceğini ve çalışma sırasında ailenin yerine getireceği sorumlulukları aile çalışma başlamadan öğrenmelidir (Kohr ve diğ., 1988).

Literatüre bakıldığında, özürlü çocuk ailesi-egitim uzmanı ilişkileriyle ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu; ayrıca, yapılan çalışmaların daha çok ailelerle çalışırken gerekli etkili iletişim becerilerinin uzmanlara öğretimine yönelik olduğu

görülmektedir (Darling ve Darling, 1982; Kohr ve diğ., 1988). Ailelerin uzmanlarla çalışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerilerinin öğretimine yönelik bir çalışma; Kohr, Parrish, Neef, Driessen ve Hallinan (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya sekiz gelişimsel yetersizliğe sahip çocuk annesi katılmıştır. Araştırmanın başında belirlenen etkili iletişim becerileri annelere, araştırmacı tarafından hazırlanan öğretim materyalleri ile kazandırılmaya çalışılmıştır. Öğretim materyalleri ise, her bir etkili iletişim becerisinin kısa özetlerini içeren bilgilerden, her bir becerinin olumlu ve olumsuz örneğini gösteren video kaset örneklerinden ve ailelere yönelik dramatize etkinliklerinden oluşmuştur. Araştırmada tek-denekli araştırma yöntemlerinden denekler arası çoklu başlama modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, yapılan öğretim sonucunda annelerin hedeflenen etkili iletişim becerilerini edindiklerini göstermiştir (Kohr ve diğ., 1988).

Kohr ve diğerlerinin (1988) araştırması, aile eğitimi programlarının istenilen amaçlara ulaşmasında, ailelerin uzmanlarla çalışırken gerekli etkili iletişim becerilerine sahip olmalarının önemli bir katkısı olacağını düşündürmektedir. Türkiye'deki eğitim olanaklarının sınırlılığı nedeniyle, aileler yoğun destek gereksinimi içindedirler. Ayrıca aile eğitimi çalışmaları oldukça az sayıdadır ve bu alanda araştırmalara gereksinim olduğu açıktır.

Kohr ve diğerlerinin (1988) araştırmasında, deneklerin edindikleri etkili iletişim becerilerini gerçek danışma ortamlarına ne ölçüde genelleyebildikleri incelenmemiştir. Ayrıca, Kohr ve arkadaşlarının kullandıkları öğretim materyalleri (örneğin, video ve dramatizasyon) hazırlanması ve yaygın olarak kullanılması zor öğeler içermektedir. Dolayısıyla, bu araştırma, Kohr ve arkadaşlarının araştırmasında etkililiği gösterilen öğretim sürecini yalınlaştırmak ve annelere kazandırılan etkili iletişim becerilerinin gerçek danışma ortamlarında ne ölçüde kullanılabildiğini belirlemek amacıyla planlanmıştır.

1.4. Amaçlar

Araştırmanın genel amacı, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerine sağlanan, çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları için bir eğitim uzmanıyla ilk

kez görüşürken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulamasının etkililiğini belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın üç alt amacı vardır:

I. Araştırmaya katılan annelerden her birinin, katıldıkları etkili iletişim becerileri öğretimi çalışmasından sonra, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koymada, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmede ve uzmanla yaptıkları görüşmeyi sona erdirmeye yer alan becerileri edinim düzeyleri nedir?

a. Annelere uygulanan öğretim, *annelerin çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma becerilerini* edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkilidir?

Bu amaç doğrultusunda annelere kazandırılacak beceriler ise:

1. Anne uzmanla görüşmeye istekli olduğunu ve görüşmeler sırasında uzmana yardımcı olacağını ifade eder.
2. Anne, çocuğuyla ilgili uzmana başvurma nedenini ifade eder.
3. Anne, çocuğunun özgeçmişi hakkında (tanılanma süreci, kimlik bilgileri, geçmişte aldığı eğitim vb.) uzmana bilgi sunar.
4. Anne, uzmanın gereksinim alanlarını belirleyebilmesi için, çocuğunun günlük yaşam içerisindeki davranışlarını uzmana ifade eder.
5. Anne, uzmana çalışmadan beklentilerini ifade eder.

b. Annelere uygulanan öğretim, *annelerin çocuklarının sorununa yönelik olarak uzmanla birlikte çözüm önerileri geliştirme becerilerini* edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkilidir?

Bu amaç doğrultusunda annelere kazandırılacak beceriler ise:

1. Anne, çalışmadan beklentileri doğrultusunda uzmandan açıklama yapmasını ister.

2. Anne, yapılan açıklamalar doğrultusunda sorunun çözümüne yönelik olası önerileri geliştirmeye katkıda bulunur.
3. Anne, sorunun çözümüne yönelik olası önerilerle ilgili uzmandan bilgi ister.
4. Anne, sıralanan her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını uzmanın açıklamasını ister.
5. Anne, önerileri, içinde yaşadığı ortamın koşullarını da düşünerek, uzmanla birlikte öncelik sırasına dizer.

c. Annelere uygulanan öğretim, *annelerin uzmanla yaptıkları görüşmeyi sonuçlandırma becerilerini* edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkilidir?

Bu amaç doğrultusunda annelere kazandırılacak beceriler ise:

1. Anne, uzman ile belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığını ifade eder.
2. Eğer görüş ayrılığı varsa, anne uzmanın görüşüne neden katılmadığını anlatır; ya da, görüş ayrılığı yaşanan konuda yanılmışsa, bunu kabul eder.
3. Anne, görüşmenin bu aşamasına kadar, uzmanın yaptığı açıklamaların ve önerilerin hangilerini anladığını (ya da anlamadığını) ifade eder; gerektiğinde, bazı açıklamaların tekrarını ister.
4. Anne, uzmanın yanından ayrılmadan önce, tartışılan konuyla ilişkili sorular sorar ya da sorusu olmadığını söyler.
5. Anne, uzmanın yaptığı tüm açıklamaları, sunduğu önerileri, verdiği yanıtları özetleyerek, uzmanın yanından ayrılır.

II. Etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasına katılan anneler ile (deney grubu), katılmayan anneler (kontrol grubu) arasında, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirme açısından farklılık var mıdır?

a. Deney grubundaki anneler ile kontrol grubundaki anneler, kendi çocuklarının bir davranış ya da öğrenme sorunuyla ilgili olarak bir uzmanla ilk kez yürüttükleri bir görüşmede, *bu sorunu ortaya koyma* açısından farklılaşmakta mıdır?

b. Deney grubundaki anneler ile kontrol grubundaki anneler, kendi çocuklarının bir davranış ya da öğrenme sorunu ile ilgili olarak bir uzmanla ilk kez yürüttükleri bir görüşmede, *bu soruna yönelik çözüm önerileri geliştirme* açısından farklılaşmakta mıdır?

III. Annelerin, bu çalışmayla ilgili görüşleri (sosyal geçerlik bulguları) nelerdir?

BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu bölümde, denekler, araştırmada kullanılan öğretim materyalleri, veri toplama araçları, araştırma modelleri, deney süreci ve verilerin analizine yer verilmektedir.

2.1. Denekler

Araştırmaya, Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü'ne, Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Anabilim Dalı Uygulama Birimi'ne ve Engelliler Entegre Yüksekokulu Zihin Engelliler Programı'na başvuruda bulunan aileler arasından, araştırma için belirlenen önkoşul özellikleri gösteren oniki anne seçilmiştir. Annelerde aranan önkoşul özellikler şöyledir:

1. Etkililiği araştırılan etkili iletişim becerilerinin öğretilen materyallerini anlayabilmeleri ve kullanabilmeleri için, en az lise mezunu olmaları;
2. Araştırmacı ile geçmişte çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili herhangi bir çalışma yapmamış olmaları;
3. Araştırmacı tarafından hazırlanan etkili iletişim becerilerinin öğretilen çalışmalarına katılmaya istekli olmaları.

Araştırmaya katılan oniki annenin altısı yansız atama yoluyla deney grubu olarak belirlenmiştir. Diğer altısı ise kontrol grubu olarak araştırmaya katılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki annelere, araştırmada kendilerinden beklenenleri ve araştırmanın gözlemciler arası araştırma verilerinin nasıl toplanacağını belirten bir sözleşme imzalatılmıştır (Bakınız, Ek 1). Araştırmanın deney grubunu ve kontrol

grubunu oluşturan oniki anne de, araştırmaya katılmaya istekli olduklarını belirterek sözleşmeyi imzalamışlardır. Araştırmanın deney grubunu oluşturan annelere, etkili iletişim becerilerinin öğretilimi uygulaması yapılmıştır. Kontrol grubunu oluşturan annelere ise araştırma süresince öğretilim uygulaması yapılmamıştır; sadece son test ölçü aracı uygulanmıştır. Araştırma sonuçları elde edildikten sonra, kontrol grubundaki annelerle de etkili iletişim becerilerinin öğretilimi uygulaması yapılacaktır. Aşağıda, araştırmanın deney ve kontrol grubundaki annelerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1.1. Araştırmanın Deney Grubuna Katılan Anneler Hakkında Bilgiler

1. anneyle ilgili bilgiler: Anne üniversite düzeyinde eğitim almıştır ve ev kadınıdır. Beş ve bir yaşında iki çocuk annesidir. Beş yaşında olan çocuğu otistik özellikler göstermektedir ve okul öncesi düzeyde eğitim veren özel bir özel eğitim kurumundan haftada beş gün bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

2. anneyle ilgili bilgiler: Anne yüksekokul mezunu ve öğretmendir. Üç çocuk annesidir. En küçük çocuğu beş yaşında ve down sendromlu olup okul öncesi düzeyde eğitim veren bir özel eğitim programından bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

3. anneyle ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Üç ve altı yaşında iki çocuk annesidir. Altı yaşında olan çocuğu otistik özellikler göstermekte olup bir özel eğitim programından haftada iki gün bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

4. anneyle ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Yedi yaşında zihin özürlü bir çocuğa sahiptir. Çocuğu, özel bir özel eğitim kurumundan, ana sınıfı

düzeyinde grup eğitimi almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

5. anneye ilgili bilgiler: Anne yüksek okul mezunu ve memurdur. Üç ve iki yaşında iki çocuk annesidir. Üç yaşında olan çocuğu otistik özellikler göstermekte olup bir özel eğitim programından haftada iki gün bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce bir aile eğitim programına katılmamıştır.

6. anneye ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Üç yaşında otistik özellikler gösteren bir çocuğa sahiptir. Çocuğu bir özel eğitim programında haftada beş gün grup eğitimi almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

2.1.2. Araştırmanın Kontrol Grubuna Katılan Anneler Hakkında Bilgiler

1. anneye ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Yedi yaşında otistik özellikler gösteren bir çocuğa sahiptir. Çocuğu bir özel eğitim programında haftada iki gün bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

2. anneye ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Dört yaşında zihin özürlü bir çocuğa sahiptir. Çocuğu özel bir özel eğitim kurumundan haftada beş gün bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce bir aile eğitimi programına katılmamıştır.

3. anneye ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Dört yaşında down sendromlu bir çocuğa sahiptir. Çocuğu bir özel eğitim programından haftada iki gün bireysel eğitim almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır

4. anneye ilgili bilgiler: Anne üniversite düzeyinde eğitim almakta ve öğrencidir. Beş yaşında otistik özellikler gösteren bir çocuğa sahiptir. Çocuğu özel

bir özel eğitim kurumundan haftada beş gün grup eğitimi almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

5. anneye ilgili bilgiler: Anne yüksek okul mezunu ve hemşiredir. Altı yaşında down sendromlu bir çocuğa sahiptir. Çocuğu bir özel eğitim programından haftada beş gün grup eğitimi almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

6. anneye ilgili bilgiler: Anne lise mezunu ve ev kadınıdır. Dört yaşında down sendromlu bir çocuğa sahiptir. Çocuğu özel bir özel eğitim kurumundan haftada beş gün grup eğitimi almaktadır. Anne daha önce Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'na katılmıştır.

2.2. Ortam

Araştırmanın deney grubunu oluşturan annelere tek-denekli deneysel araştırma bağlamında etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulaması ve araştırmanın hem deney hem de kontrol grubunun katıldığı grup deneysel araştırması uygulaması, Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü Seminer Odası'nda yapılmıştır. Uygulamanın yapıldığı ortamda uygulamayı etkileyecek uyaranlar (telefon, gürültü vb) bulunmamaktadır. Ortamda annenin ve uzmanın rahat oturacağı iki sandalye ve bir masa bulunmaktadır. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için çalışmanın her bir aşamasının ses ve görüntü kayıtları gerektiğinden; ortamda bir video kamera ve bir ses kayıt cihazı da bulundurulmuştur.

2.3. Öğretim Materyalleri

2.3.1. Hedef Davranışların Belirlenmesi

Ailelerin uzmanlarla çalışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerileri Kohr (1988) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan bir araştırmada

belirlenmiştir. Araştırmada, etkili iletişim becerilerini belirlemede iki basamaklı bir süreç uygulanmıştır. Öncelikle etkili iletişim becerilerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından bir anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket iletişim bilimleri, özel eğitim ve psikoloji alanlarında çalışan sekiz kişilik bir danışma kuruluna gönderilmiştir. Danışma kurulunda bulunan sekiz kişilik jüri üyelerine, anketi yanıtlamadan önce, anketle birlikte gönderilen sosyal çalışmacı, doktor ve bir ailenin katıldığı bir toplantının iki ses kaydı dinletilmiştir. Ses kayıtlarından birinde ailelerle uzmanlar arasında geçen olumlu bir iletişim örneği, diğerinde ise olumsuz bir iletişim örneği yer almıştır. Danışma kurulunu oluşturan her bir üyenin bu ses kayıtlarını dinledikten sonra etkili iletişime yardım eden ya da etmeyen davranışları belirlemeye yönelik anketi yanıtlamaları istenmiştir. Danışma kurulu tarafından yanıtlanan anketler, araştırmacıya %80 oranında geri gönderilmiştir. Danışma kurulu üyelerinin her biri, etkili iletişim becerilerine dayalı hazırlanacak eğitim programına duyulan gereksinimi onaylayarak, etkili iletişime yardım eden ya da etmeyen davranışları listeleterek uzmana göndermişlerdir. Araştırmacı, danışma kurulu üyelerinden gelen dönütleri ve konuyla ilgili literatürü dikkate alarak, her bir becerinin beceri analizlerinin taslağını geliştirmiştir. Önceden kaseti dinleyen ve anketi dolduran uzmanlara bu beceri analizleri taslağının bir örneği gönderilmiştir. Danışma kurulundaki uzmanlardan beceri analizlerindeki her bir maddeyi beşli derecelendirme ölçeği ile derecelendirmeleri istenmiştir. Ayrıca danışma kurulundan, beceri analizi taslağına öneriler getirmeleri de istenmiştir. İletişim becerileri analizi taslağı danışma kurulu üyeleri tarafından derecelendirilerek geri gönderilmiştir. Tüm beceriler uzmanlarca onaylanmıştır ve hiçbir uzman yeni madde eklememiştir (Kohr ve diğ., 1988).

Bu araştırmada, yukarıdaki araştırmada belirlenmiş olan beceriler, araştırmacı tarafından, Türk ailelerinin özellikleri dikkate alınarak Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ayrıca, ailelerle çalışan uzmanların ve sınıf öğretmenlerinin görüşleri dikkate alınarak yeni beceriler de eklenmiştir. Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada etkili iletişim becerileri, sekiz davranış ve 32 beceriden oluşmuştur. Bu çalışmada, diğer çalışmada yer alan bazı maddeler çıkarılmış, bazı maddeler ise değiştirilmiş ya da tek maddeye dönüştürülmüştür.

Örneğin, Kohr ve diğerlerinin yaptığı çalışmada yer alan “Anne-baba, görüşmenin başlangıcında, kendisine zaman ayırdığı için uzmana teşekkür eder” ve “Anne-baba, uzmana memnuniyetini ifade eder” ifadeleri; bu çalışmada “Anne, uzmanla görüşmeye istekli olduğunu ve görüşmeler sırasında uzmana yardımcı olacağını ifade eder” şeklinde birleştirilmiştir. Bu çalışmada yer alan “Anne, görüşmenin bu aşamasına kadar uzmanın yaptığı açıklamaların ve önerilerin hangilerini anladığını (ya da anlamadığını) ifade eder, gerektiğinde bazı açıklamaların tekrarını ister” ifadesi ise, diğer çalışmada iki ayrı beceri olarak yer almıştır.

Türk kültürünün ve eğitim sisteminin özellikleri nedeniyle çalışma kapsamına hiç alınmayan beceriler şunlardır:

Anne-baba, aile eğitimi hizmetinin kimin tarafından sağlanacağını sorar.

Anne-baba, çalışma sırasında hangi hizmetlerin sunulacağını sorar.

Anne-baba, aile eğitimi hizmetlerinin nerede sağlanacağını sorar.

Anne-baba, hizmetinin ne zaman sağlanacağını sorar.

Anne-baba, hizmetin ne kadar sürmesi gerektiğini sorar.

Anne-baba, hizmetin ücretini ve bunun sigortaya dahil olup olmadığını sorar.

Anne-baba, bir sonraki görüşme için kiminle ilişki kuracağını sorar.

Anne-baba, bir sonraki görüşmenin ne zaman olacağını sorar.

Anne-baba, ilişki kuracağı kişiye nasıl ulaşacağını sorar.

Belirlenen 21 beceri, altı özel eğitim uzmanına gönderilmiştir. Uzmanların bu becerileri dördümlü derecelendirme ölçeği ile derecelendirmeleri istenmiştir. Derecelendirme ölçeğinin maddeleri ve her bir maddenin puanı şöyledir:

1: Önemli değil

2: Kararsızım

3: Oldukça önemli

4: Çok önemli

Gelen sonuçlar değerlendirilerek, bir eğitim uzmanına danışan anne-babalarda bulunması gereken onbeş uygun etkili iletişim becerisi belirlenmiştir. Belirlenen onbeş etkili iletişim becerisi üç davranışta toplanmıştır. Bu davranışlar, sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılmasıdır. Her bir davranışı oluşturan beceriler aşağıda yer almaktadır:

Sorunun Belirlenmesi

1. Anne, uzmanla görüşmeye istekli olduğunu ve görüşmeler sırasında eğitim uzmanına yardımcı olacağını ifade eder.
2. Anne, çocuğuyla ilgili uzmana başvurma nedenini ifade eder.
3. Anne, çocuğunun özgeçmişi hakkında (tanılanma süreci, kimlik bilgileri, geçmişte aldığı eğitim vb.) uzmana bilgi sunar.
4. Anne, uzmanın gereksinim alanlarını belirleyebilmesi için, çocuğunun günlük yaşam içerisindeki davranışlarını uzmana ifade eder.
5. Anne, uzmana çalışmadan beklentilerini ifade eder.

Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi

1. Anne, çalışmadan beklentileri doğrultusunda uzmandan açıklama yapmasını ister.
2. Anne, yapılan açıklamalar doğrultusunda sorununun çözümüne yönelik olası önerileri üretmeye katkıda bulunur.
3. Anne, sorunun çözümüne yönelik olası önerilerle ilgili uzmandan bilgi ister.
4. Anne, sıralanan her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını uzmanın açıklamasını ister.
5. Anne, önerileri, içinde yaşadığı ortamın koşullarını da düşünerek uzmanla birlikte öncelik sırasına dizer.

Görüşmenin Sonuçlandırılması

1. Anne, uzman ile belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığını ifade eder.
2. Eğer görüş ayrılığı varsa, anne uzmanının görüşüne neden katılmadığını

anlatır; ya da, görüş ayrılığı yaşanan konuda yanılmışsa, bunu kabul eder.

3. Anne, görüşmenin bu aşamasına kadar uzmanın yaptığı açıklamaların ve önerilerin hangilerini anladığını (ya da anlamadığını) ifade eder, gerektiğinde bazı açıklamaların tekrarını ister.

4. Anne, uzmanın yanından ayrılmadan önce, tartışılan konuyla ilişkili sorular sorar ya da sorusu olmadığını söyler.

5. Anne, uzmanın yaptığı tüm açıklamaları, sunduğu önerileri, sorduğu sorulara verdiği yanıtları özetleyerek uzmanın yanından ayrılır.

2.3.2. Yazılı Bilgilendirme Materyali

Yazılı Bilgilendirme Materyali'nde sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarını oluşturan becerilerin tanımları, önemi ve etkili iletişim açısından neye hizmet ettiği belirlenmiştir. Ayrıca, her bir becerinin uzman ve aile tarafından etkili şekilde kullanımının kısa örnekleri sunulmuştur (Bakınız, Ek 2).

2.3.3. Karşılıklı Konuşma Örnekleri Materyali

Bu materyalde de her bir becerinin olumlu ve olumsuz konuşma örnekleri yer almaktadır. Konuşma örnekleri annelere sunulmak üzere 20X12 cm. boyutlarında kartlara yazılmıştır. Kartlardaki bazı konuşma örnekleri, aile ve uzmanın karşılıklı konuşmalarından oluşmuştur. Bazı kartlarda ise sadece olumlu ve olumsuz konuşma örneklerine yer verilmiştir (Bakınız, Ek 3). Olumlu ve olumsuz konuşma örnekleri ailelerin günlük yaşam içerisinde çocuklarıyla sıkça yaşadıkları öğrenme ve davranış sorunlarından seçilmiştir. Bazı becerilerin sunumunda, (örneğin, günlük yaşam vb.) ailelerden de olumlu ve olumsuz örnekler vermeleri istenmiştir.

2.4. Araştırma Modeli

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tek-denekli araştırma modellerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır.

İkinci bölümde ise bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan deneysel araştırma modeli kullanılmıştır.

2.4.1. Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli

Araştırmanın birinci bölümünde kullanılan davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinde, birbirinden bağımsız ancak benzer özellikte en az iki davranış üzerinde çalışılır. Bağımsızlık, bir davranışa yapılan uygulamanın, diğer davranışın edinimini etkilememesidir; benzerlik ise, tüm davranışların aynı uygulamalarla öğretilebilecek özellikte olmasıdır. Üç davranıştan oluşan bir modelde, öncelikle tüm davranışlarda eşzamanlı olarak başlama düzeyi verisi toplanır. Başlama düzeyi verileri kararlılık gösterdikten sonra, birinci davranışta uygulamaya başlanır. Birinci davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca, tüm davranışlarda yoklama evresine yer verilerek, üç oturum üst üste veri toplanır. Birinci davranışta yoklama verilerinin ölçütü karşılar durumda, diğer durumlarda ise başlama düzeyi ile benzer özellikte olması beklenir. Yoklama evresinden sonra, ikinci davranışta uygulamaya başlanır. İkinci davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca tekrar tüm davranışlarda yoklama evresine yer verilir. Bu kez de, birinci ve ikinci davranışta yoklama verilerinin ölçütü karşılar özellikte, diğer durumlarda ise başlama düzeyi ile benzer düzeyde olması beklenir. Bu işlemler tüm davranışlar için yinelenir (Tawney ve Gast, 1984; Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997).

Bu araştırmanın bağımsız değişkeni, bir eğitim uzmanıyla ilk kez görüşen aileler için gerekli etkili iletişim becerilerinin yazılı bilgilendirme ve karşılıklı konuşma örnekleri materyalleri kullanılarak öğretilmesidir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise annelerin üç etkili iletişim davranışını (sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması) gerçekleştirme düzeyidir. Tüm çoklu yoklama araştırmalarında olduğu gibi bu araştırmada da deneysel kontrol, başlama düzeyi evrelerinde bağımlı değişkende hiç bir değişiklik olmadığı; ancak “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalleri ile öğretimin yapıldığı uygulama evrelerinde bağımlı değişken değerinin giderek arttığı gösterilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünü oluşturan davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama incelemesinde öncelikle birinci, ikinci ve üçüncü davranışta eşzamanlı olarak başlama düzeyi verisi toplanmıştır. Başlama düzeyi verileri kararlılık gösterdikten sonra, birinci davranış olan “sorunun belirlenmesi”nde öğretim uygulamasına başlanmıştır. Birinci davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca, üç davranışta da yoklama evresine yer verilerek üç oturum üst üste veri toplanmıştır. Birinci davranışta yoklama verilerinin ölçütü karşılar durumda, diğer davranışlarda ise başlama düzeyi ile benzer özellikte olması beklenmiştir. Yoklama evresinden sonra ikinci davranış olan “çözüm önerilerinin geliştirilmesi”nde öğretim uygulamasına geçilmiştir. İkinci davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca, tekrar üç davranışta da yoklama evresine yer verilmiştir. Birinci ve ikinci davranışta yoklama verilerinin ölçütü karşılar özellikte, üçüncü davranışta ise, başlama düzeyi ile bezer düzeyde olması beklenmiştir. Yoklama evresinden sonra, üçüncü davranış olan “görüşmenin sonuçlandırılması”nda öğretim uygulamasına geçilmiştir. Üçüncü davranışta uygulamada ölçüt karşılanınca, tekrar üç davranışta da yoklama evresine yer verilmiştir. Son yoklama evresinde üç davranışta da yoklama verilerinin ölçütü karşılar özellikte olması hedeflenmiştir. Araştırmanın birinci bölümünün verileri Ek 4, 5 ve 6’da yer alan Sorunun Belirlenmesi, Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi ve Görüşmenin Sonuçlandırılması ölçü araçları ile toplanmıştır.

2.4.2. Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Modeli

Araştırmanın ikinci alt amacına hizmet eden model ise, bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan grup deneysel araştırma modelidir. Deney grubundaki ailelerle etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulaması tamamlandıktan sonra, araştırmanın ikinci bölümü başlatılmıştır. Kontrol grubundaki annelere araştırma süresince herhangi bir öğretim uygulaması yapılmamıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünün amacı, etkili iletişim becerilerinin öğretimi çalışmasını tamamlayan deney grubundaki annelerle, herhangi bir çalışmaya katılmayan kontrol grubundaki annelerin, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerini kullanımlarında farklılık olup olmadığını belirlemek olmuştur.

Bu amaçla, deney ve kontrol grubundaki anneler, daha önce hiç görüşmedikleri bir eğitim uzmanıyla görüştürülmüşlerdir. Araştırmanın bu bölümünde iki ayrı eğitim uzmanı yer almıştır ve her uzman deney grubundan üç, kontrol grubundan üç olmak üzere altı anne ile görüşmüştür. Anneler eğitim uzmanlarına yansız atamayla gönderilmişlerdir.

Eğitim uzmanları, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili olarak kendilerine danışan annelerin etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini “Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği”yle belirlemişlerdir (Bakınız, Ek 7).

2.5.Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

2.5.1. Deneklerin Etkili İletişim Davranışlarını Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın tek-denekli deneysel araştırmadan oluşan birinci bölümünde, annelerin üç etkili iletişim davranışını yerine getirme düzeylerini belirlemek amacıyla, her davranış için farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Bu veri toplama araçları şöyledir:

1. Sorunun Belirlenmesi Ölçü Aracı (Bakınız, Ek 4).
2. Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi Ölçü Aracı (Bakınız, Ek 5).
3. Görüşmenin Sonuçlandırılması Ölçü Aracı (Bakınız, Ek 6).

Araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturan her bir davranış beş beceriden oluşmaktadır. Dolayısıyla, her bir davranışın kazanılıp kazanılmadığını belirlemede 4/5 ölçütü benimsenmiştir.

Veri toplama araçları; sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarını oluşturan becerileri ölçebilecek nitelikte çoktan seçmeli sorular şeklinde düzenlenmiştir. Her bir davranışı oluşturan beş beceri için, birbirinden farklı ancak aynı beceriyi ölçecek nitelikte üç çoktan seçmeli soru hazırlanmıştır. Bu nedenle, her bir davranışa yönelik hazırlanan ölçü aracında 15 çoktan seçmeli soru yer almıştır. Her bir veri toplama oturumunda her bir beceriyi ölçen üç sorudan yansız atamayla seçilen bir soru verilmiştir. Dolayısıyla, her veri toplama oturumunda her davranışı ölçen beş çoktan seçmeli soru yer almıştır.

Araştırmacı tarafından hazırlanan ölçü aracı altı özel eğitim uzmanına gönderilmiştir. Uzmanlardan, etkili iletişim becerilerini ölçmeyi amaçlayan her bir soru maddesini ve yanıt seçeneklerini okuyarak değerlendirmeleri istenmiştir. Hiçbir uzman herhangi bir soru maddesini çıkarmayı ya da eklemeyi önermediği için hazırlanan ölçü aracı araştırma kapsamına aynen alınmıştır.

2.5.2. Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Davranışlarını Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın bir deney ve bir kontrol gruplu grup deneysel araştırmasından oluşan ikinci bölümünde ise, annelerin etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini belirlemek amacıyla “Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği” hazırlanmıştır (Bakınız, Ek 7).

Bu araç, daha önce hazırlanan etkili iletişim becerileri ölçeğinde yer alan “sorunun belirlenmesi” ve “çözüm önerilerinin geliştirilmesi” davranışları ile; bu davranışları oluşturan becerilerden oluşmuştur. Araçta görüşme tarihi, görüşmenin başlama ve bitiş saati, uzman ve aileye yönelik kimlik bilgileri ve uygulamacıların aracı kullanımına yönelik kısa bir ön bilgi de yer almaktadır. Araç gerçek bir danışma ortamında bir uzmanla ilk kez görüşmeye gelen annenin çocuğunun

öğrenme ya da davranış sorunlarını ifade etme ve bu sorunlara yönelik uzmanla birlikte çözüm önerileri geliştirme davranışlarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu amaçla, ilk iki etkili iletişim davranışını oluşturan beceriler soru maddesine dönüştürülmüştür. Her iki etkili iletişim davranışını içeren ölçü aracının puanlanması dörtlü derecelendirme ölçeği ile yapılmıştır. Derecelendirme ölçeğinin maddeleri ve her bir maddenin puanı şöyledir:

- 0: Hiç
- 1: Biraz
- 2: Büyük ölçüde
- 3: Tümüyle

Annenin on beceriden toplam otuz puan alması etkili iletişim becerilerini tam anlamıyla yerine getirdiğini göstermektedir.

2.6. Deney Süreci

2.6.1. Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli Deney Süreci

Araştırmanın birinci bölümünün deney süreci başlama düzeyi verilerinin toplanması, öğretim materyallerinin uygulanması, yoklama ve izleme evrelerini kapsamaktadır.

2.6.1.1. Başlama Düzeyi Evresi

Davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinde ilk adım, davranışın uygulama öncesindeki düzeyini değerlendirmek için başlama düzeyi verisi toplamaktır. Başlama düzeyi verilerinin belirli bir kararlılığa sahip olması gerekir. Kararlı bir başlama düzeyi oluşturulduğunda, araştırmacı seçtiği davranış değiştirme ya da öğretim yöntemini uygular ve bu uygulamanın etkililiğini ölçebilir (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997).

Bu araştırmanın başlama düzeyi verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan veri toplama araçları ile (Bakınız, Ek 4, 5, 6) bireysel oturumlarda toplanmıştır. Araştırmada üç davranışa ilişkin başlama düzeyi verileri eşzamanlı olarak toplanmıştır. İlk başlama düzeyi oturumunda, annelere üç etkili iletişim davranışına ilişkin veri toplama aracı verilmiştir. Her bir etkili iletişim davranışı toplam beş beceriden oluştuğu için, veri toplama aracında 15 çoktan seçmeli soru yer almıştır. Annelerden soruları okuyarak uygun olan yanıtı işaretlemeleri istenmiştir. Annelerin yanıtladığı veri toplama aracı, araştırmacı tarafından değerlendirilmek üzere toplanmıştır. Daha sonra annelere dinlenmeleri için 15 dakikalık süre verilmiştir. Bu süre içerisinde annelerle sohbet edilmiştir. Dinlenme sırasında annelere araştırma konusuyla ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Anneler sorular sorduğunda, sorularının daha sonra yanıtlanacağı söylenmiştir. Daha sonra başlama düzeyi evresinin ikinci oturum verileri toplanmıştır. İkinci oturumda da annelere üç etkili iletişim davranışını ölçmeye yönelik farklı 15 çoktan seçmeli sorunun yer aldığı veri toplama aracı verilmiştir. Anneler ölçü aracında yer alan soruları yanıtlamışlardır. Başlama düzeyi evresinin üçüncü oturumu ise bir sonraki gün yapılmıştır. Her bir başlama düzeyi oturumunda annelere farklı soru grubundan oluşan veri toplama aracı sunulmuştur. Her bir davranışa ilişkin doğru yanıtlanan soru sayıları toplanarak o davranış için başlama düzeyi verileri olarak grafiğe işlenmiştir. Birinci, ikinci ve üçüncü davranışta başlama düzeyi evresinde en az ard arda üç kararlı nokta elde edildiğinde, birinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir.

Verilerin kararlılığını belirleyebilmek için veri noktalarındaki değerler toplanarak oturum sayısına bölünmüştür. Bir başka deyişle, verilerin aritmetik ortalaması alınmıştır. Daha sonra ise, elde edilen aritmetik ortalamanın %15'i bulunmuştur. Verilerin kabul edilebilirlik aralığını bulabilmek için aritmetik ortalamanın %15 eksiği ve %15 fazlası arasında kalan değerler belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin %80'i bu kabul edilebilirlik aralığında yer alıyorsa, başlama düzeyi verileri kararlı kabul edilmiştir (Alberto ve Troutman, 1990).

Örneğin birinci annenin çocuğuyla yaşanan sorunun belirlenmesi etkili iletişim davranışının başlama düzeyi verileri şöyledir:

veri noktaları

3

2

2

oturumlar

1

2

3

Başlama düzeyi aritmetik ortalaması = 2.35

Aritmetik ortalamanın %15'i = 0.35

Veri noktalarının kabul edilebilirlik aralığı = 3-2

Başlama düzeyinde, annelerin davranışlarının kararlılığına ilişkin veriler Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi deney grubunu oluşturan annelerin tümünde başlama düzeyi verilerinde kararlı nokta elde edilmiştir.

TABLO 1**Başlama Düzeyinde Anne Davranışlarının Kararlılığına İlişkin Veriler**

Denek	Davranışlar	Oturumlar			Aritmetik ortalama	Kabul edilebilirlik aralığı
		O1	O2	O3		
1.	1	3	2	2	2	3-2
	2	1	2	1	1	2-1
	3	2	2	2	2	2-2
2.	1	2	1	1	1	2-1
	2	2	2	2	2	2-2
	3	3	2	2	2	3-2
3.	1	2	2	1	2	2-1
	2	2	1	1	1	2-1
	3	1	2	2	2	2-1
4.	1	1	2	2	2	2-1
	2	3	2	2	2	3-2
	3	3	3	3	3	3-3
5.	1	2	1	1	1	2-1
	2	2	2	2	2	2-2
	3	2	3	2	2	3-2
6.	1	1	1	1	1	1-1
	2	1	1	2	1	2-1
	3	2	2	2	2	2-2

2.6.1.2. Uygulama Evresi

Birinci, ikinci ve üçüncü davranışın başlama düzeyi verilerinde kararlı nokta elde edildikten sonra, birinci davranışa ilişkin öğretim uygulamasına bireysel olarak düzenlenen oturumlarla başlanmıştır. Öğretim uygulamasının başlangıcında, sorunun belirlenmesi davranışına yönelik hazırlanan “Yazılı Bilgilendirme Materyali” annelere evde okunması için verilmiştir. “Yazılı Bilgilendirme Materyali”ni evde okuyup gelen anneye birinci davranışa ilişkin veri toplama aracı oturumun başlangıcında uygulanmıştır. Bu değerlendirmeyle elde edilen veriler uygulama evresinin birinci oturumunun verilerini oluşturmuştur. Aynı gün, veri toplama aracının uygulamasından beş dakika sonra yer alan ikinci oturumda, annelere evde okumaları için verilen birinci davranışa yönelik “Yazılı Bilgilendirme Materyali” uzmanla birlikte okunmuş ve tartışılmıştır. “Yazılı Bilgilendirme Materyali” uzmanla birlikte okunduktan sonra, birinci davranışın ilk üç becerisini annelere kazandırmaya yönelik “Karşılıklı Konuşma Materyali”nin öğretim uygulaması yapılmıştır. Bu materyalde annenin kendisine sunulan kartlarda bulunan konuşma örnekleri arasından uygun olan konuşma örneğini bulması istenmiştir. Uygun olmayan konuşma örneklerinin ise niçin uygun olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu arada annelerin uygun olmayan konuşma örneklerini bulmalarında aşağıda yer alan sözel ipucu stratejisinden yararlanılmıştır.

*Aile üyesine, öğretimi yapılan beceri ile ilişkili konuşma örneği okutulur. Daha sora “Okuduğunuz konuşma örneği sizce uygun mu?” yönergesi uzman tarafından verilir.

*Eğer aile üyesi uygun yanıtı veremiyorsa; “İsterseniz konuşma örneği ile ilişkili becerinin ne anlama geldiğine bir kez daha bakalım” yönergesi uzman tarafından verilir.

*Öğretimi yapılan beceri ile ilişkili açıklama tekrar yapılır ve üzerinde konuşulur.

*Yapılan açıklamalar sonucunda aile üyesine “Sizce kartta okuduğunuz konuşma örneği uygun mu?” yönergesi tekrar verilir.

*Eğer aile üyesi uygun yanıtı verirse pekiştirme yapılır.

*Yapılan açıklamalar sonucunda aile üyesi uygun yanıtı veremiyorsa, uzman hazırlanan konuşma örneğinin, öğretimi yapılan beceri ile neden ilişkili olduğu ya da olmadığı konusunda gerekli açıklamayı yapar.

Örneğin aileye “Çocuğumun yaşlılarıyla okula gitmesini istiyorum” ifadesi okutulur. Okunan konuşma örneğinin o an çalışılan beceri ile (örneğin, bu beceriyi özgeçmiş olarak düşünelim) ilişkili olup olmadığı sorulur. Eğer aile bu konuşma örneğinin özgeçmişle ilişkili olduğu yanıtını veriyorsa; tekrar özgeçmişin ne olduğu ve özgeçmiş içerisinde ne tür bilgilerin verilmesi gerektiği aileye açıklanarak beceriyle ilişkili olumlu konuşma örnekleri bir kez daha tekrarlanır. Yapılan açıklamalar sonucunda konuşma örneğinin uygun olup olmadığı tekrar sorulur. Aile bunun sonucunda uygun yanıtı veriyorsa “çok güzel” ya da “harika” şeklinde sosyal pekiştireçlerle pekiştirilir. Eğer anne bu yapılan açıklamalar sonucunda da uygun yanıtı vermiyorsa, konuşma örneğinin niçin uygun olmadığı uygulamacı tarafından açıklanır.

Materyalin öğretimi bittikten sonra annelere dinlenmeleri için 15 dk. süre verilmiş ve oturum sonunda uygulama evresinin ikinci oturumunun verileri toplanmıştır. Bir gün sonra yer alan üçüncü oturumda ise daha önce öğretimi yapılan ilk üç beceri özetlenmiş; dördüncü ve beşinci becerinin öğretimi yapılmıştır. Bu oturumda da öğretim sona erdikten sonra annelere dinlenmeleri için 15 dk.’lık süre verilmiş ve hemen ardından uygulama evresinin üçüncü oturumunun verileri toplanmıştır. Birinci davranışın annelere üç oturumda kazandırılması amaçlanmıştır. Annelerin, birinci davranışın öğretimi sonucunda sorulara verdikleri yanıtlar 3/5 düzeyinde kalıyorsa, yanıtlar üzerinde düzeltme yapılmış; 0/5 ile 2/5 arasında kalıyorsa, en başa geri dönmüştür. Eğer annelerin sorulara verdikleri yanıtlar 4/5 ya da 5/5 ölçütünü karşılıyorsa, birinci yoklama evresine yer verilerek, üç oturum üst üste yoklama verisi toplanmıştır. Birinci yoklama evresinde, birinci davranışta ölçüt karşılanmış, ikinci ve üçüncü davranışta ise başlama düzeyi verileri ile benzer veriler elde edilmiştir. Birinci yoklama evresinden sonra, ikinci davranışın öğretimine geçilmiştir.

İkinci davranışın öğretim uygulamasında da birinci davranışın öğretim uygulamasında izlenen süreç izlenmiştir. Öncelikle çözüm önerilerinin geliştirilmesi davranışına yönelik hazırlanan “Yazılı Bilgilendirme Materyali” evde okunması için annelere verilmiştir. “Yazılı Bilgilendirme Materyali”ni evde okuyup gelen anneye ikinci davranışa ilişkin veri toplama aracı oturumun başlangıcında uygulanmıştır. Bu değerlendirmeyeyle elde edilen veriler uygulama evresinin birinci oturumunun verilerini oluşturmuştur. Aynı gün, veri toplama aracının uygulamasından beş dakika sonra yer alan ikinci oturumda annelere evde okumaları için verilen ikinci davranışa yönelik “Yazılı Bilgilendirme Materyali” uzmanla birlikte okunmuş ve tartışılmıştır. “Yazılı Bilgilendirme Materyali” uzmanla birlikte okunduktan sonra, ikinci davranışın altıncı, yedinci ve sekizinci becerisini annelere kazandırmaya yönelik “Karşılıklı Konuşma Materyali”nin öğretim uygulaması yapılmıştır. Materyalin öğretimi bittikten sonra annelere dinlenmeleri için 15 dk. süre verilmiş ve oturumun sonunda uygulama evresinin ikinci oturumunun verileri toplanmıştır. Bir gün sonra yer alan üçüncü oturumda ise daha önce öğretimi yapılan altıncı, yedinci ve sekizinci beceri özetlenmiş; dokuz ve onuncu becerinin öğretimi yapılmıştır. Bu oturumda da öğretim sona erdikten sonra annelere dinlenmeleri için 15 dk. süre verilmiş ve hemen ardından uygulama evresinin üçüncü oturumunun verileri toplanmıştır. Annelerin, ikinci davranışın öğretimi sonucunda sorulara verdikleri yanıtlar 3/5 düzeyinde kalıyorsa yanıtlar üzerinde düzeltme yapılmış; 0/5 ile 2/5 arasında kalıyorsa, en başa geri dönmüştür. Eğer annelerin sorulara verdikleri yanıtlar 4/5 ya da 5/5 ölçütünü karşılıyorsa, ikinci yoklama evresine yer verilerek üç oturum üst üste veri toplanmıştır. İkinci yoklama evresinde, birinci ve ikinci davranışta ölçüt karşılanmış, üçüncü davranışta ise başlama düzeyi verileri ile benzer veriler elde edilmiştir. İkinci yoklama evresinden sonra, üçüncü davranışın öğretimine geçilmiştir.

Üçüncü davranışta da öncelikle onbir, oniki ve onüçüncü becerinin öğretim uygulaması yapılmıştır. Daha sonra, ondört ve onbeşinci becerilerin öğretim uygulamasına geçilmiştir. Bu davranışın annelere kazandırılmasında da birinci ve ikinci davranışın öğretim uygulamasında izlenen süreç izlenmiştir.

Araştırmanın uygulama sürecinde üç davranışın annelere altı gün ve toplam dokuz oturumda kazandırılması amaçlanmıştır. Her bir oturumun öğretim uygulaması yaklaşık 30 dk. sürmüştür. Veri toplama araçlarının uygulanması ve annelere veri toplama aracı uygulanmadan önce dinlenmeleri için verilen süreyle birlikte her bir oturumun süresi yaklaşık 45 dk. olmuştur.

2.6.2. Deney ve Kontrol Gruplu Deneysel Araştırma Süreci

Araştırmanın birinci bölümünde deney grubundaki annelere üç etkili iletişim davranışının kazandırılmasına yönelik öğretim uygulaması tamamlandıktan sonra, araştırmanın ikinci bölümü başlamıştır. Deney grubundaki annelerle araştırmanın öğretim uygulaması tamamlandıktan sonra, hem deney hem de kontrol grubundaki anneler, araştırmacının dışında bir eğitim uzmanıyla, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili olarak yaklaşık bir saat süreyle görüşmüşlerdir. Annelerin görüşmeyi gerçekleştireceği eğitim uzmanları ise araştırmacı tarafından belirlenmiştir ve anneler yansız atamayla iki eğitim uzmanından birine gönderilmişlerdir. Anneler görüşmeyi yaptıkları eğitim uzmanı ile geçmişte çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili herhangi bir çalışma yapmamışlardır. Araştırmacı, görüşme öncesinde anne ve eğitim uzmanı için uygun olan görüşme saatini belirlemiştir. Belirlenen saatte anneyi eğitim uzmanına araştırmacının kendisi götürmüştür. Araştırmacı, anne ve eğitim uzmanını tanıştırdıktan sonra görüşmenin gerçekleştirileceği ortamdan ayrılmıştır. Görüşmeler, araştırmanın uygulamasının gerçekleştirildiği Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü Seminer Odası'nda gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın deney ve kontrol grubundaki annelerden görüşme öncesinde, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili bir görüşme yapmaları istenmiştir. Görüşmeyi gerçekleştirecek uzmanlar ise görüşme öncesinde gerek sözlü gerekse yazılı olarak bilgilendirilmişlerdir. Görüşme öncesinde uzmanlara “Ailelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği” verilmiştir. Ölçü aracının kullanımına yönelik araçta yer alan her bir becerinin ne anlama geldiği ve ailelerin bu becerileri ne

şekilde ifade etmeleri gerektiğini gösteren öğretim materyalleri, yapacakları görüşme öncesinde araştırmacı tarafından eğitim uzmanlarına verilmiştir. Uzmanlardan yapacakları görüşmeleri değerlendirme ölçeğinde yer alan becerileri ölçecek şekilde düzenlemeleri istenmiştir. Uzmanlara, değerlendirme ölçeğinde yer alan iletişim becerileri hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca, annelerin ölçü aracında yer alan etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini nasıl belirleyecekleri konusunda da bilgi verilmiştir. Yapılan tüm bu açıklamalar yazılı olarak da uzmanlara sunulmuştur (Bakınız, Ek 8).

Uzmanların ailelerle görüşmeleri sırasında ön yargılı davranmalarını önlemek için uzmanlara annelerin deney ya da kontrol grubundan olduklarına ilişkin bilgi verilmemiştir. Aynı zamanda aileler de uzmana bu konuda bilgi vermemeleri konusunda uyarılmış; çalışmanın başlangıcında imzaladıkları sözleşmede bu maddeye de yer verilmiştir.

Uzmanlar, araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki annelerin etkili iletişim davranışlarını, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarını ifade ederken ne düzeyde kullandıklarını ölçü aracına işaretlemişlerdir.

2.7. Verilerin Analizi

2.7.1. Davranışlar Arası Yoklama Evreli Çoklu Yoklama Modeli

Tek-denekli araştırma yöntemlerinde verilerin analizi grafikselidir. Grafiksel analizlerde, grafiğin 'y' eksenine (düşey eksen) bağımlı değişken değerleri (Örneğin,: davranışın sayısı, oluşum oranı, oluşum yüzdesi vb.), 'x' eksenine de (yatay eksen) zaman boyutu (oturumlar) yerleştirilerek eğitim süreci içinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında işlevsel bir ilişki olup olmadığına bakılır. Gözlem oturumları ders saati, gün, hafta gibi değişik zaman birimlerini ifade edebilir. Grafik üzerinde yer alan veri noktaları, yatay ve düşey eksendeki işaretlerinin uzantılarının kesişim noktalarıdır. Her bir veri noktası verilerin hangi gözlem oturumunda toplandığını ve hangi bağımlı değişken değerine karşılık geldiğini gösterir. Grafik

üzerinde yatay eksene dik çizilen düşey çizgiler, araştırmanın evrelerini gösterir (Gay, 1987).

Tek-denekli araştırma modellerinden yoklama evreli çoklu yoklama modeline göre çizilen grafiklerde; başlama düzeyi, uygulama ve yoklama evreleri yer almaktadır. Bu evreler üzerinde veri noktalarının oluşturduğu eğrilere bakılarak grafik yorumlanır.

Araştırmanın başlama düzeyinde verilerin kararlılığı grafik üzerinde iki özelliğe bağlıdır: veri noktalarının değişkenliği ve veri noktalarının eğilimi. Değişkenlik veri noktalarının grafik üzerindeki iniş çıkışlarıyla belirlenir. Değişkenlik ne denli azsa, kararlılık o denli yüksektir. Bu araştırmada artırılmak istenen davranışlar ele alındığı için, başlama düzeyindeki eğrilerin uygulama evresinde giderek yükselmesi ve istenilen ölçütü karşılaması durumunda, kullanılan öğretim materyallerinin etkililiği çıkarsaması yapılır (Alberto ve Troutman, 1990).

2.7.1.1. Uygulama Güvenirliği

Uygulama güvenirligi, uygulamacının öğretim materyallerini planladığı şekilde uygulayıp uygulamadığını değerlendiren güvenirlilik hesaplamasıdır. Bir başka deyişle, uygulama güvenirligi ile, bağımsız değişkenin öngörüldüğü gibi uygulanıp uygulanmadığı araştırılır. Uygulama güvenirligi hesaplamasında, gözlenen uygulamacı davranış sayısı/planlanan uygulamacı davranış sayısı x 100 formülü kullanılmıştır. Uygulama güvenirligi verilerinin, her bir denek için uygulama oturumlarının en az %20 sinde toplanması önerilmektedir (Billingsley, White ve Munson, 1980). Alandan olmayan kişilerin uygulamayı yürüttükleri durumlarda ise uygulama oturumlarının en az %30'unda uygulama verisi toplanması uygun görülmektedir (Grisham-Brow, 1992; Telecsaan, 1994).

Bu çalışmada deney grubunu oluşturan annelere etkili iletişim davranışlarını kazandırmada, “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyallerinin uygulamacı tarafından güvenilir biçimde kullanılıp kullanılmadığını

belirleyebilmek üzere uygulama güvenilirliği verileri toplanarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu amaçla, her anne ile yapılan uygulama oturumları videoya kaydedilmiştir. Uygulama güvenilirliği verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan Yazılı Bilgilendirme ve Karşılıklı Konuşma Örnekleri Materyali Uygulama Güvenirliği Veri Formlarıyla (Bakınız, Ek 9 ve Ek 10) toplanmıştır.

Araştırmanın uygulama güvenilirliği verilerinin toplanabilmesi için, her bir anne ile yapılan dokuz öğretim oturumunun yansız atama yoluyla % 20'si belirlenmiştir. Bir anne ile yapılan dokuz oturumun %20'si ise iki oturuma karşılık gelmektedir. Araştırmanın birinci bölümüne altı anne katıldığı için toplam 12 oturum yansız atama yoluyla belirlenmiştir.

Araştırmanın uygulama güvenilirliği verileri özel eğitim alanında çalışan bir uzman tarafından toplanmıştır. Özel eğitim uzmanı videodan yansız atama yoluyla belirlenen 12 oturumu izlemiştir. Uzman kendisine verilen "Uygulama Güvenirliği Veri Toplama Aracı"nda yer alan davranışların, uygulamacı tarafından öğretim sırasında yerine getirilenlerini işaretlemiştir. Daha sonra her bir oturumda uygulamacının yerine getirdiği davranışlar sayılarak, veri toplama aracında yer alan tüm davranışların sayısına bölünmüş ve yüzle çarpılmıştır. Bu araştırmada, yazılı bilgilendirme öğretim materyalinin uygulanması için şu uygulama basamakları gözlenmiştir: (a) uzmanın, görüşmenin başlangıcında genel bir giriş yapması, (b) uzmanın, annenin başvurma nedenini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (c) uzmanın, annenin çocuğun özgeçmişini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (d) uzmanın, annenin çocuğunun günlük yaşam hikayesini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (e) uzmanın, annenin çalışmadan beklentilerini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (f) uzmanın, annenin uzmandan açıklama yapmasını nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (g) uzmanın, annenin önerileri nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (h) uzmanın, annenin öneriler ile ilgili, uzmandan bilgi istemesini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (i) uzmanın, annenin her bir önerinin avantaj ve dezavantajını uzmandan istemesini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (j) uzmanın, annenin uzmanla birlikte önerileri öncelik sırasına dizmesini nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (k) uzmanın, annenin uzman ile belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığını nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (l)

uzmanın, eğer görüş ayrılığı varsa, annenin uzmanın görüşüne neden katılmadığını nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (m) uzmanın, annenin yapılan açıklamaları ya da önerileri anlayıp anlamadığını nasıl ifade edeceğini belirtmesi, (n) uzmanın, annenin konuyla ilgili nasıl soru soracağını belirtmesi, (o) uzmanın, annenin uzmanın yaptığı tüm açıklamaları nasıl özetleyeceğini belirtmesi. Karşılıklı konuşma örnekleri materyalinde ise, yazılı bilgilendirme materyalinde yer alan tüm basamaklar yer almaktadır. Bu materyalde ayrıca her bir maddenin olumlu ve olumsuz örnekleri yer almıştır. Uzmanın her bir beceriye ilişkin olumlu ve olumsuz örneklere yer verip vermediğine bakılmıştır.

Uygulama güvenilirliği verilerinin sonuçları ise, yazılı bilgilendirme materyalinin uygulanışında %91.6, karşılıklı konuşma örnekleri materyalinin uygulanmasından ise %100 bulunmuştur. Dolayısıyla, uygulamacının her iki öğretim materyalini de, araştırma öncesinde planladığı şekilde uyguladığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.7.2. Deney ve Kontrol Grubu Deneysel Araştırma Modeli

Etkili iletişim becerilerinin öğretimi çalışmasını tamamlayan deney grubundaki annelerle, herhangi bir çalışmaya katılmayan kontrol grubundaki annelerin, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerinin kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla “Ailelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği”nden elde ettikleri puanlar toplanmıştır. Deney ve kontrol grubundaki annelerin elde ettikleri puanlar arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, istatistiksel yöntemlerden bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki annelerle yapılan uzman-aile görüşmeleri videoya kaydedilmiştir. Uzmanlardan birinin yaptığı altı aile görüşmesini diğer uzman videodan izlemiş ve bağımsız olarak, annenin etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini “Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği”ne işaretlemiştir.

Daha sonra aynı anneye ilişkin iki uzmanın değerlendirme sonuçları arasındaki tutarlığa, Pearson r istatistiksel tekniği kullanılarak bakılmıştır. Bunun sonucunda iki ayrı uzmanın her iki davranıştaki uyuşma düzeyleri %99 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla, araştırmanın ikinci bölümünde toplam verilerin çok güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.8. Sosyal Geçerlik

Sosyal geçerlik, araştırmada annelere kazandırılmak istenen etkili iletişim davranışlarının önemine ve işlevselliğine, etkili iletişim davranışlarının öğretiminde kullanılan öğretim materyallerinin bu davranışların öğretimi için uygun olup olmadığına ve bu davranışları öğrenmenin anneler için ne derece önemli olduğuna ilişkin denek görüşlerini içermektedir. Sosyal geçerlik bulguları ile, araştırmanın temel bulgularına destek sağlanması hedeflenmektedir. Bu amaçla araştırmanın deney grubunu oluşturan annelere araştırmacı tarafından hazırlanan “Sosyal Geçerlik Ölçeği” uygulanmıştır (Bakınız, Ek 11).

Araştırmacı tarafından hazırlanan “Sosyal Geçerlik Ölçü Aracı” dokuz sorudan oluşmaktadır. Araçta yer alan sorular, annelerin çalışmadan memnun olup olmadıklarını, katıldıkları çalışmanın çocuklarının ya da kendilerinin gereksinimlerini ne derecede karşıladığını belirlemeye yönelik düzenlenmiştir. “Sosyal Geçerlik Ölçü Aracı”nda yer alan altı soruya anneler, her bir sorunun altında yer alan üç farklı yanıt seçeneğinden uygun olanı işaretleyerek yanıt vermişlerdir. “Sosyal Geçerlik Ölçü Aracı”nda yer alan diğer üç soru ise açık uçlu sorular şeklinde düzenlenmiştir ve anneler, bu soruların yanıtlarını yanıt kağıdına yazarak ifade etmişlerdir.

BÖLÜM

3. BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak, araştırmaya katılan deney grubundaki annelerin çocuklarıyla yaşadıkları öğrenme ya da davranış sorununu ortaya koyma, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirme ve uzmanla yaptıkları görüşmeyi sonuçlandırma davranışlarını edinim düzeylerine ilişkin bulgular yer almaktadır. İkinci olarak deney ve kontrol grubundaki annelerin gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerini kullanım düzeylerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Son olarak ise, sosyal geçerlilik bulguları sunulmuştur.

3.1. Deneklerin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan annelerden her birinin, katıldıkları etkili iletişim becerileri öğretimi çalışmasından sonra çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koymada, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmede ve uzmanla yaptıkları görüşmeyi sona erdirmede yer alan becerilerin edinim düzeyine ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

3.1.1. Birinci Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 3.1'de yer alan birinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde birinci anne, çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, birinci davranışın öğretim

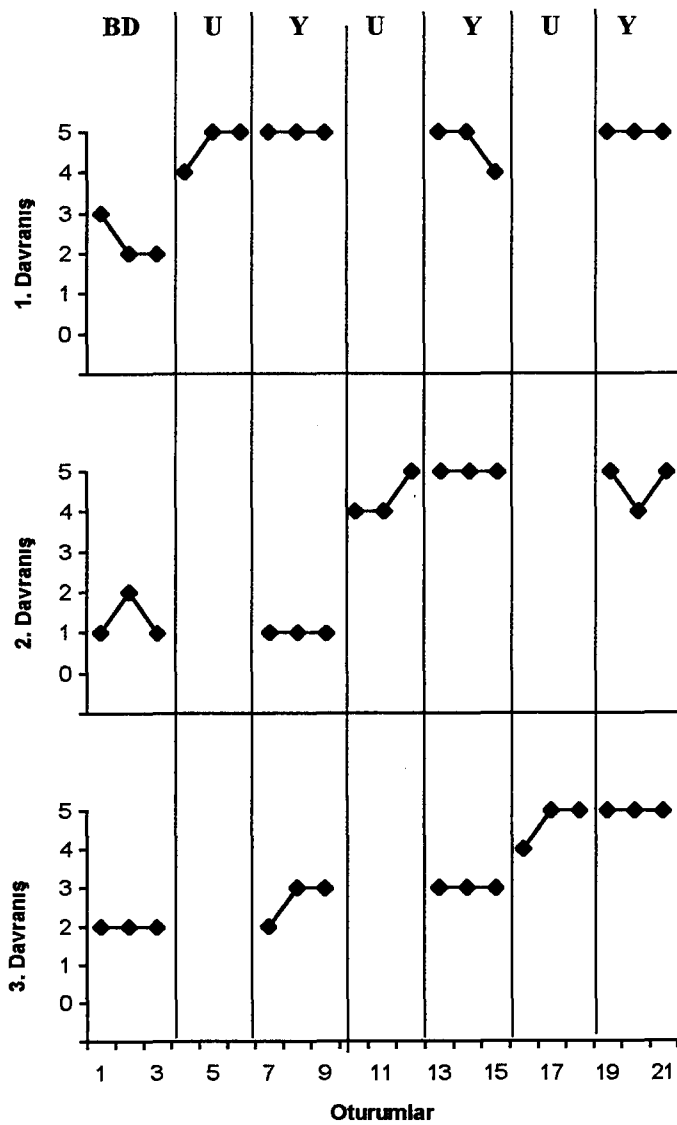
uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annenin ilk oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışına ilişkin yapılan ikinci yoklama evresinde üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar üçüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin bir oturum dışında beş beceriyi de gerçekleştirdiği saptanmıştır. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.1’de yer alan ikinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde birinci anne, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde ise annenin, beş beceriyi ortalama 1.0 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annenin ilk iki oturumda dört, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışına ilişkin üçüncü yoklama evresinde beş beceriyi de, üç oturum üst üste gerçekleştirdiği görülmüştür. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin bir oturum dışında beş beceriyi gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Şekil 3.1’de yer alan üçüncü grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde birinci anne, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi

verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde annenin beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar yapılan üçüncü yoklama evresinde ise anne davranışı oluşturan beş beceriyi ortalama 3.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturum üst üste kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evrelerinde elde edilen veriler birbirine benzer bulunduğu için, üçüncü davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annenin ilk oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Birinci annenin uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışına ilişkin yapılan dördüncü yoklama evresinde ise, üç oturum üst üste davranışı oluşturan beş beceriden beşini de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Hatice

Şekil 3.1. Birinci annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.

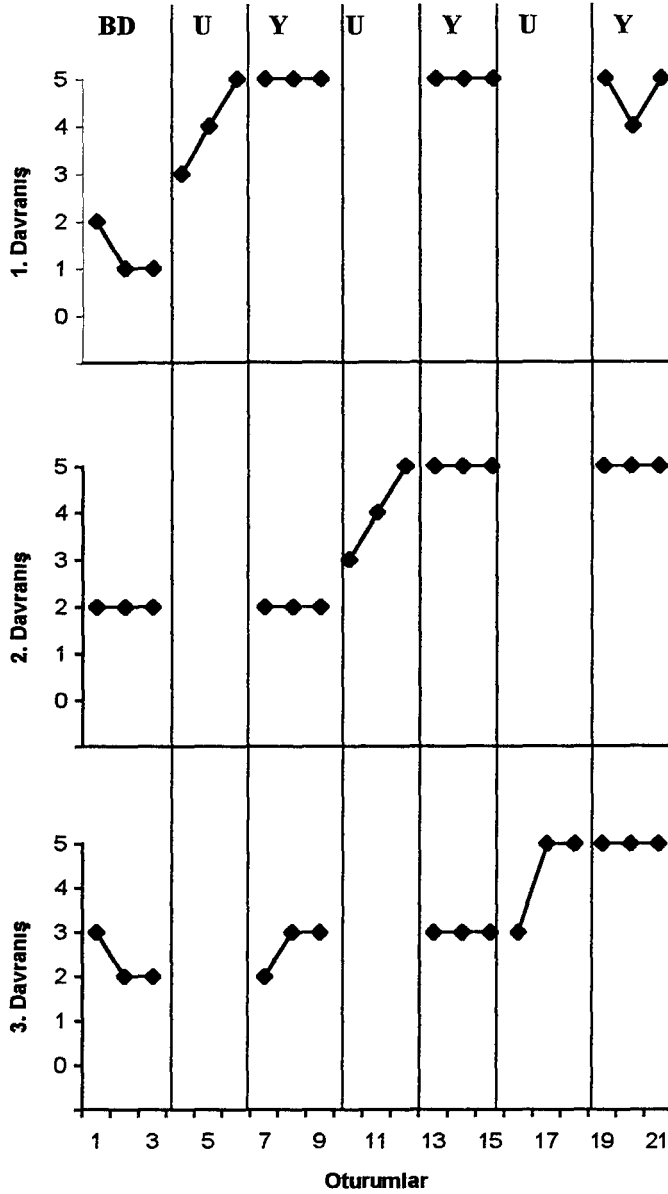
3.1.2. İkinci Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 3.2’de yer alan birinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde ikinci anne, çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, birinci davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda üç, ikinci oturumda dört, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışına ilişkin yapılan ikinci yoklama evresinde üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar üçüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği saptanmıştır. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin bir oturum dışında beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.2’de yer alan ikinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde ikinci anne, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde ise annenin, beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annenin ilk oturumda üç, ikinci oturumda dört, üçüncü oturumda beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışına

ilişkin üçüncü yoklama evresinde beş beceriyi de, üç oturum üst üste gerçekleştirdiği görülmüştür. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Şekil 3.2’de yer alan üçüncü grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde ikinci anne, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde annenin beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar yapılan üçüncü yoklama evresinde ise anne davranışı oluşturan beş beceriyi ortalama 3.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturum üst üste kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evrelerinde elde edilen veriler birbirine benzer bulunduğu için, üçüncü davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda üç, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. İkinci annenin uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışına ilişkin yapılan dördüncü yoklama evresinde ise, üç oturum üst üste davranışı oluşturan beş beceriden beşini de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şennur

Şekil 3.2. İkinci annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.

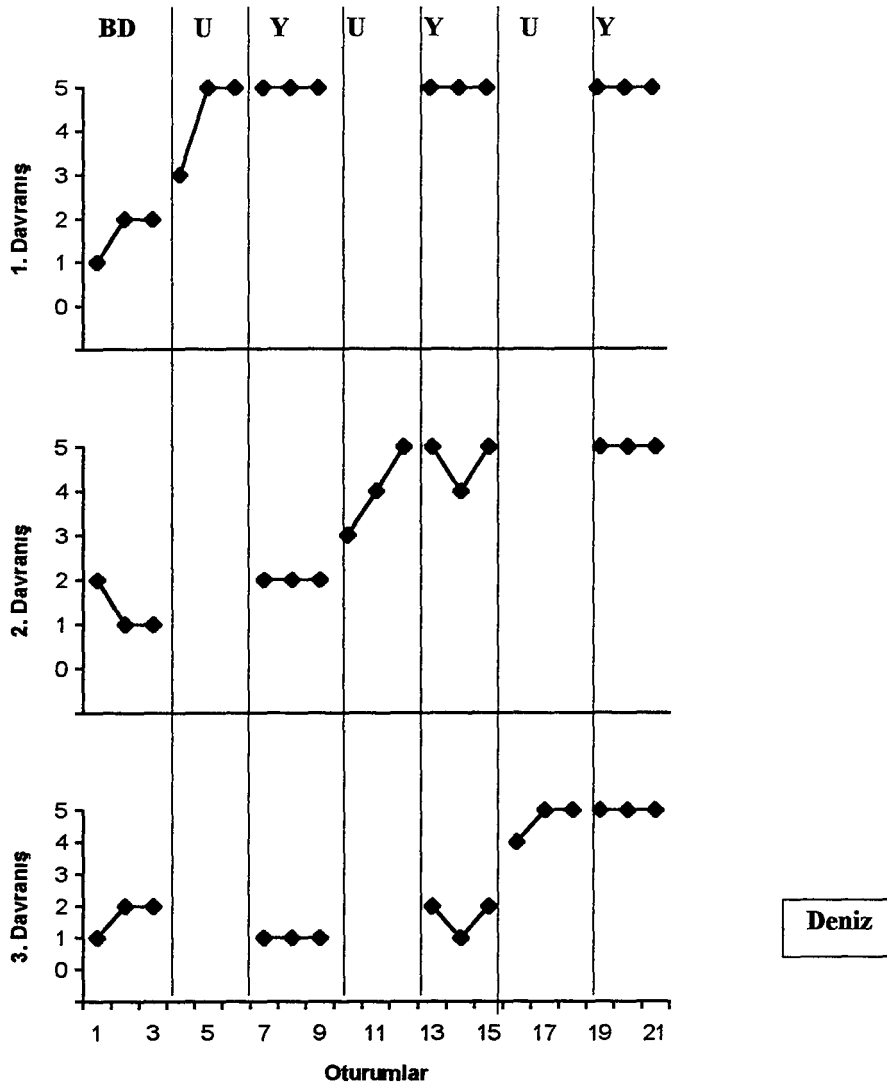
3.3.3. Üçüncü Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 3.3’de yer alan birinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde üçüncü anne, çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, birinci davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda üç, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışına ilişkin yapılan ikinci yoklama evresinde üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar üçüncü yoklama evresine yer verilmiş annenin üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği saptanmıştır. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.3’de yer alan ikinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde üçüncü anne, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde ise annenin, beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda iki, ikinci oturumda üç, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışına

ilişkin üçüncü yoklama evresinde bir oturum dışında beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Şekil 3.3’de yer alan üçüncü grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde üçüncü anne, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde annenin beş beceriyi ortalama 1.0 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar yapılan üçüncü yoklama evresinde ise anne davranışı oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturum üst üste kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evrelerinde elde edilen veriler birbirine benzer bulunduğu için, üçüncü davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin birinci oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda da beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Üçüncü annenin uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışına ilişkin yapılan dördüncü yoklama evresinde ise, üç oturum üst üste davranışı oluşturan beş beceriden beşini de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.3. Üçüncü annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.

3.1.4. Dördüncü Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular

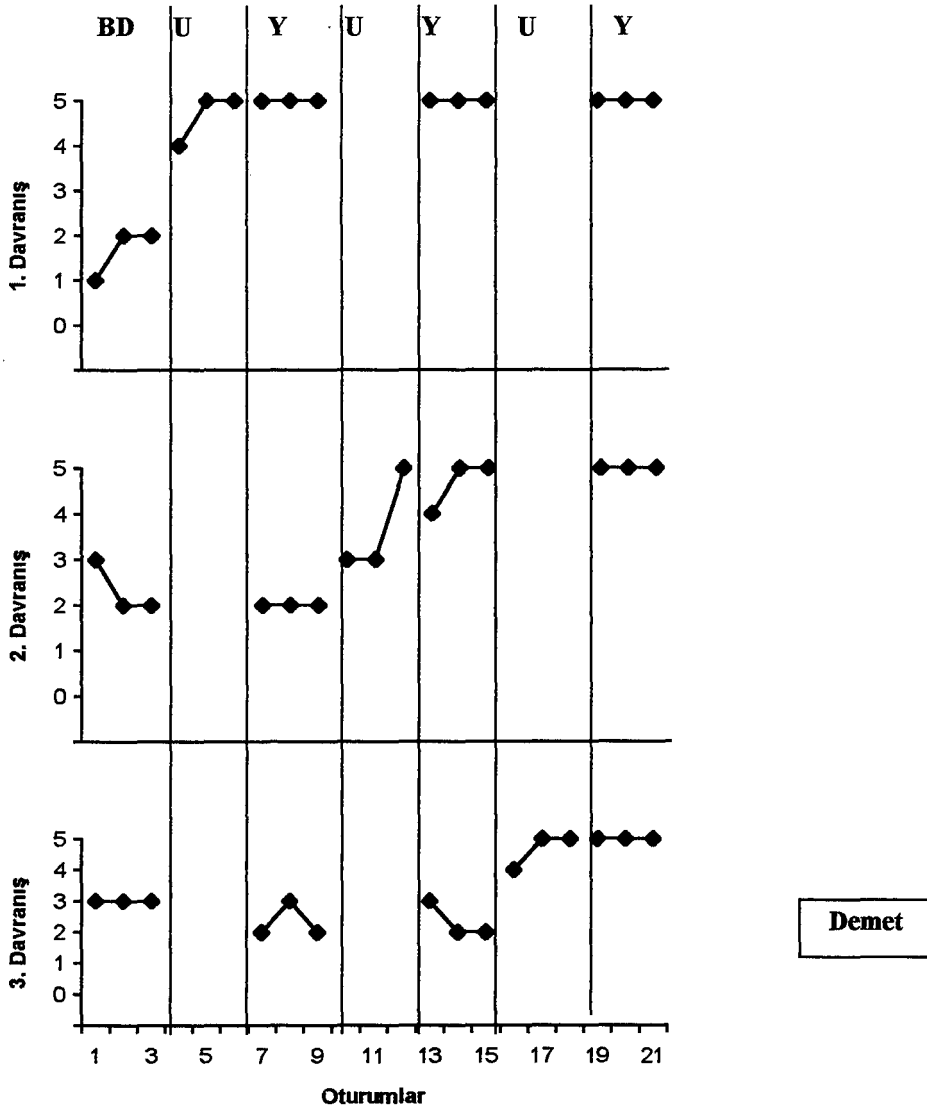
Şekil 3.4’de yer alan birinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde dördüncü anne, çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, birinci davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışına ilişkin yapılan ikinci yoklama evresinde üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar üçüncü yoklama evresine yer verilmiş annenin üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği saptanmıştır. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.4’de yer alan ikinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde dördüncü anne, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde ise annenin, beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk iki oturumda üç, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışına ilişkin üçüncü

yoklama evresinde annenin bir oturum dışında beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Şekil 3.4’de yer alan üçüncü grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde dördüncü anne, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 3.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde annenin beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar yapılan üçüncü yoklama evresinde ise anne davranışı oluşturan beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturum üst üste kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evrelerinde elde edilen veriler birbirine benzer bulunduğu için, üçüncü davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin birinci oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Dördüncü annenin uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışına ilişkin yapılan dördüncü yoklama evresinde ise, üç oturum üst üste davranışı oluşturan beş beceriden beşini de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.4. Dördüncü annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.

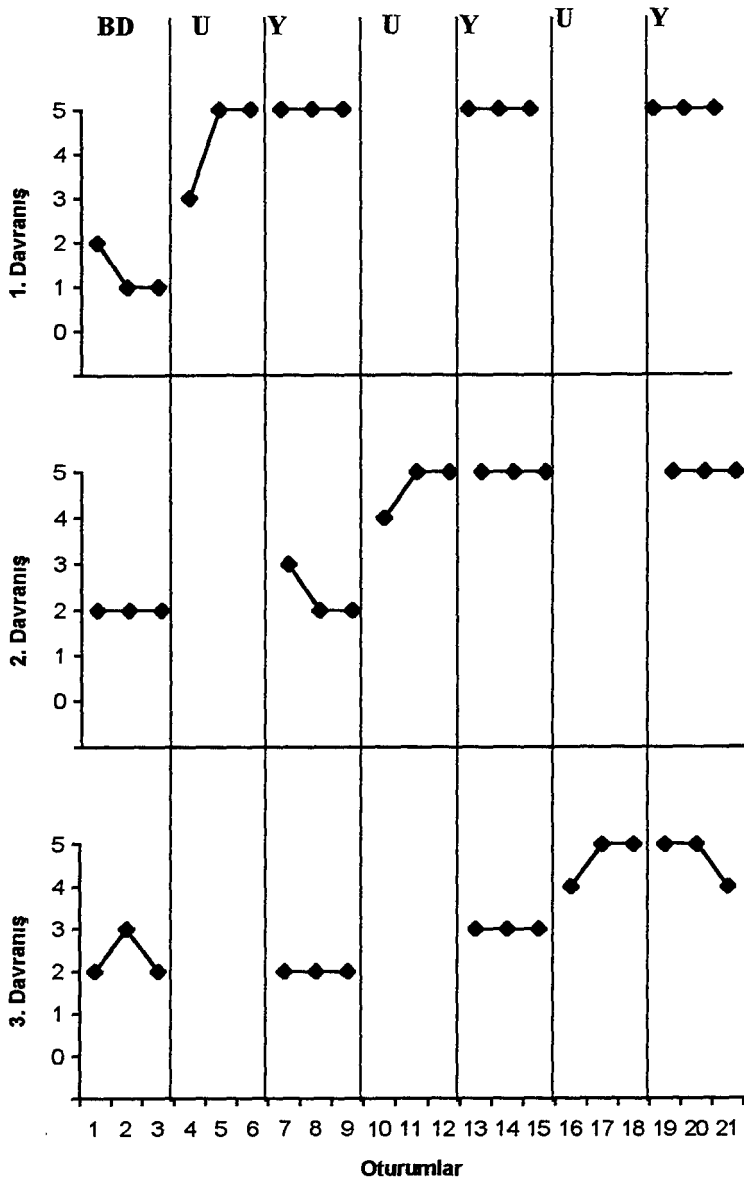
3.1.5. Beşinci Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 3.5’de yer alan birinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde beşinci anne, çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, birinci davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda üç, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışına ilişkin yapılan ikinci yoklama evresinde üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar üçüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği saptanmıştır. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.5’de yer alan ikinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde beşinci anne, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde ise annenin, beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışına

ilişkin üçüncü yoklama evresinde beş beceriyi üç oturum üst üste gerçekleştirdiği görülmüştür. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Şekil 3.5’de yer alan üçüncü grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde beşinci anne, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.3 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde annenin beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar yapılan üçüncü yoklama evresinde ise anne davranışı oluşturan beş beceriyi ortalama 3.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturum üst üste kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evrelerinde elde edilen veriler birbirine benzer bulunduğu için üçüncü davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde, annenin ilk oturumda dört, ikinci ve üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Beşinci annenin uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışına ilişkin yapılan dördüncü yoklama evresinde ise, bir oturum dışında beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Meryem

Şekil 3.5. Beşinci annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.

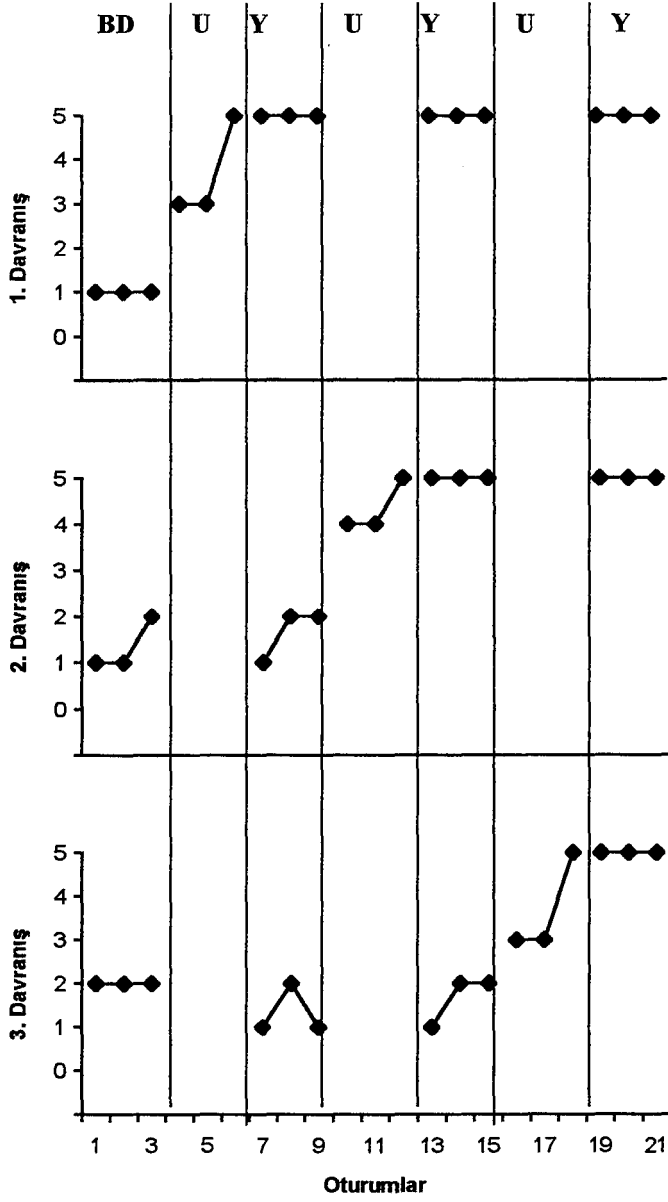
3.1.6. Altıncı Annenin Etkili İletişim Davranışlarını Edinim Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 3.6'da yer alan birinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde altıncı anne, çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği için, birinci davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annenin birinci ve ikinci oturumda üç, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda birinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve ikinci yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin çocuğuyla yaşadığı sorunu ortaya koyma davranışına ilişkin yapılan ikinci yoklama evresinde üç oturum üst üste beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar üçüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği saptanmıştır. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şekil 3.6'da yer alan ikinci grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde altıncı anne, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde ise annenin, beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturumda kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evresiyle benzer veriler bulunduğu için, ikinci davranışın öğretimi uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde ise, annenin ilk iki oturumda dört, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda ikinci davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve üçüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Annenin, çocuğuyla yaşadığı sorunun çözümüne yönelik öneri geliştirme davranışına

ilişkin üçüncü yoklama evresinde beş beceriyi de, üç oturum üst üste gerçekleştirdiği görülmüştür. Üçüncü yoklama evresinden bir hafta sonra tekrar dördüncü yoklama evresine yer verilmiş ve annenin yine üç oturum üst üste beş beceriyi de gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Şekil 3.6'da yer alan üçüncü grafikte görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde altıncı anne, uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışını oluşturan beş beceriyi ortalama 2.0 düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinden bir hafta sonra yapılan ikinci yoklama evresinde annenin beş beceriyi ortalama 1.2 düzeyinde gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hafta sonra tekrar yapılan üçüncü yoklama evresinde ise anne davranışı oluşturan beş beceriyi ortalama 1.2 beceri düzeyinde gerçekleştirmiştir. Başlama düzeyi verilerinde üç oturum üst üste kararlı nokta elde edildiği ve öğretimden önce yapılan yoklama evrelerinde elde edilen veriler birbirine benzer bulunduğu için, üçüncü davranışın öğretim uygulamasına geçilmiştir. “Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinin kullanıldığı uygulama evresinde annenin ilk iki oturumda üç, üçüncü oturumda ise beş beceriyi gerçekleştirdiği görülmüştür. Anne uygulama oturumları sonucunda üçüncü davranışa ilişkin ölçütü karşıladığı için, uygulama evresi sona erdirilmiş ve dördüncü yoklama evresine yer verilmiştir. Altıncı annenin uzmanla yapılan görüşmeyi sonuçlandırma davranışına ilişkin yapılan dördüncü yoklama evresinde ise, üç oturum üst üste davranışı oluşturan beş beceriden beşini de gerçekleştirdiği görülmüştür.

Rasime

Şekil 3.6. Altıncı annenin sorunun belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarına ilişkin yoklama ve uygulama verileri.

3.2. Deney ve Kontrol Grubundaki Annelerin Gerçek Bir Danışma Ortamında Etkili İletişim Becerilerini Kullanım Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci bölümünün amacı, “Etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasına katılan anneler ile (deney grubu), katılmayan anneler (kontrol grubu) arasında, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirme açısından farklılık var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir.

Bu amaçla deney ve kontrol gruplarındaki annelerin gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerini belirlemek için kullanılan “Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği”nden elde edilen puanlar karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Deney ve kontrol grubundan birinci etkili iletişim davranışına ilişkin elde edilen bulgular Tablo 2’de, ikinci davranışına ilişkin elde edilen bulgular ise Tablo 3’de yer almaktadır.

Yapılan t testi analizinde deney ve kontrol grupları arasında “Sorunun Belirlenmesi” davranışı açısından anlamlı bir fark bulunmuştur [$t=4.93$, $p<.00$].

Yapılan t testi analizinde deney ve kontrol grupları arasında “Sorunun Çözümüne Yönelik Öneri Geliştirme ” davranışı açısından da anlamlı bir fark bulunmuştur [$t=5.73$, $p<.00$].

Tablo 2
Yaşanan Sorunu Ortaya Koyma Davranışına İlişkin Veriler

Grup	Denek Sayısı	X	SS	t	Sd	p
Deney	6	12.33	5.125	4.93	10	.00
Kontrol	6	1.50	1.643			

Tablo 3

Sorunun Çözümüne Yönelik Öneri Geliştirme Davranışına İlişkin Veriler

Grup	Denek Sayısı	X	SS	t	Sd	p
Deney	6	11.33	4.676	5.73	10	.00
Kontrol	6	0.33	0.516			

Deney grubunu oluşturan annelerin, kontrol grubunu oluşturan annelere göre, gerçek bir danışma ortamında kendi çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili sorunun belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi davranışlarını yerine getirme açısından önemli derecede farklılığın olması, yapılan uygulamanın etkililiğine önemli bir destek sağlamaktadır.

3.3. Sosyal Geçerlik

Bu çalışmanın sonunda araştırmanın deney grubuna katılan annelerden görüş alınarak, araştırmanın sosyal geçerliği incelenmiştir. Annelerin tümü, etkili iletişim becerilerinin eğitime yönelik çalışmaya katıldıkları için memnun olduklarını, istedikleri eğitimi aldıklarını, bir anne dışında, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili olarak bir eğitim uzmanıyla yapacakları ilk görüşmede gereksinimlerinin karşılanacağını belirtmişlerdir. Annelerin tümü katılmış oldukları çalışmayı başka arkadaşlarına önereceklerini ve başka bir alanda yardıma gereksinim duyduklarında tekrar programa katılmak istediklerini belirtmişlerdir. Annelere çalışmada memnun olmadıkları yönlerin (varsa) neler olduğu sorulduğunda ise; üç anne etkili iletişim becerilerinin öğretime yönelik yapılan çalışmada kendi çocuklarıyla ilişkili davranış ya da öğrenme sorunlarıyla ilişkili farklı örneklerin de yer almasını, iki anne ise çalışmanın ikinci bölümde yer alan eğitim uzmanlarıyla yapılan görüşmelerin devam etmesini istemişlerdir. Annelerden biri ise, herhangi bir görüş belirtmemiştir. Annelere çalışmada memnun oldukları yönleri (varsa) ifade etmeleri istendiğinde; anneler çalışmanın keyifli olduğunu, materyalde yer alan örneklerin kendilerinin benzer sorunlarıyla ilişkili olduğunu ve kendi sorunlarının

özümünde yol gösterici olduğunu ifade etmişlerdir. Annelere bu çalışma sonunda kendilerinde gördükleri değişikliklerin (varsa) neler olduğu sorulduğunda ise; annelerin beşi, uzmanlarla yapacakları görüşmeler öncesinde ya da sırasında neler yapacaklarını bilerek görüşmelere gitmeleri gerektiğini öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Anneler ayrıca, bu durumun uzmanlarla yapacakları görüşmeler öncesinde kendilerinde güven oluşturacağını da belirtmişlerdir. Bir anne ise yapılan çalışmanın kendisi açısından yararlı olduğunu ifade etmiştir.

BÖLÜM

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Tartışma

Bu çalışmada, (1) etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasının, araştırmanın deney grubuna katılan annelerden her birinin çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koymada, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmede ve uzmanla yaptıkları görüşmeyi sona erdirmeye yer alan becerileri edinim düzeyleri üzerinde ne derece etkili olduğu, (2) etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasına katılan anneler ile (deney grubu) katılmayan anneler (kontrol grubu) arasında, gerçek bir danışma oturumunda, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirme açısından farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın tek-denekli araştırma modellerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modelinin kullanıldığı birinci bölümünün sonucunda elde edilen bulgular; uygulamaya katılan annelerden her birinin, katıldıkları etkili iletişim becerileri öğretim uygulamasından sonra, çocuklarıyla yaşadıkları sorunu ortaya koyma, çözüm önerileri geliştirme ve görüşmenin sonuçlandırılması davranışlarını oluşturan becerileri edinim düzeylerinde artışlar olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan ikinci bölümünün sonuçları ise; deney grubunu oluşturan annelerin, kontrol grubunu oluşturan annelerden, gerçek bir danışma ortamında kendi çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili sorunlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin

geliştirilmesi davranışlarını yerine getirme açıdan önemli derecede farklılaştığını göstermiştir.

Araştırmanın birinci bölümünün bulguları, etkili iletişim becerilerinin öğretiminin gerçekleştirildiği diğer araştırmanın (Kohr ve diğ., 1988) bulgularıyla tutarlılık göstermiştir. Her iki çalışmaya da gelişimsel yetersizliği olan çocuk anneleri katılmıştır. Kohr ve diğerlerinin yaptığı çalışmaya sekiz, bu çalışmanın birinci bölümüne ise altı anne katılmıştır. Kohr ve arkadaşları lisans ve lisans üstü düzeyde eğitime sahip annelerle çalışmışken, bu çalışmada annelerin eğitim düzeyleriyle ilgili önkoşul “en az lise mezunu” olarak belirlenmiştir. Böylece, Kohr ve arkadaşlarının lisans ve lisans üstü eğitime sahip annelerle etkili olduğunu gösterdiği uygulamaların benzerlerinin, lise düzeyinde eğitime sahip annelerle de kullanılabileceği gösterilmiştir.

Her iki çalışmada da öncelikle ailelerin uzmanlarla çalışırken sahip olmaları gereken etkili iletişim becerileri belirlenmiştir. Belirlenen beceriler her iki çalışmada da önceden belirlenen danışma kurulu üyelerine gönderilmiştir. Kohr ve diğerlerinin (1988) yaptığı çalışmada, sekiz kişiden oluşan danışma kurulu üyeleri iletişim bilimleri, psikoloji ve özel eğitim alanında çalışan uzmanlardan oluşmuştur. Bu çalışmada ise danışma kurulu üyeleri özel eğitim alanında olup da ailelerle çalışan altı özel eğitim uzmanından oluşmuştur. Her iki çalışmada da uzmanlar belirlenen becerileri beşli derecelendirme ölçeği ile değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada Kohr ve diğerlerinin yaptığı çalışmada belirlenmiş olan etkili iletişim becerileri, Türk ailelerin özellikleri dikkate alınarak Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ayrıca, ailelerle çalışan sınıf öğretmenlerinin ve uzmanların görüşleri de alınmıştır. Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada etkili iletişim becerileri, sekiz davranış ve otuziki beceriden oluşmuştur. Bu çalışma yer alan etkili iletişim becerileri ise üç davranış ve onbeş beceriden oluşmuştur. Bu çalışmada, diğer çalışmada yer alan bazı beceriler çıkarılmış ya da değiştirilmiştir; bazı beceriler ise birleştirilmiştir.

Kohr ve diğerlerinin (1988) yaptığı çalışma, özel eğitim alanında ekip çalışması örneğini göstermektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılan öğretim

materyalleri oldukça kapsamlı hazırlanmıştır. Çalışma sosyal çalışma, özel eğitim, tıp, eğitim bilimleri ve psikoloji alanlarında çalışan beş uzman tarafından planlanmıştır. Bu çalışma ise bir özel eğitim uzmanı tarafından planlanmıştır. Uygulama aşamasını ise üç özel eğitim uzmanı yürütmüştür. Her iki araştırmada da, hazırlanan öğretim materyallerinin içerikleri benzerlik göstermekle birlikte, kullanımları oldukça farklıdır. Kohr ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada öğretim materyalleri, (a) yazılı bilgilendirmeden, (b) her bir becerinin olumlu ve olumsuz örneğinden oluşan videodan, (c) davranış örneklerinin aileler tarafından dramatizasyonundan oluşmuştur. Bu çalışmada ise (a) yazılı bilgilendirme ve (b) karşılıklı konuşma örnekleri materyalleri kullanılmıştır. Kohr ve arkadaşlarını hazırladıkları öğretim materyallerinin (örneğin, video ve dramatizasyon) hazırlanması ve yaygın olarak kullanımı zor öğeler içermektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada yer alan öğretim materyallerinin hazırlanması ve kullanımı daha kolaydır.

Kohr ve diğerlerinin (1988) çalışmasında ve bu çalışmada; tek-denekli araştırma yöntemlerinin kullanılması her iki araştırmaya da bir takım avantajlar getirmiştir. Bu avantajları sıraladığımızda (a) annelerin öğretim öncesi, sırası ve sonrasındaki performanslarının belirlenmesine olanak sağlamıştır; (b) araştırmaya katılan annelerin bireysel olarak gösterdikleri performansların gösterilmesine hizmet etmiştir. Kohr ve diğerlerinin yaptığı çalışmada, tek-denekli araştırma modellerinden denekler arası çoklu başlama modeli kullanılmıştır. Bu çalışmada ise tek-denekli araştırma modellerinden beceriler arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Denekler arası çoklu başlama modelinin kullanılması süre açısından çalışmaya dezavantaj getirmiştir. Her bir anne ile altı öğretim oturumu yapılmıştır. Öğretim oturumlarının süresi ise haftada iki gün ikişer saat olarak planlanmıştır. Bu çalışmada ise beceriler arası yoklama evreli çoklu başlama modelinin kullanılması; her bir denekle aynı anda çalışmaya başlayabilme olanağı vermiştir. Ayrıca, Kohr ve arkadaşlarının çalışmasında öğretim oturumları yaklaşık iki saat, bu araştırmada ise yaklaşık 45 dk olmuştur. Öğretim oturumlarının diğer çalışmaya göre kısa olması da bir avantaj olarak düşünülebilir.

Her iki çalışmada yer alan ölçü araçları oldukça farklıdır. Kohr ve diğerlerinin (1988) çalışmasında kullanılan ölçü araçları (a) kısa yazılı sınavlar, (b) videoya dayalı değerlendirme, (c) ailenin katıldığı dramatize etkinliklerini uzmanın izleyerek ailenin gösterdiği performansı işaretlemesi, şeklinde hazırlanmıştır. Bu çalışmada ise, daha pratik ve güvenilir veriler elde etmek amacıyla, çoktan seçmeli sorular kullanılmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi, her iki çalışmada aile-uzman etkileşiminde ilk olma özelliğini göstermektedir. Literatür, aile-uzman etkileşimini olumlu yönde geliştirecek çalışmalara duyulan gereksinimi belirtmektedir (Bennett, 1982; Miller, 1983). Dolayısıyla, bu çalışmalarda, etkili iletişim becerilerinin öğretimi sonrasında annelerin gösterdikleri performanslarda önemli artışlar olması, etkili iletişim becerilerinin annelere öğretiminin olanaklı olduğunu göstermektedir

Araştırmanın ikinci bölümünde Kohr ve diğerlerinin (1988) araştırmasında yer almayan bir boyuta yer verilerek, edinilen etkili iletişim becerilerinin gerçek ortamlara ne derece yansıdığı incelenmiştir. Kohr ve arkadaşlarının araştırması, deneklerin edindikleri etkili iletişim becerilerini gerçek danışma ortamlarına ne ölçüde genellebildiklerini incelememiştir. Yalnızca, yansız atama yoluyla belirlenen iki annenin öğretim öncesi ve öğretim sonrası videoları danışma kurulunu oluşturan uzmanlar tarafından izlenerek, öğretim öncesi ve öğretim sonrası performansları değerlendirilmişlerdir. Bu bulgular, uygulamanın etkililiğine bir destek oluşturmuştur ancak bu sonuçlar neden-sonuç ilişkisi sağlamamıştır. Bu çalışmanın bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan ikinci bölümünde ise, tam bir deneysel kontrolün sağlanması, araştırma sonuçlarını neden-sonuç ilişkisine götürmektedir. Araştırmanın kontrol grubuna katılan anneler, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişim becerilerinin pek çoğunu yerine getirememişlerdir. Deney grubunu oluşturan annelerin ise, etkili iletişim becerilerinin büyük bir çoğunluğunu yerine getirdikleri görülmüştür. Deney grubundaki annelerin gösterdikleri bu performans, yapılan öğretim sonucunda annelerin gerçek bir danışma ortamında kendi çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarını ifade ederken etkili iletişim becerilerini ustalıkla kullanabildiklerini göstermektedir.

Her iki araştırmada da sosyal geçerlik çalışmasına yer verilmiştir. Çalışmaların sosyal geçerliğini belirlemek için hazırlanan lu araçları hemen hemen aynı maddeleri içermekle birlikte; bu çalışmada açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. Açık uçlu sorularla ailelerin çalışmayla ilişki görüşlerini daha ayrıntılı ifade ettikleri görölmüşür.

Özetle, aile-uzman etkili iletişim davranışlarını oluşturan becerilerin ailelere kazandırılmasında, “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma rnekleri” ğretim materyallerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, hazırlanan ğretim materyallerinin kullanımı oldukça kolay ve masrafsızdır; dolayısıyla, uzmanlarca yaygın olarak kullanılması önerilebilir.

4.2. Sınırlılıklar

1. Araştırmanın deneklerinde bulunması gereken önkoşul özelliklere bakıldığında, annelerin en az lise mezunu oldukları görülmektedir. Annelerin eğitim düzeylerinin yüksek olması, etkili iletişim becerilerinin öğrenilmesini olumlu yönde etkilemiş olabilir.
2. Birinci denekte nc davranışta uygulama öncesindeki son yoklama evresinde olan artışlar, birinci ve ikinci davranışın ğretim uygulamasından kaynaklanmış olabilir.
3. Annelerin yapılan çalışmaya katılmaya istekli olmaları, araştırma sonuçlarını olumlu yönde etkilemiş olabilir.

4.3. neriler

Araştırmanın bulguları doğrultusunda, ileri araştırmalara yönelik ve uygulamaya yönelik çeşitli önerilerde bulunulabilir.

4.3.1. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Araştırmadan elde edilen bulguların genellenebilirliğini arttırmak amacıyla; aynı araştırma, başka deneklerle, başka ortamlarda ve başka uygulamacılar tarafından yinelenabilir.
2. Benzer araştırmalar, babalarla ya da diğer aile üyeleriyle yürütülebilir.
3. Araştırmada kullanılan “Yazılı Bilgilendirme” ve “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalleri, video, dramatize etkinlikleri gibi öğeler kullanılarak yeniden düzenlenebilir.
4. Etkili iletişim becerilerinin, yürütülecek aile eğitimi programları üzerindeki etkililiğini belirlemek amacıyla, belli bir aile eğitimi programı uygulanmadan önce, araştırmaya katılacak gruplar ikiye ayrılarak bir grupla etkili iletişim becerilerinin öğretimi çalışması yapılabilir. Her iki grubun izleyen aile eğitimi programından yararlanma dereceleri karşılaştırılabilir.
5. Geliştirilen etkili iletişim becerileri öğretim materyallerinin etkililiği, farklı özelliklere sahip (örneğin, farklı eğitim düzeylerine sahip) annelerle sınanabilir.
6. Bu araştırmada, etkili iletişim becerilerinin öğretimi bireysel olarak yürütülmüştür. Benzer çalışmaların grupla yürütülmesinin etkililiği incelenebilir.
7. Çalışmada kullanılan “Karşılıklı Konuşma Örnekleri” materyalinde yer alan örnekler, ailenin kendi çocuğuyla ilişkili vereceği örneklerle yeniden düzenlenebilir.

4.3.2. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip aileler için düzenlenen aile eğitimi programlarında, uzmanlarla çalışırken gerekli olan etkili iletişim becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmalara da yer verilmelidir.

2. Etkili iletişim becerilerinin kazandırılmasına yönelik basılı öğretim materyalleri hazırlanarak, gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babaların kullanımına sunulabilir.
3. Özel eğitim lisans ve lisansüstü programlarında yer alan Aile Eğitimi derslerinde, anne-babalara uzmanlarla çalışırken gerekli iletişim becerilerinin kazandırılmasına yönelik konulara da yer verilmelidir.

EK 1

SÖZLEŞME

Sevgili Anne,

Öncelikle çalışmaya katıldığınız için teşekkür ederim.

Katıldığınız çalışma, çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili bir eğitim uzmanıyla yapacağımız ilk görüşmenin daha verimli geçmesi için sahip olmanız gereken üç etkili iletişim davranışını öğretmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla sizlerle haftada üç gün, sizin için uygun olan gün ve saatte bireysel olarak çalışmak istiyorum. Her bir çalışma yaklaşık 45 dk sürecektir. Tüm çalışmalar ise yaklaşık dört haftada tamamlanacaktır.

Yapılan araştırmanın bilimsel verilerinin toplanması için her bir çalışmanın ses ve görüntü kaydının yapılması gerekmektedir. Ancak ses ve görüntü kayıtları bilimsel veri olarak kullanılacaktır; bu kayıtları iki araştırmacı dışında hiç kimse dinlemeyecektir. Ayrıca, veriler siz istediğiniz takdirde, size tarafımca verilecektir.

Sizlerle yapacağımız çalışmalar Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü Seminer Odasında gerçekleşecektir. Çalışmanın bilimsel verilerinin güvenilirliği için, Engelliler Araştırma Enstitüsü'nde bulunan öğretim elemanları ile, katıldığınız çalışma hakkında hiç bir şekilde görüşmemenizi rica ediyorum.

Tüm bu açıklamaları okuyarak, sizin bu çalışmaya gönüllü katıldığınıza ve benimde verdiğim sözleri tutacağıma dair bu sözleşmeyi imzalamanızın uygun olacağını düşünüyorum. Katıldığınız çalışmadan dolayı size hiçbir şekilde rahatsızlık verilmeyeceğine söz veriyorum.

Araştırmayı Düzenleyen

Arzu ÖZEN

Araştırmaya Katılan

.....

EK 2

I

SORUNUN BELİRLENMESİ

Giris

Çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili olarak bir eğitim uzmanından yardım almayı düşünüyorsanız, ilk görüşmede uzmana iletmeniz gereken bazı bilgiler ve sormanız gereken bazı sorular olacaktır. İlk görüşmenin daha verimli geçmesi için ne tür bilgiler iletmeniz ve ne tür sorular sormanız gerektiği konusunda size yardımcı olacak bir kılavuz hazırladık.

İlk görüşmenin başında, çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarını iletmeden önce; uzmanla görüşmeye istekli olduğunuzu ve görüşmeler sırasında uzmana yardımcı olacağınızı ifade etmelisiniz. Sizler istekli olduğunuzu gösterdiğinizde, uzmanın da çocuğunuzun sorunlarını çözmeye yönelik çalışmaya olan istek ve cesareti artacaktır. Bu davranış etkili iletişime temel oluşturacak; çalışmayı ve uzmanı önemseyişinizi gösterecektir. Çalışmaya karşı isteksiz ya da duyarsız görünmeniz daha ilk başlarda uzmanın cesaretini kırabilir.

Uzmana Başvurma Nedeni

Görüşmelere katılmaya istekli olduğunuzu ve görüşmeler sırasında uzmana yardımcı olacağınızı belirttikten sonra, uzmana başvurma nedeninizi, kısa ama açık olarak iletmeye çalışın. Görüşmenin başlangıcında yapmanız gereken davranış bu olmalıdır. Uzmana başvurma nedeniniz ise, çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili olmalıdır. Bu tür sorunlarınızı ancak bir eğitim uzmanıyla çözümlerebilirsiniz. Örneğin, çocuğunuz günlük yaşam içerisinde bazı becerileri yerine getiremiyorsa ve siz bu becerileri çocuğunuza öğretmede sorunlar yaşıyorsanız; uzmana başvurma nedeni olarak:

*“Çocuğum dört yaşında olmasına karşın tuvaletini kendi başına yapamıyor.”

ya da

*“Önümüzdeki yıl okula başlayacak ama henüz kalem tutamıyor; karalama bile yapamıyor.”

gibi, günlük yaşam içerisinde öğrenmeye ilişkin yaşadığımız sorunları kısa ama açık olarak iletmeye çalışın. Öğrenmeye ilişkin sorunları çeşitlendirdiğimizde yemek yerken kaşığı-çatalı kullanma, bardaktan su içme, giyinme, diş fırçalama, konuşma, resim yapma, kitap okuma vb. pek çok beceri düşünebilirsiniz

Bunların yanı sıra, çocuğunuzun davranışlarıyla ilişkili sorunlar yaşıyorsanız, uzmana başvurma nedeni olarak:

*“Evde sürekli yaramazlık yapıyor. Yanından bir dakika bile ayrılamıyorum. Ayrıldığım zaman ya ağlıyor ya da etrafı dağıtıyor.”

ya da

*“Çocuğum çok fazla yemek seçiyor; inanır mısınız sadece süt içiyor. Onun sağlıklı büyümesi için diğer yiyecekleri de yemesini istiyorum.”

gibi uzmana başvurma nedeni olarak, çocuğunuzun davranışlarına ilişkin yaşadığınız sorunları kısa ama açık olarak iletmelisiniz. Davranışa ilişkin sorunları çeşitlendirdiğimizde ise verilen talimatları yerine getirmeme, uygunsuz sözcükler kullanma, çevresindeki nesnelere ya da arkadaşlarına zarar verme vb. düşünülebilir.

Özgeçmiş

Uzmana başvurma nedeninizi belirttikten sonra, çocuğunuzla ilişkili vereceğimiz bir sonraki bilgi çocuğunuzun özgeçmişi değildir. Çalışmanın amacına ulaşması için çocuğunuzun özgeçmişi hakkında ayrıntılı bilgi vermeniz iyi bir başlangıç olacaktır. Uzmanın size yardım etmesi için öncelikle çocuğunuzun daha yakından tanınması ve gerekli bilgilere sahip olması gerekir. Bu bilgiler ise:

*çocuğunuzun doğum tarihi,

*tanılanma süreci,

- *anne-baba ve kardeşlere yönelik kimlik bilgileri,
- *varsa, daha önce gittiği eğitim kurumları,
- *geçmişte ve şu andaki eğitimine ilişkin.

Bu bilgileri rahatça sunabilmek için çocuğunuzun nüfus cüzdanını, varsa hakkındaki doktor ve öğretmen raporlarını vb. yanınızda bulundurmalısınız. Bu nedenle, uzmanla görüşmeden önce bu konuda hazırlık yapmalı; hatta bu konuda diğer aile üyelerinden de yardım almalısınız. Örneğin, "Merve dört yaşında, doğduğunda Down Sendromlu tanısı konuldu. Kendisinden iki yaş büyük ana sınıfına devam eden ablası var. Ev hanımı olduğum için Merve'nin bakımından daha çok ben sorumluyum. Baba ticaretle uğraşiyor. Eğitime iki yaşında Özel Sevgi Rehabilitasyon Merkezi'nde başladı. Halen bu kurumda haftada üç gün okul öncesi düzeyde bireysel eğitim alıyor. Yanımda Merve'nin nüfus cüzdanı ve tanılanma sürecine ilişkin doktordan aldığım raporlar var; bakmak ister misiniz?"

Bir Günün Hikayesi

Çocuğunuzun özgeçmişi ile yaptığınız başlangıcı, çocuğunuzla birlikte geçirdiğiniz bir günün tüm ayrıntılarını anlatarak sürdürebilirsiniz. Bunu yapmanız, uzmanın çocuğunuzun sorunlarıyla ilgili nelere gereksinim duyduğunuzu belirlemesi ve size gereksinimleriniz doğrultusunda bilgi sunabilmesi için önemlidir.

Örneğin:

- *çocuğunuz ağlayarak mı uyanıyor?
- *kahvaltısını kendisi mi yiyor ; yoksa, siz mi yediriyorsunuz?
- *yemek seçiyor mu?
- *giyinmede sorunlar yaşıyor musunuz?
- *kendi başına oyun oynuyor mu; yoksa sürekli siz mi yanında bulunuyorsunuz?
- *arkadaşlarıyla birlikteyken sorunlar yaşıyor musunuz?
- *bu sorunlar karşısında siz ve diğer aile üyeleri nasıl davranıyorsunuz?

gibi davranışları düşünerek görüşmeye gelmelisiniz.

Örneğin, "Merve'yi sabahları genellikle ben uyandırıyorum. Birlikte yüzümüzü yıkıyoruz. Tuvaletini ben yaptırıyorum. Bir çok kez lazımlığa oturtuyorum ama hemen ayağa kalkıyor. Bazen eline birkaç oyuncak veriyorum, o zaman biraz daha uzun oturabiliyor, ben de tuvaletini yapıp yapmadığını kontrol ediyorum. Daha sonra altını bağıyorum. Bu arada kahvaltısı hazır oluyor. Etrafa çok fazla döküp saçarak yediği için kahvaltısını ben yediriyorum. Sadece bardağa koyduğum sütünü kendisi içebiliyor. Katı besinleri yemede zorlanıyor ama çok sevdiği çikolatayı çiğneyerek yiyebiliyor. Daha sonra odasında oyun oynuyor ya da televizyon seyrediyor"

Çalışmadan Beklentiler

Eğitim uzmanına başvurma nedeniniz, özgeçmiş ve bir günün hikayesiyle başlattığınız iletişimi, uzmanla yürüteceğiniz çalışmadan neler beklediğinizi net bir şekilde ifade ederek sürdürebilirsiniz. Örneğin:

*"Merve'nin tuvaletini söylemesini istiyorum."

ya da

*"Merve'nin kendi başına yemek yemesini istiyorum."

gibi. Bunun sonucunda uzman sizin için çözüm yollarını daha kolay üretecektir. Aile ve uzman arasında oluşacak etkili iletişim, büyük ölçüde, sizin gereksinimlerinizi ifade etmenize bağlıdır. Bu, çocuğunuza ve size götürülecek hizmetlerin en üst düzeyde olması için önkoşuldur.

Örneğin, sizin çocuğunuzla ilgili olarak bir eğitim uzmanından ne gibi beklentileriniz olabilir?

II

ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Sorunun Çözümüne Yönelik Öneri Hazırlama

Çalışmanın bu aşamasına kadar eğitim uzmanına bilgi sundunuz; bu aşamada ise uzmandan bilgi isteyerek iletişimi sürdürebilirsiniz. Günlük yaşam içerisinde yaşadığınız sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik çalışmadan beklentileriniz doğrultusunda uzmandan açıklama yapmasını isteyebilirsiniz. Örneğin, "Şu ana kadar anlattıklarım size yeterli ipucu sağladı mı; bu durumda bize neler önerirsiniz?" gibi.

Yapılan açıklamalar çocuğunuzun güçlü ve zayıf yönlerini öğrenme fırsatı sağlayacaktır. Aynı zamanda, ne yapmanız gerektiğini ya da nerede yanlış yaptığınızı göstererek sorunların çözümüne yönelik ipuçlarını size sunacaktır. Bu nedenle, yapılan açıklamaları dikkatle dinlemeli, ayrıntıları unutmamak ve üzerinde düşünmek için kısa notlar almalısınız. Not almanız, aldığınız bilgileri tekrar gözden geçirmenizi sağlayarak çocuğunuzun eğitimi ile ilgili sorumlulukları yerine getirmede size yardım edecektir.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda "Ben ne yapabilirim?" sorusunu kendinize sorarak, sorununuzun çözümüne yönelik olası önerileri üretmeye çalışmalısınız. Daha sonra uzmandan bu konuda öneriler üretmesini istemelisiniz. Kendi ürettiğiniz ve uzmanın ürettiği önerileri, bir kez de sözlü olarak özetlemelisiniz.

Önerileri Öncelik Sırasına Dizme

Kendi ürettiğiniz ve uzmanın ürettiği önerileri, içinde yaşadığınız ortamın koşullarını da düşünerek uzmanla birlikte öncelik sırasına dizmelisiniz. Bunu yaparken, her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını uzmanla tartışarak, yapılan açıklamaları bir kez de sözlü olarak özetlemelisiniz. Örneğin:

*“Sizinle, tuvalet eğitimi ve yemek yeme üzerine bir çalışma düzenleyeceğiz. Fakat evim sobalı olduğu için tuvalet eğitimine bahar döneminde başlayabilir miyiz? Çocuğumun hastalanmasından korkuyorum.”

ya da

*“Siz, öncelikle gündüz tuvalet eğitimine başlamamız gerektiğini söylüyorsunuz, oysa ki Merve gece tuvaletini yaptığında fark edemeye biliyorum. Bu nedenle, altı uzun süre ıslak kalabiliyor. Öncelikle gece eğitimiyle başlasak nasıl olur acaba?”

III

GÖRÜŞMENİN SONUÇLANDIRILMASI

Katıldığımız çalışmanın bu aşamasına kadar çocuğunuzla yaşadığınız sorunu belirlediniz; belirlenen soruna yönelik uzmanla birlikte çözüm önerileri geliştirdiniz ve belirlenen çözüm önerilerini içinde yaşadığınız ortamın koşullarını da düşünerek uzmanla birlikte öncelik sırasına dizdiniz. Çalışmanın bu bölümünde ise, çözüm önerilerini uygulamadan önce yerine getirmeniz gereken davranışlar üzerinde durulacaktır.

Görüş Birliğini ya da Ayrılıklarını İfade Etme

Sorununuzun çözümüne yönelik uzmanın yaptığı açıklamalara ve önerilere yönelik, uzmanla belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığınızı mutlaka ifade etmelisiniz. Çocuğunuzla yürüteceğiniz çalışmaların başarıya ulaşmasında, uzmanla aynı görüşleri paylaşmanız ve aranızdaki görüş ayrılıklarını gidermeniz önemli rol oynayacaktır. Eğer yapılan açıklamalarla ve önerilerle ilişkili görüş ayrılığı yaşıyorsanız, uzmanın görüşüne neden katılmadığınızı mutlaka belirtmelisiniz. Örneğin:

*“Merve'nin altını bağlamamam gerektiğini söylüyorsunuz, ama misafirlğe gittiğimde bunu yapmam zor görünüyor.”

ya da

*“Merve'nin tuvaletini bir işaret ya da hareketle gösterebileceğini söylüyorsunuz, ama her zaman onu izleme fırsatı bulamayabiliyorum.”

Görüş ayrılığı yaşadığınız konuları ancak uzmanla tartışarak çözümlayebilirsiniz. Ek olarak, çözümlediğinize inandığınız her görüş ayrılığı için uzmana memnuniyetinizi belirtmenin de iletişimin sağlıklı biçimde sürmesinde etkili olacağını da unutmamalısınız.

Tekrar, Soru ve Özet

Uzmanın yaptığı açıklamaları ve önerileri uygulamadan önce yapmanız gereken davranış, uzmanın yaptığı açıklamaları ve önerileri yeniden değerlendirerek anlamakta zorlandığınız açıklamalar varsa tekrarını istemenizdir. Örneğin:

*“Tuvalet eğitimi konusunda verdiğiniz bilgiler oldukça açıklayıcıydı, ama tuvaletini kayıt etmeye yönelik verdiğiniz çizelgeyi yeniden birlikte inceleyebilir miyiz?”

Yapılan açıklamaları anlamadığınızı belirtmezseniz, çalışma sırasında sorunlar yaşayabilirsiniz. Bu durum çalışmanın aksamasına neden olabileceği gibi uzmanın önerileri doğrultusunda davranamamanıza da yol açabilecektir.

Uzmanın yaptığı açıklamaları ve önerileri uygulamadan önce yapmanız gereken diğer bir davranış ise, kafanızda soru işareti yaratan konuları uzmanla paylaşmaktır. Tartışılan konu hakkında sormak istediğiniz sorular varsa, uzmana mutlaka ifade etmelisiniz. Gerektiğinde uzmana soru sormaktan hiç bir zaman çekinmemelisiniz. Örneğin:

*“Çocuğum gece çişini yaptığında ne yapmalıyım?”

*“Ne olursa olsun lazımlığa oturtmam gerektiğini söylüyorsunuz ama oturtamıyorum, bu durumda ne yapmalıyım?”

Eğitim uzmanıyla paylaştığınız konuların sonunda, söylenenleri anladığınızı göstermenin en iyi yolu, konuları kısaca özetlemenizdir. Örneğin:

*“Yaptığınız açıklamaları ve önerileri uygulamadan önce, verdiğiniz tüm bilgileri kısaca özetleyerek yanınızdan ayrılmak istiyorum. Yanlış anladığım herhangi bir yer varsa, çalışma başlamadan önce bu yanlışları düzeltmemiz iyi olur herhalde.”

EK 3

I

SORUNUN BELİRLENMESİ

Giriş

Çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili bir eğitim uzmanından yardım istediğinizi düşünelim. Bu ilk görüşme sırasında; görüşmelere katılmaya istekli olduğunuzu ve görüşmeler sırasında kendisine yardımcı olacağınızı söyleyerek bir giriş yapabilirsiniz. İsterseniz konuşma örneğini birlikte okuyalım.

Aile: Çocuğumla yaşadığım sorunlara ilişkin sizden yardım almak istiyorum. Sorunun çözümü için birlikte çalışmaya ve çalışma sırasında size her zaman yardımcı olmaya hazırım.

Görüşmelere katılmaya istekli olduğunuzu ve görüşmeler sırasında kendisine yardımcı olacağınızı söylemeniz de etkili iletişime temel oluşturacaktır. Aynı zamanda uzmanın da çalışmaya olan istek ve cesaretini arttıracaktır.

Uzmana Başvurma Nedeni

Eğitim uzmanına çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili yardıma gereksinim duyduğunuzu ifade ettiğinizde, uzman size şu şekilde bir soru yöneltebilir.

Uzman: Bu konuda sizin için ne yapabilirim?

Size bu şekilde soru yönelttiğinde, çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunuyla ilgili eğitim uzmanına başvurma nedeninizi, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi kısa ama açık olarak ifade etmelisiniz. Eğer öğrenme ile ilişkili bir sorun yaşıyorsanız:

Aile:

*“Çocuğum kendi başına ihtiyaçlarını karşılayamıyor. Kendi başına yemek yiyemiyor, tuvalete gidemiyor. Ben bu ihtiyaçlarını daha ne kadar süre karşılayabilirim ki?”

ya da davranışlara ilişkin bir sorun yaşıyorsanız:

*“Çocuğum gün içerisinde verdiğim talimatların pek çoğunu yerine getiremiyor. Arkadaşlarıyla oynarken onlara zarar veriyor. Arkadaşlarına vuruyor, saçını çekiyor. Böyle davranınca da arkadaşları onunla oyun oynamıyor.”

gibi öğrenme ya da davranış sorunuyla ilgili başvurma nedeninizi, az önce okuduğumuz konuşma örneklerinde olduğu gibi, kısa ama açık olarak iletmeğe çalışmalısınız.

Özgeçmiş

Uzmanla başvurma nedeninizi belirttikten sonra, çocuğunuzun özgeçmiş hakkında ayrıntılı bilgi vermelisiniz. Özgeçmişle ilişkili bilgiler size giriş materyalinde sunulmuştu. Özgeçmiş, uzmanın çocuğunuzun daha yakından tanınmasına yardımcı olacak; çocuğunuzun kimliği, tanılanma süreci, anne-baba ve kardeşe yönelik kimlik bilgileri ve çocuğunuzun geçmişte aldığı eğitime ilişkin bilgilerden oluşur.

İsterseniz kart üzerindeki tüm konuşma örneklerini birlikte okuyalım ve özgeçmişle ilişkili olanları işaretleyelim.

*“Oğlum Mert dört yaşında, nüfus kağıdını yanımda getirdim, kimlik bilgilerini buradan not alabilirsiniz.”

- *“Mert'in ana sınıfına devam eden, altı yaşında, Ebru isminde bir ablası var.”
- *“Oğlum doğduğunda, down sendromlu tanısı konuldu.”
- *“Arkadaşlarıyla birlikte oyun oynamasını istiyorum.”
- *“Bu günlerde babası yeni bir oyuncak araba aldı da onunla biraz oyalanıyor.”
- *“Mert'in gelişimsel geriliği iki yaşındayken yürüme ve konuşmada gösterdiği gerilikten dolayı, doktorumuz tarafından anlaşıldı. Getirdiğim raporlara bakmak ister misiniz?”
- *“Onun kaşığı kullanarak yemek yemesini istiyorum.”
- *“Geçen yıl haftada iki saat bir özel eğitim öğretmeninden ders almıştı.”
- *“Lütfen çalışmanın süresi hakkında kısaca bilgi verir misiniz?”
- *“Mert üç yaşında fizyoterapi ve konuşma terapisi almaya başladı ve halen devam ediyor.”
- *“Oğlumun öğretmeniyle yaptığı çalışmalardan birkaçını getirdim, bakmak ister misiniz?”
- *“Çocuğumun ne zaman yürüyeceğini merak ediyorum?”
- *“Mert'in babası geceleri ve hafta sonu bir fabrikada bölüm şefi olarak çalışıyor.”

Bazı aileler uzmana çocuklarının özgeçmişine ilişkin bilgileri sunmadan önce, çocuklarıyla yaşadıkları sorunları, geleceğe yönelik kaygı ya da beklentilerini vb.

ifade ederler. Örneğin, "Onun kaşığı kullanarak yemek yemesini istiyorum." ya da "Çocuğumun ne zaman yürüyeceğini merak ediyorum" gibi. Oysa ki uzman çocuğunuzun yaşını, var olan özürünü, içinde yaşadığı aileye ilişkin ön bilgileri edinmeden, çocuğunuzun gelişim düzeyine ilişkin açıklamalarda bulunamaz. Bu nedenle, uzmanla yapacağınız ilk görüşmeye, çocuğunuzun özgeçmişine ilişkin bilgileri hazırlayarak gitmelisiniz.

Bir Günün Hikayesi

Uzmana çocuğunuzun özgeçmişi hakkında bilgi sunduktan sonra, çocuğunuzla birlikte geçirdiğiniz bir günün tüm ayrıntılarını anlatarak iletişiminizi sürdürebilirsiniz. Çocuğunuz gün içerisinde neler yapıyor? Gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmediği beceriler neler? Siz onun hangi ihtiyaçlarını ne şekilde karşılıyorsunuz? Yaşadığınız sorunlar neler? Bu sorunlar karşısında siz ve diğer aile üyeleri nasıl davranıyorsunuz? Çocuğunuz gün içerisinde en çok neleri yapmaktan hoşlanıyor? Verdiğiniz ödül ya da cezalar neler? vb. hakkında bilgi vermelisiniz. Bunu yapmadığınızda uzman çocuğunuzun eğitimi ile ilgili gereksinimleriniz belirlemede ve gereksinimleriniz doğrultusunda size bilgi sunmada zorlanacaktır. Bu durum uzmanla aranızda oluşacak etkili iletişimi olumsuz yönde etkileyecektir.

İsterseniz yine özgeçmişte olduğu gibi, kartta bulunan konuşma örneklerini okuyalım ve bir günün hikayesiyle ilişkili olanları birlikte işaretleyelim.

*"Sabah kalktığına tuvalete götürüyorum. Tuvaletini bazen söylüyor, bazen de altına kaçırıyor."

*"Mert sabahları çok geç saatte uyanıyor. Bazen kalkış saati sabah on bir oluyor."

*"Kendisi elini yüzünü yıkayabiliyor."

*"Eşimle Mert'in eğitimi konusunda önemli görüş ayrılıkları yaşıyoruz."

*“Sabahları geç kalktığı için, kahvaltısını öğlene doğru yapıyor. Henüz bardaktan su içemiyor. Çiğnemedede tembellik gösterdiği için, her öğün bir saatten fazla sürüyor.”

*“Böyle bir çalışmayı düzenlemeniz ne kadar iyi oldu.”

*“Öğleden sonra belli bir süre birlikte onun oyuncaklarıyla oynuyoruz. Yanından ayrıldığımda etrafı çok fazla dağıtıyor. Bütün gün onun dağıttıklarını topluyorum.”

*“Öğleden sonra uyumuyor.”

*“Mert'in eğitimi için tercih ettiğim okullar hakkında size bilgi vermek istiyorum.”

*“Bir süre televizyon izliyor. Özellikle müzik kanallarını yüksek sesle dinliyor. Evde başka kanal seyredemez olduk.”

*“Eşimin de çocuğumla benim kadar ilgilenmesi için ne yapmalıyım?”

*“Gün içerisinde verdiğim talimatların pek çoğunu yerine getirmiyor. Hemen hemen tüm ihtiyaçlarını ben karşılıyorum. İnanır mısınız, ağlayarak her istediğini yaptırıyor.”

*“Oğlum üç yaşına geldiğinde Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne götürdük. Yaşı küçük olduğu için belli bir test uygulanamadı.”

Çocuğunuzla birlikte geçirdiğiniz bir günün hikayesiyle ilişkili uygun ya da uygun olmayan bir örnek siz vermek ister misiniz?

Çalışmadan Beklentiler

Aile ve uzman arasında oluşacak etkili iletişim büyük ölçüde sizin beklentilerinizi ifade etmenize bağlıdır. Bu, çocuğunuza ve size götürülecek hizmetlerin en üst düzeyde olması için önkoşuldur. Bu nedenle, gün içerisinde yaşadığımız sorunları düşünerek, gereksinimlerinizi net bir şekilde ifade etmelisiniz. Gereksinimlerinizi belirlerken, çocuğunuzun yaşını ve yapabildiklerini dikkate almalısınız. Bu konuyla ilişkili olarak iki kart hazırladım. İsterseniz uygun olan konuşma örneğini birlikte bulmaya çalışalım.

Örneğin çocuğunuzun tuvaletini kendi başına yapamadığını, yemek yemede ve giyinmede sorunlar yaşadığınızı, gün içerisinde sizin istediğiniz davranışların çoğunu yerine getirmediğini düşünelim.

Uzman: Çocuğunuzla geçirdiğiniz bir günün hikayesini dikkatle dinledim. Öncelikle size hangi konuda yardım etmemi istersiniz?

I. Kart

Aile: Öncelikle çocuğumun katı yiyecekleri yiyebilmesini, tuvaletini söyleyerek kendi başına yapabilmesini, verdiğim talimatlara uymasını istiyorum. Bu konularda neler yapmalıyım, açıklama yapar mısınız?

II. Kart

Aile: Çocuğumun yaşlılarıyla okula gitmesini istiyorum. Aldığım kitaplardan bir kaçını size getirdim. Onun okula gidip gidemeyeceğini merak ediyorum. Bu konuda bana yardımcı olur musunuz?

Bazı aileler çocuklarıyla ilişkili ileriye yönelik kaygı duyarlar. Bu nedenle, gün içerisinde asıl yaşadıkları sorunları göz ardı edip, geleceğe yönelik beklentilerini gereksinim olarak uzmana söylerler. Oysa ki çocuğunuzun yaşını, şu anda

yapabildiklerini ve yaşadığınız sorunları dikkate alarak gereksinimlerinizi ifade etmelisiniz. Örneğin, çocuğunuz birinci kartta yer alan gereksinimleri henüz yapamıyorsa, siz ikinci kartta olduğu gibi çocuğunuzun okuma yazma öğrenmesini istememelisiniz. Böyle yaptığınızda, katıldığınız çalışmadan ve uzmandan beklediğiniz yardımı alamazsınız.

İsterseniz gereksinim belirlemeye yönelik başka bir konuşma örneğine yine birlikte bakalım.

Örneğin, çocuğunuzun diğer çocuklarla birlikte oyun oynamadığını, onların saçını çektiğini ya da vurduğunu düşünelim. Bu sorunları yaşayan bir ailenin belirlediği her iki gereksinime de bakalım. Sizce hangisi uygun?

I. Kart

Aile: Çocuğumla hiç bir yere gidemeyecek miyim? Hiç bir zaman sosyalleşemeyecek mi bu çocuk; hep böyle toplum dışı mı kalacak?

II. Kart

Aile: Çocuğumun arkadaşlarıyla oyun oynarken saldırgan davranışlar göstermemesini, onlara vurmamasını ve saçını çekmemesini istiyorum. Onun da diğer çocuklarla birlikte oynaması için neler yapmamı önerirsiniz.

Az önce okuduğunuz ikinci kartta olduğu gibi asıl sorununuzu gereksinim olarak ifade etmelisiniz.

II

ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Çalışmanın bu aşmasına kadar uzmana başvurma nedeninizi, çocuğunuzun özgeçmişini, bir günlük yaşam öyküsünü ve çalışmadan beklentilerinizi ifade ettiniz. Çalışmanın bu bölümünde, sorunlarınızın çözümüne yönelik önerileri uzmanla tartışarak belirleyeceksiniz.

Sorunun Çözümüne Yönelik Öneri Hazırlama

Yaşadığınız sorunlara yönelik uzmandan açıklama yapmasını istemelisiniz. Yapılan açıklamaları dikkatle dinlemeli ve bu bilgileri unutmamak için kısa notlar almalısınız. Kısa notlar almanız yapılan açıklamaları unutmanıza yardımcı olacaktır. Sizler akşam eve gittiğinizde, günün temposuyla yapılan açıklamaları unutarak uzmandan tekrar istemek zorunda kalabilirsiniz. Bu durum çalışmanın uzamasına neden olacağı gibi, uzmanın sizin çalışmaya karşı biraz isteksiz olduğunuzu düşünmesine de neden olabilir.

Çocuğunuzla yaşadığınız sorunların çözümüne yönelik “Ne yapabilirim?” sorusunu kendinize sormalısınız. Olası önerileri uzmandan istemeden önce siz de öneriler üretmeli, daha sonra uzmandan istemelisiniz.

İsterseniz yine kartlara bakalım ve uygun olan konuşma örneğini birlikte bulmaya çalışalım.

I. Kart

Aile: Oğlumun istediğim talimatlara uymasını için, yaptığınız açıklamalar sonucunda öncelikle kolay talimatları yerine getirmesinde ona yardım etmeliyim. Talimatı yerine getirdiğinde ise onu ödüllendirmeliyim.

II. Kart

“Görüşmelere bir süre ara verebilir miyiz? Ben şu ana kadar yaptığınız açıklamaları kendi kendime bir süre değerlendireyim. Daha sonra kaldığımız yerden görüşmelere devam edebileceğimizi düşünüyorum.”

Az önce okuduğunuz birinci kartta olduğu gibi çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarının çözümüne yönelik öneriler üretmeye çalışmalısınız. Ürettiğiniz öneriler uzmanın yaptığı açıklamalarla ilişkili olmalıdır. Öneri üretmiyor olabilirsiniz ama en azından bu konuda çaba gösterdiğinizizi uzmana göstermelisiniz. Daha sonra uzmandan ne yapmanız gerektiği konusunda öneriler istemelisiniz. Örneğin, bu konuda yazılmış iki uygun konuşma örneğine birlikte bakalım.

I. Kart

Aile: Çocuğumun istediğim talimatları yerine getirmesi için yaptığınız açıklamaları dikkatle dinledim. Yaptığınız açıklamalar sonucunda yapmam gereken davranışlardan birkaçını size söyledim. İsterseniz yapmam gereken davranışları sırayla birlikte belirleyelim.

Uzman:

*Öncelikle çocuğunuza basitçe kendisinden yapmasını istediğiniz talimatı söylemelisiniz.

*Yerine getirdiği talimatın arkasından hemen onu ödüllendirmelisiniz.

*Talimatları yerine getirme konusunda her zaman tutarlı olmalısınız.

*Talimatları verirken, her seferinde benzer sözcükler kullanmaya çalışmalısınız.

ya da

II. Kart

Aile: Çocuğuma tuvaletini söyleme alışkanlığını kazandırabilmem için yaptığınız açıklamaları dikkatle dinledim. Yaptığınız açıklamalar sonucunda yapmam gereken davranışlardan birkaçını size söyledim. İsterseniz şimdi yapmam gereken davranışları sırayla birlikte belirleyelim.

Uzman:

*Öncelikle çocuğunuz için uygun bir lazımlık seçmelisiniz.

*Çocuğunuzu lazımlığa oturtmak üzere en uygun zamanı bulmak için bir hafta boyunca tuvaletini yaptığı zamanların kaydını tutmalısınız.

*Eğer çocuğunuz bir işaret ya da hareketle tuvaletinin geldiğini belli ediyorsa, hemen onu lazımlığa oturtmalısınız.

*Çocuğunuzu lazımlığa oturttuğunuzda ise onun yanında oturmalısınız ve onun hoşuna gidebilecek bir şarkı söylemeli ya da hikaye kitabı okumalısınız.

*Çocuğunuz tuvaletini lazımlığa yaptığında, onu istediği bir şeyle ödüllendirmelisiniz.

Uzmanın size sunduğu önerileri anladığınızı göstermenin en iyi yolu sunulan tüm önerileri özetlemenizdir. Önerileri özetlemeniz, karşılıklı yanlış anlamaları da önlemiş olacaktır. Ne yapmanız gerektiği konusunda sunulan tüm önerileri sırayla ifade etmelisiniz. Sizler bunu yaptığınızda, eğer belli bir konuda yanılmışsanız uzman size çalışma başlamadan gerekli uyarıyı yapacaktır.

Önerileri Öncelik Sırasına Dizme

Uzmanla birlikte belirlediğiniz her bir öneriyi uygulamadan önce içinde yaşadığınız ortamı dikkate almalısınız. Aynı zamanda, hangi önerinin sizin için uygun olduğunu belirlemek için her bir önerinin avantaj ve dezavantajını uzmandan istemelisiniz. Tüm bunların sonunda, içinde yaşadığınız ortamı dikkate alarak önerileri uzmanla birlikte öncelik sırasına ditzmelisiniz. Eğer içinde yaşadığınız koşullar uygun değilse, bunu mutlaka uzmana belirtmelisiniz. Önemli olan uygulayabileceğiniz öneriler belirlemenizdir. İsterseniz yine hazırladığım kartlara bakalım.

I. Kart

Aile: Çocuğumun istediğim talimatları yerine getirmesi için söylediğiniz önerileri dikkatle dinledim ve size özetledim. Fakat söylediğiniz öneriler arasında yer alan “Talimatları yerine getirme konusunda her zaman tutarlı olmalısınız.” önerisini yerine getirmem zor görünüyor. Çünkü eve sık sık dede ve babaanne geliyor. Onlar çocuğumun her istediğini yerine getiriyorlar. Böyle davranmalarını engellediğimde ise aramızda çok büyük sorunlar çıkıyor. Bu durumda ne yapmalıyım?

Uzman: Bu konunun sizin için önemli olduğunu, ileride çocuğunuzun topluma uygun davranışlar göstermesi ve uygun eğitim kurumlarından yararlanması için bu tür davranışlar göstermemesi gerektiğini onlara anlatmalısınız. Gerektiğinde onlar için de bir çalışma düzenleyebiliriz.

İsterseniz konuyla ilişkili başka bir konuşma örneğine bakalım. Ailenin sorununu aşağıdaki gibi ifade ettiğini düşünelim.

Aile: Çocuğum geceleri çok geç saatte yatıyor. İnanır mısınız bu süre bazen gece bir oluyor. Onun gece belli bir uyku düzeninin olması için ne yapmalıyım; bu konuda bana neler önerirsiniz?

Uzman:

*Çocuğunuzun geceleri belli bir uyku düzeni olmasını istiyorsanız:

*Onu her zaman belli bir saatte yatırmalısınız.

*Çocuğunuzun sabahları uygun saatte uyanması için bu süre gece saat dokuz olmalıdır.

*Çocuğunuzun yatırmadan önce evdeki radyo, televizyon gibi bütün sesli uyaranları kapatmalısınız.

*Çocuğunuzun yatağa yatırdığınızda ona hoşlanacağı bir hikaye okumanız, çocuğunuzun istediğiniz sürede yatmasını kolaylaştıracaktır. Örneğin, “Uyku zamanı geldi, eğer yatağına gidip yatarsan sana bu hikaye kitabını okuyabilirim.” gibi ifadeler kullanabilirsiniz.

*Çocuğunuz eğer istediğiniz süre içinde yatarsa, sabah kalktığında onu istediği bir şeyle ödüllendirmelisiniz.

*Çocuğunuzun sabah kalktığında ödüllendireceğinizi de mutlaka yatmadan önce söylemelisiniz.

Aile: Eşim geceleri geç saate kadar çalıştığı için eve akşam dokuzda geliyor. Siz oğlumu gece dokuzda yatırmamı söylediniz. Henüz okula gitmiyor, ben de çalışmadığım için sabah çok erken kalkmak zorunda değilim. Bu süreyi gece ona çıkarabilir miyiz? Çünkü oğlum gün boyunca babasını çok özleyiyor.

Uzman: Çocuğunuz şu anda okula gitmediği için bu süreyi saat ona çıkarabiliriz; ama diğer önerileri mutlaka yerine getirmelisiniz. Diğer öneriler sizce uygun mu?

Bunun yanında belki de çocuğunuz geceleri kitap okunmasından da hoşlanmıyor olabilir. İçinde yaşadığınız ortamın buna benzer özelliklerini uzmana ifade etmelisiniz.

III

GÖRÜŞMENİN SONUÇLANDIRILMASI

Görüş Birliğini ya da Ayrılıklarını İfade Etme

Uzmanın yaptığı açıklamaları, sorununuzun çözümüne yönelik sunduğu önerileri yeniden gözden geçirin. Uzmanla yapılan açıklamalarla ve sunulan önerilerle ilişkili belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığınızı çalışma başlamadan önce mutlaka belirtin. Eğer konuyla ilişkili görüş ayrılığı yaşıyorsanız, uzmanın görüşüne katılmama nedeninizi söylemelisiniz. Katıldığımız çalışmada görüş ayrılıklarınızı ancak uzmanla tartışarak çözümlenebilirsiniz. Katıldığımız çalışmanın başarıya ulaşmasında, uzmanla aynı görüşleri paylaşmanız ve aranızdaki görüş ayrılıklarını gidermeniz önemli rol oynayacaktır.

İsterseniz kart üzerinde belli bir konuda görüş ayrılığını ifade eden örneği okuyalım.

Aile: Çocuğum beş yaşında olmasına karşın hala katı besinleri yemiyor. Sürekli yiyeceği besinleri blendırdan geçiriyorum. Buna karşın çok sevdiği çikolatayı gayet güzel yiyebiliyor. Bu konuda bana ne önerirsiniz?

Uzman: Çocuğunuz katı besinleri yemeyi reddediyorsa:

*Öncelikle muhallebi, yoğurt gibi yiyeceklerle çalışmaya başlayabilirsiniz.

*Çocuklar çoğu zaman kendi başlarına yemek yemekten çok hoşlanırlar. Onun eline bir kaşık verip kendinin yemesini sağlayabilirsiniz. Tabi bu süre içerisinde siz de yanında oturmalısınız.

*Çikolatayı çok seviyorsa onu ödül olarak kullanmalısınız. Katı besinleri yemesinin ardından çocuğunuzun çikolata yemesine izin verin. Bir süre sonra yiyecekleri ezmeden yedirmeye çalışın.

*Eğer yemeyi reddederse, çocuğunuzu bir süre aç bırakabilirsiniz.

Aile: Eğer çocuğum katı besinleri red ederse, bir süre aç bırakmam gerektiğini söylediniz. Ama oğlumun fiziksel gelişimi çok zayıf, bu nedenle sık sık hastalanıyor. Çocuğumu aç bırakmam mümkün değil. Bu nedenle onun blendrdan geçirilen yiyecekleri yemesine izin veriyorum.

Uzman: Eğer çocuğunuzun sağlık problemleri varsa; şu yolu deneyebilirsiniz. Biraz önce size, çocuğunuz katı besinleri yedikten sonra çikolatayı ödül olarak kullanmanızı önermişim. Ama isterseniz öncelikle çikolatayı çok küçük parçalara bölebilirsiniz ve hazırladığınız yiyecek tabağını da yanınıza almalısınız. Bir kaşık yiyecek yedikten sonra bir parça çikolata verebilirsiniz. Böylece bir tabak yiyecekten sonra çikolata yerine bir kaşık yiyecekten sonra çikolata yemeyi tercih edecektir.

Peki çocuğunuz yoğurt, püre ya da lapa türü yiyecekleri yemekten hoşlanıyor mu?

Aile: Evet patates püresini yemekten hoşlanıyor.

Uzman: O halde sık sık patates püresi yapabilirsiniz. Patates püresinin içine de küçük parçalar halinde istediğiniz yiyeceği katabilirsiniz. Çocuğunuz patates püresini sevdiği için küçük parçalar halindeki yiyecekleri yiyecektir. Aynı şekilde, sevdiği çorbanın içine de küçük parçalar halinde katı besinler katabilirsiniz.

Az önce okuduğunuz örnekte olduğu gibi uzmana çalışma başlamadan önce görüş ayrılıklarınızı ifade etmelisiniz. Uzman bu konuda size her zaman yardım

etmeye hazırdır. Önemli olan sizin görüş ayrılıklarınızı ifade etme cesaretini bulabilmenizdir.

Bazı aileler çalışmada aksama ve gecikmelerin olmaması ya da uzmanı kırmamak için görüş ayrılıklarını ifade etmeyebilirler. Bazı aileler de ısrarla kendi görüşlerinin doğru olduğunu savunurlar ya da uzmanla görüşme sırasında sunulan önerilere “Tamam, hepsi çok uygun” şeklinde ifadelerle tepki verirler.

Bu konuda yapmamanız gereken davranışlar ise size aşağıdaki konuşma örneklerinde sunulmuştur. İsterseniz birlikte okuyalım.

*“Bazı konularda hala tereddütler yaşıyorum ama, ne olursa olsun sizin görüşlerinize katılmaya hazırım.”

*“Çocuğumla ilişkili alacağım kararlarda, sizden çok diğer aile üyelerinin görüşlerini dikkate almalıyım.”

Görüş ayrılığı yaşanan konuda yanılmış olabilirsiniz. Uzman bu konuda gerekli bilgiyi verdiğinde, karşılıklı çözümlediğinize inandığınız her görüş ayrılığı için uzmana memnuniyetinizi belirtmelisiniz. Bu tür durumları çalışma sırasında her zaman yaşayabilirsiniz. Önemli olan bunu fark edip uygun şekilde ifade etmenizdir. İsterseniz aşağıdaki örneği birlikte inceleyelim.

I. Kart

Aile: “Bu konuda ne kadar yanlış düşünüyormuşum. Oysa ki yaptığınız açıklamalar sonucunda görüşlerim tamamen değişti. Çalışma bana pek çok şey kazandıracak.”

Tekrar, Soru ve Özet

Uzmanla yaptığınız görüşmelerin sonunda uzman, çocuğunuzla yaşadığınız sorunların çözümüne yönelik belirlenen önerileri, uygulamanızı isteyecektir. Yapılan açıklamaları ve önerileri anlamada zorlanıyorsanız, uygulamadan önce uzmandan bir kez daha tekrar etmesini istemelisiniz.

İsterseniz bu konuyla ilişkili kartlara bakalım; benim okumamı ister misiniz?

I. Kart

Aile: Tuvalet eğitimi konusunda verdiğiniz bilgileri bir kez daha tekrarlayabilir misiniz?

II. Kart

Aile: Yaptığımız açıklamaları ve önerileri, bu konuda yazılmış kitapları okuyarak daha iyi anlayabileceğimi düşünüyorum. Asıl önemlisi bu tür sorunları yaşayan başka ailelerin olup olmadığı.

İkinci konuşma örneğinde olduğu gibi, yapılan açıklamaları anlamadığınızı belirtmezseniz, çalışma sırasında sorunlar yaşayabilirsiniz. Bu durum çalışmanın aksamasına neden olabileceği gibi uzmanın önerileri doğrultusunda davranmamanıza da yol açabilecektir. Tabii ki bu konuda yazılmış kitapları okuyacaksınız. Ama öncelikle anlamada zorlandığınız açıklamaları uzmanla paylaşmalısınız. Daha sonra bu konuda yazılmış uzmanın önerdiği kitapları okumalısınız.

Çalışma başlamadan önce kafanızda soru işareti yaratan konuları uzmana sormalısınız. Şimdi isterseniz konuşma örneklerini okuyalım.

I. Kart

Aile: Bu gün konu hakkında yeterince bilgi verdiniz. Eminim siz de çok yoruldunuz. Toplantıyı bitirmemiz mümkün mü? Soru sorarak sizi bunaltmak istemiyorum.

II. Kart

Aile: Yaptığınız açıklamalar sonucunda, size sormak istediğim soruları not aldım. Bunları sizinle paylaşabilir miyim?

*Gece tuvalet kontrolü için yatmadan kaç saat önce çocuğuma sıvı içirmeliyim?

*Katı besinlerden öncelikle hangilerini tercih etmeliyim?

*Talimatları verirken her seferinde benzer sözcükleri kullanmamı istediniz. Bu konuda birkaç örnek verebilir misiniz?

Bazı aileler, uzmana soru sormaktan çekinirler ve soruların yanıtlarını kendi içlerinde çözmeye çalışırlar. Uzmana gerektikçe soru sormaktan hiç bir zaman çekinmemelisiniz. Soru sormak uzmanla aranızdaki iletişimi geliştirecektir. Aynı zamanda sizin çalışmaya ne kadar istekli olduğunuzu gösterecektir.

Uzmanla paylaştığınız konuların sonunda, sorununuzun çözümüne yönelik uzmanın yaptığı açıklamaları ve önerileri, sorduğunuz sorulara verdiği yanıtları özetlemelisiniz. Son olarak, özetlediğiniz her bir konuyu doğru olarak anlayıp anlamadığınızı sorarak uzmanın yanından ayrılmalısınız.

EK 4

SORUNUN BELİRLENMESİ

1.

*Çocuğunuzla ilgili olarak bir uzmanla yapacağınız ilk görüşmede öncelikli olarak yerine getirmeniz gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Uzmana bu çalışmaya katılmaya istekli olduğunuzu ve bu çalışmada kendisine yardımcı olacağınızı söylemek.
- b)Çocuğunuzun almakta olduğu eğitimin özelliklerini anlatmak.
- c)Çocuğunuzla ilgili ayrıntılı bilgi vermek.

*Uzmanla yürüteceğiniz çalışmaya katılmaya istekli olduğunuzu ve uzmana yardımcı olacağınızı hangi görüşmede belirtmelisiniz?

- a)Çalışma tamamlandıktan sonra.
- b)İlk görüşmede.
- c)Söylemeniz gerekmez.

*Uzmana bu çalışmaya katılmaya istekli olduğunuzu ve bu çalışmada kendisine yardımcı olacağınızı söylemeniz ne yarar sağlar?

- a)Çalışmanın içeriği hakkında ayrıntılı bilgi sağlar.
- b)Uzmanın da çalışmaya olan istek ve cesaretini artırır.
- c)Çocuğunuzla ilgili yaşadığınız sorunların belirlenmesini sağlar.

2.

*“Çocuğumun okuma yazma öğrenmesi için öncelikle onun kalem kullanarak karalama yapmasını istiyorum” ifadesi, uzmana çocuğunuza ilişkin vereceğiniz hangi bilgi içerisinde yer almalıdır?

- a)Uzmana çocuğunuzun özgeçmişini ifade ederken.
- b)Uzmanla görüşmeye başvurma nedeninizi ifade ederken.
- c)Çalışmanın içeriği hakkında uzmandan bilgi isterken.

*Uzmana, çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorununu şağıdaki aşamalardan hangisinde sunmalısınız?

- a)Uzmana çocuğunuzun kimlik bilgilerini sunarken.
- b)Çocuğunuzla ilgili uzmana başvurma nedeninizi sunarken.
- c)Çocuğunuzun geçmişte aldığı eğitimin özelliklerini anlatırken.

*Çocuğunuzla ilgili uzmanla yapacağınız görüşmede şağıdaki seçeneklerden hangisini öncelikli olarak yerine getirmelisiniz?

- a)Uzmana başvurma nedeninizi ifade etmelisiniz.
- b)Çocuğunuzun günlük yaşam öyküsünü anlatmalısınız.
- c)Uzmandan herhangi bir konuda açıklama yapmasını istemelisiniz.

3.

*Uzmanın, çocuğunuza ilişkin ön bilgileri elde etmesi için yapmanız gereken davranış şağıdakilerden hangisidir?

- a)Uzmana, çocuğunuzun özgeçmişi hakkında ayrıntılı bilgi sunmak.
- b)Görüşmeye nasıl hazırlandığınızı uzmana anlatmak.
- c)Çalışmanın süresi hakkında konuşmak.

*Aşağıdakilerden hangisi çocuğunuzun özgeçmişi ile ilişkili değildir?

- a)Çocuğunuzun yaşı, cinsiyeti gibi kimlik bilgileri.
- b)Çocuğunuza ilişkin doktor ve öğretmen raporları.
- c)Çocuğunuzun bu günlerde tercih ettiği oyuncak çeşitleri.

*Çocuğunuza ilişkin vereceğiniz ön bilgileri uzmana sunarken öncelikle şağıdaki seçeneklerden hangisiyle başlamalısınız?

- a)Çocuğunuzun özgeçmişi hakkında ayrıntılı bilgi sunarak.
- b)Çocuğunuzla geçirdiğiniz bir günün tüm ayrıntılarını anlatarak.

c)Günlük yaşam içerisinde çocuğunuzla yaşadığınız sorunları anlatarak.

4.

*Uzmanın çocuğunuzun eğitimiyle ilgili gereksinimlerinizi belirleyebilmesi için yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

a)Çalışmada olmayan ya da eksik olduğunu düşündüğünüz konuları uzmana anlatmak.

b)Uzmana böyle bir çalışmayı düzenlediği için teşekkür etmek.

c)Çocuğunuzla birlikte geçirdiğiniz bir günün tüm ayrıntılarını anlatmak.

*Bir günlük yaşam öyküsünü en uygun şekilde ifade eden seçenek aşağıdakilerden hangisidir?

a)"Çalışmaya katılmayı daha çok eşim istiyor, bazen yaşadığımız sorunlar karşısında ne yapacağımızı bilemiyoruz. Siz bize nasıl yardımcı olacaksınız?"

b)"Çocuğumla çoğu zaman anlaşamıyoruz ve ben her şeyi olurluna bırakıyorum. Bütün gün evde oluyoruz çoğu zaman. Akşam babası geldiğinde..."

c)"Çocuğum sabahları çok erken saatte uyanıyor. Belli bir süre kahvaltısını yapmak istemiyor, karnı acıktığında masaya oturuyor, sürekli çatalı ve kaşığı masaya vuruyor, ben elinden aldığımda ağlıyor."

*Aşağıdaki seçeneklerden hangisi bir günlük yaşam öyküsü içerisinde yer almaz?

a)"Çocuğum sabahları genellikle ağlayarak uyanıyor."

b)"Eşimle aramızda, çocuğumuzun eğitimi konusunda önemli görüş ayrılıkları var."

c)“Kendi başına odasında oyun oynamıyor; daha çok birlikte oynuyoruz.”

5.

*Uzmana çalışmadan beklentilerinizi net bir şekilde ifade etmeniz ne yarar sağlar?

- a)Çalışma hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmiş olursunuz.
- b)Uzman, sorunlarınıza yönelik çözüm yollarını daha kolay üretir.
- c)Çalışmanın yapılacağı ortam hakkında bilgilenirsiniz.

*Çocuğunuzla ilgili çalışmadan beklentilerinizi net bir şekilde ifade eden seçenek aşağıdakilerden hangisidir?

- a)“Çocuğum tuvaletini söylemiyor, onun tuvaletini söylemesini istiyorum.”
- b)“Lütfen, çalışma hakkında kısaca bilgi verir misiniz?”
- c)“Çocuğumun ne zaman yürüyeceğini merak ediyorum.”

*Uzmana çalışmadan beklentilerinizi ifade ederken öncelikli olarak belirtmeniz gereken seçenek aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Çocuğunuzla ilgili geleceğe yönelik kaygı ya da beklentileriniz.
- b)Çocuğunuzun yaşı, şu anda yapabildikleri ve yaşadığınız sorunlar.
- c)Anne-baba ve kardeşe yönelik kimlik bilgileri.

EK 5

ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

1.

*Çocuğunuzla yaşadığınız sorunlara yönelik uzmanın yaptığı açıklamalar ne yarar sağlar?

- a)Yapılan açıklamalar çocuğunuzun güçlü ve zayıf yönlerini öğrenme fırsatı sağlar.
- b)Uzman, ne yapmanız gerektiğini ya da nerede yanlış yaptığınızı göstererek sorunların çözümüne yönelik ipuçlarını size sunar.
- c)Yukarıdaki her iki seçeneğe de katılıyorum.

*Uzmanla birlikte yaşadığınız sorunu belirledikten sonra, öncelikli olarak yerine getirmeniz gereken davranış aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

- a)Uzmandan çocuğunuzla ilgili yaşadığınız soruna yönelik açıklama yapmasını istemek.
- b)Uzmana çocuğunuzla ilgili, görüşmeye gelme nedeninizi anlatmak
- c)Uzmana diğer çocuklarınızla yaşadığınız sorunları anlatmak.

*Uzmanın yaptığı açıklamaları unutmamak için yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Her görüşmede, kısa notlar almak.
- b)Her görüşmede yapılan açıklamaları uzmandan yeniden istemek.
- c)Yapılan açıklamaları diğer aile üeleriyle paylaşmak.

2.

*Uzmanın yaşadığınız soruna yönelik yaptığı açıklamalar ne yarar sağlar?

- a)Yapılan açıklamalar sorununuzun çözümüne yönelik olası önerileri geliştirmenizde size katkıda bulunur.
- b)Sorununuzun çözümüne yönelik ne yapmanız gerektiği konusunda size bilgi sağlar.
- c)Yukarıdaki her iki seçeneğe de katılıyorum.

*Çocuğunuzla yaşadığınız sorunların çözümüne yönelik yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Uzmanla birlikte sorunlarınızın çözümüne yönelik öneriler üretmeye çalışmak.
- b)Görüşmelere bir süre ara vermek istediğinizi uzmana söylemek.
- c)Sorunlarınızı daha rahat bir ortamda konuşmak için arada bir uzmanı evinize davet etmek.

*Çalışma sırasında sorunlarınızın çözümüne yönelik olası seçenekleri uzmandan istemeden önce yapmanız gereken davranışlardan biri de aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Bu sorunlar karşısında "Ben ne yapabilirim?" sorusunu kendinize sorarak olası önerileri üretmeye çalışmak.
- b)Uzmandan çalışma sırasında gösterdiğiniz çabayı değerlendirmesini istemek.
- c)Böyle bir çalışmaya katılmaktan dolayı duyduğunuz memnuniyeti uzmana söylemek.

3.

*Sorunlarınızın çözümüne yönelik uzmanla birlikte öneriler üretmeniz ne yarar sağlar?

- a)Uzmanla daha sık bir araya gelerek özel sorunlarınızı konuşma fırsatı verir.
- b)Uzmanın sorununuzun çözümüne yönelik olarak size

yardımlı edip edemeyeceği konusunda bilgi verir.

c)Uzmanla işbirliği içinde çalışarak sorunlarınızın daha kısa sürede çözümlenmesini sağlar.

*Sorunlarınızın çözümüne yönelik uzmanın sunduğu önerileri özetlemeniz ne yarar sağlar?

a)Uzmanın önerileri doğrultusunda davranmanıza yol açar.

b)Uzmanın ne söylemek istediğini anladığınızı gösterir.

c)Yukarıdaki her iki seçeneğe de katılıyorum.

*Sorunlarınızın çözümüne yönelik uzmanın sunduğu önerileri anladığınızı göstermenin en iyi yolu aşğıdakilerden hangisidir?

a)Uzmanın sunduğu tüm önerileri kısaca özetlemek.

b)Her görüşmede uzmandan yeniden önerileri özetlemesini istemek.

c)Üretilen önerilerin çocuğunuz için ne derece uygun olduğunu uzmana sormak.

4.

*Çocuğunuzun eğitimi ile ilgili olarak uzmanla birlikte ürettiğiniz önerileri öncelik sırasına dizmeden önce yapmanız gereken davranış aşğıdakilerden hangisidir?

a)Her bir öneriyi günlük yaşam içerisinde uygulayarak yaşadığınız sorunları uzmana anlatmak.

b)Her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını uzmandan istemek.

c)Sunulan önerilerin tümünü dikkate almadan başka öneriler üretmek.

*Sorunlarınızın çözümüne yönelik uzmanla birlikte ürettiğiniz önerilerin avantaj ve dezavantajlarını uzmandan istemeniz ne yarar sağlar?

- a)Sunulan tüm önerileri uygulamadan önce çocuğunuz ve içinde yaşadığınız ortam için uygun olan önerileri belirleyerek öncelik sırasına dizmeyi kolaylaştırır.
- b)Çalışma kapsamında olmayan diğer sorunlarınızın çözümünde size yardımcı olur.
- c)Uzmanın çalışma sırasında size daha çok zaman ayırmasını sağlar.

*Sorunlarınızın çözümüne yönelik belirlenen önerilerin uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunları önceden belirleyebilmeniz için, yapmanız gereken davranışlardan biri de aşağıdakilerden hangisidir

- a)Her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını çalışma öncesinde uzmandan istemek.
- b) Her bir öneriyi uygulayarak yaşadığınız sorunları ayrıntılı not alıp, bunları uzmanla paylaşmak.
- c) Bu konuda çalışan başka uzmanlarla da belirlenen önerileri tartışmak.

5.

*Çocuğunuzla yaşadığınız sorunların çözümüne yönelik uzmanla birlikte ürettiğiniz önerileri öncelik sırasına dizerken neyi dikkate almalısınız?

- a)Ürettiğiniz öneri sayısının sorunların çözümünde yeterli olup olmadığını.
- b)Sizin ürettiğiniz ve uzmanın ürettiği öneriler arasında bir farklılık olup olmadığını.
- c)İçinde yaşadığınız koşulların ürettiğiniz önerileri uygulamak için ne derece uygun olduğunu.

*İçinde yaşadığınız ortamın koşullarını düşündüğünüzde, uzmanın önerdiği önerilere katılmama nedeninizi en iyi şekilde ifade edebileceğiniz seçenek aşağıdakilerden hangisidir?

- a)“Merve çok sık ağladığında bir süre tepki vermeyerek görmezlikten gelmem gerektiğini söylüyorsunuz ama evde babaanne ve dede bulunduğu zaman böyle davranmam zor.”
- b)“Kendimi iyi hissetmediğim zamanlarda, Merve'nin sesine dayanamıyorum; sanırım böyle durumlarda onun susması için elimden geleni yaparım.”
- c)“Merve ağladığı zaman bir süre tepki vermediğimde daha çok ağlayacağını düşünüyorum. Bana önerebileceğiniz başka seçenek var mı?”

*Çalışma sırasında sorunlarınızın çözümüne yönelik belirlenen önerileri uygulamadan önce yerine getirmeniz gereken davranış aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

- a)İçinde yaşadığınız ortamı değiştiremeyeceğiniz için belirlenen önerileri uygulamaktan vazgeçmek
- b)İçinde yaşadığınız ortam uygun olmadığı halde önerileri uygulayacağınızı uzmana ifade etmek.
- c)Uzmana içinde yaşadığınız ortamın koşulları tüm ayrıntılarıyla anlatmak

EK 6

GÖRÜŞMENİN SONUÇLANDIRILMASI

1.

*Uzmanla yürüttüğünüz çalışmanın istenilen sonuca ulaşması için yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Uzmanla işbirliği içinde alınan ortak kararlara uymak.
- b)Her zaman kendiniz için doğru olanı yapmak.
- c)Alacağınız kararlarda uzmandan çok diğer aile üyelerinin görüşlerini dikkate almak.

*Uzmanla işbirliği içinde alınan ortak kararlara uymanız için yapmanız gereken davranışlardan biri de aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Kendi görüşünüzü ifade etmeksizin her zaman uzmanın görüşüne katılmak.
- b)Uzman ile belli alanlarda görüş birliğinde olup olmadığınızı ifade ederek, eğer varsa, aranızdaki görüş ayrılıklarını gidermek.
- c)Çalışma sırasında sık sık çalışmaya katılmada ne kadar istekli olduğunuzu uzmana söylemek.

*Uzman ile belli konularda aranızdaki görüş ayrılıklarını gidermeniz ne yarar sağlar?

- a)Çalışmanın istenilen sonuca ulaşmasını sağlar.
- b)Uzmanla işbirliği içinde alınan ortak kararlara uymanızı sağlar.
- c)Yukarıdaki her iki seçeneğe de katılıyorum.

2.

*Uzmanla görüş ayrılığı yaşıyorsanız yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Çalışmada aksama ve gecikmelerin olmaması için görüş ayrılıklarınızı belirtmemek.
- b)Her koşulda uzmanın görüşüne katılmak.
- c)Uzmanın görüşüne neden katılmadığınızı mutlaka belirtmek.

*Görüş ayrılığı yaşadığınız konuları ancak kiminle tartışarak çözümleyebilirsiniz?

- a)Çalışmayı düzenleyen uzmanla.
- b)Kendi kendinizle.
- c)Bu konuda çalışsan başka uzmanlarla.

*Belli bir konuda uzman görüşüne katılmama nedeninizi en iyi şekilde ifade eden seçenek aşağıdakilerden hangisidir?

- a)“Çocuğum gece çişini yaptığında ne yapmalıyım?”
- b)“Çocuğumun altını bağlamamam gerektiğini söylüyorsunuz ama misafirlige gittiğimde bunu yapmam zor.”
- c)“Çocuğumu tuvaletini yapması için lazımlığa oturttuğumda her zaman yanında bulunmalı mıyım?”

3.

*Uzmanın yaptığı açıklamaları anlamada sorunlar yaşıyorsanız, öncelikle yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Uzmana açıklamaları anlamadığınızı belirterek bazı açıklamaların tekrarını isteyebilirsiniz.
- b)Bu konuda diğer uzmanlardan yardım alabilirsiniz.
- c)Bu konuda yazılmış kitapları okuyabilirsiniz.

*Çocuğunuzla yaşadığınız sorunlara yönelik uzmanın yaptığı açıklamaların bitiminde öncelikli olarak yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Açıklamaların hemen bitiminde, böyle bir fırsatı değerlendirerek, uzmana diğer sorunlarınızı da açmak
- b)Bu tür sorunları yaşayan başka ailelerin olup olmadığını ve bu sorunların üstesinden nasıl geldiklerini uzmana sormak.
- c)Uzmanın verdiği bilgileri anladığınızı ya da anlamakta zorlandığınızı uzmana söylemek.

*Uzmanın konuyla ilgili yaptığı açıklamaları anlamadığınızı belirterek, gerektiğinde bazı açıklamaların tekrarını istemeniz ne yarar sağlar?

- a)Açıklamaları daha iyi anlayarak, uzmanın önerileri doğrultusunda davranmanıza neden olur.
- b)Çalışma sırasında çıkabilecek sorunları önlemiş olur.
- c)Yukarıdaki her iki seçeneğe de katılıyorum.

4.

*Üzerinde tartışılan konuyu daha iyi özümsemeniz için yapmanız gereken davranış aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Toplantıyı artık bitirmek istediğinizi söylemek.
- b)Soru sormanın uzmanı bunaltacağını düşünerek anlamadığınız konuları kendi içinizde çözümlenmek.
- c)Tartışılan konu hakkında sorular sorarak anlaşılmayan tüm hususlara çözüm getirmek.

*Tartışılan konu hakkında uzmana sorular sormanız ne yarar sağlar?

- a)Tartışılan konuyu daha iyi anlamanızı sağlar.

- b)Uzmanın konuyla ilgili daha fazla hazırlık yapmasını sağlar.
- c)Çalışmanın kısa sürede tamamlanmasını sağlar.

*Uzmanla paylaştığınız konuların sonunda soracağınız soruları belirlerken aşağıdaki davranışlardan hangisini yap malısınız?

- a)Soracağınız soruları başka uzmanlara da sorarak yanıtlar arasında farklılık olup olmadığına bakmalısınız
- b)Soracağınız sorulara öncelikle kendiniz yanıt aramalı; daha sonra uzmana sormalısınız.
- a)Üzerinde tartışılan konu hakkında düşünerek, kafanızda soru işareti yaratan soruları belirlemelisiniz.

5.

*Uzmanla paylaştığınız konuların sonunda, söylenenleri anladığınızı göstermenin en iyi yolu aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Açıklamaların özetini ifade etmek.
- b)Çocuğunuzun bir günlük yaşam öyküsünü tekrar anlatmak.
- c)Başınızı sallayarak anladığınızı göstermek

*Uzmanla paylaştığınız konuların sonunda yapmanız gereken davranışlardan biri de aşağıdakilerden hangisidir?

- a)Yapılan açıklamaları, varsa, çocuğunuzun sınıf öğretmeniyle paylaşmak
- b)Uzmana böyle bir çalışmayı niçin düzenlediğini sormak.
- c)Yapılan açıklamaların kısaca özetini ifade etmek.

*Uzmanla paylaştığınız konuları özetlemeniz ne yarar sağlar?

- a)Uzmanın ne söylemek istediğini anladığınızı gösterir.
- b)Uzmanın önerileri doğrultusunda davranmanıza yol açar.
- c)Yukarıdaki her iki seçeneğe de katılıyorum.

EK 7

**Annelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken
Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği**

Görüşme Tarihi:

Annenin Adı-Soyadı:

Uzmanın Adı-Soyadı:

Görüşmenin Başlama Saati:

Görüşmenin Bitiş Saati:

Aşağıdaki maddelerden her biri sizinle ilk kez görüşmeye gelen annelerin, çocuklarının öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilgili sorununu ifade etme ve sorununa yönelik sizinle birlikte çözüm önerilerini geliştirilme davranışlarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır.

Ölçekte yer alan her bir maddeyi aşağıdaki anahtara göre cevaplayınız.

- 0. Hiç
- 1. Biraz
- 2. Büyük ölçüde
- 3. Tümüyle

Sorunun Belirlenmesi

1. Anne görüşmenin başlangıcında sizinle görüşmeye istekli olduğunu ve görüşmeler sırasında size yardım edeceğini ne ölçüde ifade etmektedir?	0	1	2	3
2. Anne çocuğuyla ilgili, başvurma nedenini ne ölçüde ifade etmektedir?	0	1	2	3
3. Anne, çocuğunun özgeçmişiyile ilgili bilgileri ne ölçüde ifade etmektedir?	0	1	2	3

4. Annenin çocuğuyla ilgili gereksinim alanlarını belirleyebilmeniz için çocuğunun günlük yaşam içerisindeki davranışlarını ne ölçüde ifade etmektedir? 0 1 2 3

5. Anne, çalışmadan beklentilerini ne ölçüde ifade etmektedir? 0 1 2 3

Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi

1. Anne, çalışmadan beklentileri doğrultusunda sizden açıklama yapmanızı ne ölçüde istemektedir? 0 1 2 3

2. Anne yapılan açıklamalar doğrultusunda sorununun çözümüne yönelik olası önerileri üretmeye ne ölçüde katkıda bulunmaktadır? 0 1 2 3

3. Anne sorunun çözümüne yönelik olası önerilerle ilgili sizden ne ölçüde bilgi istemektedir? 0 1 2 3

4. Anne listelenen her bir önerinin avantaj ve dezavantajlarını açıklamanızı ne ölçüde istemektedir? 0 1 2 3

5. Anne önerileri, içinde yaşadığı ortamın koşullarını da düşünerek sizinle birlikte ne ölçüde öncelik sırasına dizmekte midir? 0 1 2 3.

EK 8

Sevgili Meslektaşım,

Öncelikle çalışmaya getireceğiniz katkıdan dolayı size teşekkür ediyorum.

*Ailelerle yapacağınız her bir görüşme sırasında aşağıda yer alan açıklamaları dikkate almanız araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği için son derece önemlidir.

*Yapacağınız görüşme EK-1’de yer alan “Ailelerin Bir Eğitim Uzmanıyla İlk Kez Görüşürken Sahip Olmaları Gereken Etkili İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği”nde yer alan becerileri ölçebilecek şekilde düzenlemelisiniz.

*Görüşmeye gelen aile etkili iletişim becerilerinin öğretimine yönelik düzenlenen çalışmaya katılmış ya da katılmamış olabilir. Bu konuda aileye soru sorulmamalıdır ve ailenin açıklama yapması önlenmelidir.

*Aile ile yapacağınız görüşme, ailenin çocuğuyla ilişkili size getireceği öğrenme ya da davranış sorununa yönelik gerçekçi bir öneri üretme oturumu olarak düzenlenmelidir.

*Yapacağınız görüşme oturumu 30-60 dakika sürmelidir. Oturumun sonunda eğer aile isterse ve uzman uygun görürse, başlatılan çalışma ileri ki zamanlarda devam edebilir. Ancak araştırmada, yalnızca ilk oturum kullanılacaktır.

*Görüşmelerin gerçekleşeceği ortam, sizin önerileriniz doğrultusunda “Seminer Odası” olarak belirlenmiştir.

Not: Ailelerle yapacağınız görüşmelerin saatleri EK-2’de yer almaktadır.

EK 9

YAZILI BİLGİLENDİRME ÖĞRETİM MATERYALİ UYGULAMA GÜVENİRLİĞİ VERİ TOPLAMA FORMU

Deneğin Adı Soyadı:

Gözlemci:

Başlama-Bitiş:

Tarih:

Toplam Süre:

	1	2	3	4	5	6	Toplam +/-	% +
GİRİŞ								
UZMANA BAŞVURMA NEDENİ								
ÖZ GEÇMİŞ								
BİR GÜNLÜK YAŞAM HİKAYESİ								
ÇALIŞMADAN BEKLENTİLER								
UZMANDAN AÇIKLAMA YAPMASINI İSTEMEK								
ANNENİN ÖNERİ ÜRETMESİ								
UZMANIN ÖNERİ ÜRETMESİ								
ÖNERİLERİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJINI İSTEME								
ÖNERİLERİ ÖNCELİK SIRASINA DİZME								
GÖRÜŞ BİRLİĞİ VE GÖRÜŞ AYRILIĞINI İFADE ETME								
GEREKTEĞİNDE AÇIKLAMALARIN TEKRARINI İSTEME								
KONU İLE İLGİLİ SORU SORMA								
VERİLEN TÜM BİLGİLERİ ÖZETLEME								

EK 10

KARŞILIKLI KONUŞMA ÖRNEKLERİ ÖĞRETİM MATERYALI UYGULAMA GÜVENİRLİĞİ VERİ TOPLAMA FORMU

Deneğin Adı Soyadı:

Tarih:

Gözlemci:

Başlama Bitiş:

Toplam Süre:

		Giriş		UZMANA BAŞVURMA NEDENİ		ÖZ GEÇMİŞ		BİR GÜNLÜK YAŞAM HİKAYESİ		ÇALIŞMADAN BEKLENTİLER		UZMANDAN AÇIKLAMA YAPMASINI İSTEMEK		ANNENİN ÖNERİ ÜRETMESİ		UZMANIN ÖNERİ ÜRETMESİ		ÖNERİLERİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJINI İSTEME		ÖNERİLERİ ÖNCELİK SIRASINA DİZME		GÖRÜŞ BİRLİĞİ VE GÖRÜŞ AYRILIĞINI İFADE ETME		GEREKTEĞİNDE AÇIKLAMALARIN TEKRARINI İSTEME		KONU İLE İLGİLİ SORU SORMA		VERİLEN TÜM BİLGİLERİ ÖZETLEME	
1	2	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS	Oİ	OS
Toplam +/-																													
% +																													

Oİ: Olumlu Konuşma Örneği

OS: Olumsuz Konuşma Örneği

EK 11

Sosyal Geçerlik leği

1. Etkili iletişim becerilerinin eğitimine ynelik alışmaya katıldığınız iin memnun musunuz?

Evet, memnunum   Kararsızım   Hayır, memnun değilim

2. İstediğiniz eğitimi aldınız mı?

Evet   Kararsızım   Hayır

3. Katıldığınız alışma çocuğunuzun öğrenme ya da davranış sorunlarıyla ilişkili, bir eğitim uzmanıyla yapacağınız ilk görüşmede gereksinimlerinizi ne derecede karşıladı?

Tamamıyla karşıladı   Kararsızım   Hiç karşılamadı

4. Bir arkadaşınıza katıldığınız çalışmayı önerir misiniz?

Evet, neririm   Kararsızım   Hayır, nermem

5. Almış olduğunuz eğitim sizce yeterli miydi?

Evet, yeterliydi   Kararsızım   Hayır, yeterli değildi

6. Eğer başka bir alanda yardıma gereksinim duyarsanız, tekrar programımıza katılmak ister misiniz?

Evet, isterim   Kararsızım   Hayır, istemem

7. Katıldığınız çalışmanın memnun olmadığınız yönlerini birkaç cümle ile açıkla mısınız?

8. Katıldığınız çalışmanın memnun olduğunuz yönlerini birkaç cümle ile açıkla mısınız?

9. Bu çalışma sonunda kendinizde gördüğünüz değişiklikleri sıralayınız?

KAYNAKÇA

- AAMR/American Association on Mental Retardation. **Mental Retardation: Definition, Classification and Systems of Supports**. Dokuzuncu basım. Washington, DC: 1992.
- Akkök, F. ve Sucuoğlu, B. **Anne-Baba Rehberi El Kitabı: Özbakım Becerilerinin Kazandırılması**. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayını, 1989.
- Akkök, F. "Davranışsal Yaklaşım Dayalı Aile Rehberliğinin Öğretilebilir Çocukların Özbakım Becerilerinin Gelişimine Etkisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, 1984.
- Alberto, P. A. ve Troutman, A. C. **Applied Behavior Analysis for Teachers**. New York: MacMillan Publishing Company, 1990.
- Bailey, D. B. ve Simeonsson, R. J. "Assessing Needs of Families With Handicapped Infants", **The Journal of Special Education** 22, 1: 117-127, 1988.
- Baker, B. L. ve Brightman, R. P. "Training Parents of Retarded Children: Program-Specific Outcomes", **Journal of Behaviour Therapy and Experimental Psychiatry** 15, 3: 255-260, 1984.
- Barber, P. A., Turnbull, A. P., Behr, S. K ve Kerns, G. M. A, "Family Systems Perspective on Early Childhood Special Education," **Early Intervention for Infants and Children with Handicaps: An Empirical Base**. Ed.: S. L. Odom ve M. B. Karnes (Baltimore: Paul H. Brookes Publishing, 1988, ss. 179-198.)
- Barnett, W. S ve Boyce, G. C. "Effects of Children with Down Syndrome on Parents Activities", **American Journal on Mental Retardation** 100, 2: 115-127, 1995.

- Becker, S. G. "The Effectiveness of Inservice Training Using Simulation Videotape and Participatory Lecture in Changing Attitudes and Increasing Diagnostig Abilities of Elemantary Teachers Involded in Mainstreaming", **Dissertation Abstracts International** 40, 11A, 1980.
- Beckman, P. J., "Qualities and Skills for Communication With Families," **Strategies for Working with Families of Young Children with Disabilities**. Ed.: N. Frank. ve S. Newcomb (Baltimore: Paul H. Brookes, 1996, ss. 31-68.)
- Billingsley, F., White, O. R. ve Munson, R. "Procedural Reliability: A Rationale and an Example", **Behavioral Assessment**, 2: 229-241, 1980.
- Birenbaum, A. ve Cohen, H. J. "On the Importance of Helping Families: Policy Implications From a National Study", **Mental Retardation** 31, 2: 67-74, 1993.
- Blackhurst, A. E. ve Berdine, W. H. **An Introduction to Special Education**. New York: Harpers Collins, 1993.
- Blackhurst, A. E., Schuster, W. J., Ault, M. J. ve Doyle, P. M. **The Single Subject Research Advisor [Computer Software]**. Lexington, KY: Department of Special Education and Rehabilitation Counseling, 1996.
- Brightman, R. P., Ambrose, S. A. ve Baker, B. L. "Parent Training: A School Based Model for Enhancing Teaching Performance", **Child Behavior Therapy** 2, 3: 35-47, 1980.
- Brotherson, M. J. "Parents Self Report of Future Planning and Its Relationship to Family Functioning and Family Stress with Sons and Daughters Who Are Disabled." Yayınlanmamış Doktora Tezi. The Universtiy of Kansas, Lawrence, 1985.

- Bos, C. ve Vaughn, S. **Strategies For Teaching Students With Learning and Behavior Problems**. Dördüncü basım. Boston: Allyn and Bacon, 1998.
- Böcü, D. S. "Bilgi Verici Danışmanlığın Beyin Felçli (Serebral Palsili) Çocuğu Olan Annelerin Kaygı Düzeyine Etkisi." Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, 1992.
- Cavkaytar, A. "Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Ekililiği." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE, 1998.
- Carpenter, C. I, "Parents as Colloborators in Education: A Training Program for Parents of Children at Risk." Poster Sunusu. CEC Convention, 1994.
- Cook, D. W. "Systematic Needs Assesment: A Primer", **Journal of Counseling and Development**. 4, 67: 462-464, 1989.
- Cunningham, C. "Training and Education Approaches for Parents of Children with Special Needs", **British Journal of Medical Psychology**, 58: 285-305, 1985.
- D.P.T. **Zihin Engelliler Alt Çalışma Raporu**. Engelliler İçin Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1992.
- Darling, R.B ve Darling, J. **Children Who Are Different: Meeting the Challenges of Birth Defects in Society**. ST. Louis: C. V. Mosby, 1982.
- Dunts, C. J., Trivette, C. M ve Johanson, C., "Parent-Professional Collaboration and Partnership," **Supporting and Strengthening Families**. Ed.: C. J. Dunts, C. M. Trivette ve A. G. Deal (Cambridge, MA: Brookline Books, 1994, ss.197-211.)

Epstein, L. H., Mccurley, J., Wing, R. R. ve Valoski, A. "Five year Follow-Up of Family-Based Behavioral Treatments for Childhood Obesity", **Journal of Consulting and Clinical Psychology** 58, 5: 661-664, 1990.

Eripek, S. **Zihin Engelli Çocuklar**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1996.

Eripek, S. **Zihin Engelli Çocuklar**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.

Evcimen, E. "Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin (Anne-Babaların) Gereksinimlerinin Belirlenmesi." Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE, 1996.

Fox, R. ve Binder, M.C. "Parenting: A Developmental-Behavioural Approach", **Advances in Special Education**, 78, 2: 187-201, 1990.

Fox, L., Dunlop, C. ve Philbrick, L. A. "Providing Individual Supports to Young Children with Autism and Their Families.", **Journal of Early Intervention** 21, 1: 1-4, 1997.

Friend, M. ve Cook, L. **Interactions: Collaboration Skills for School Professionals**. New York: Longman, 1996.

Fujiura, G. T., Roccoforte, J. A. ve Braddock, D. "Cost of Family Care for Adults with Mental Retardation and Related Developmental Disabilities", **American Journal on Mental Retardation** 99, 3: 250-261, 1994.

Gargiulo, R. M. **Working With Parents of Exceptional Children**. Houghton Mifflin, Boston: 1985.

Grisham-Brown, J. "Using Response Prompting Procedures Within an Embedded Skills Approach to Teach Preschoolers with Severe Disabilities." Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Kentucky, 1992.

Hallahan, D. P. ve Kauffman, J. M. **Exceptional Children: Introduction to Special Education.** Boston: Allyn and Bacon, 1994.

“Heward, W. L. ve Orlansky, M. D. **Exceptional Children.** Columbus, Ohio, Merrill:1984” (Vuran, 1997, s. 9’deki alıntı).

Heward, W. L. **Exceptional Children: An Introduction to Special Education.** New Jersey: Merrill Publishing Company, 1996.

Hepwort, D. H. ve Larsen, J. A. **Direct Social Work Practice: Theory and Skills.** Chicago IL: Dorsey Press, 1986.

Hutchins, D. E. ve Cole, C. G. **Helping Relationships and Strategies.** Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1992.

Kaplan, P. S. **Pathways for Exceptional Children.** ST Paul: West Publishing Company, 1996.

Kırcaali-İftar, G. “Aile ve Çevre Eğitimi” Yayınlanmamış Ders Notları, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1995.

Kırcaali-İftar, G. ve Tekin, E. **Tek-Denekli Araştırma Yöntemleri.** Ankara: Türk Psikologlar Derneği, 1997.

Kohr, M. A., Parrish, J. M., Neef, N. A., Driessen, J. R. ve Hallinan, P. C.
“Communication Skills for Training Parents: Experimental and SocialValidation”, **Journal of Applied Behavior Analysis** 21, 1: 21-30, 1988.

Knoll, J. “Being a Family: The Family Experience of Raissing a Child with a Disability or Chronic Illnes.” **Emergning Issues in Family Support.** Ed.: V. J. Bradley, J. Knool, ve J. M. Agosta (Washington, DC: American Association on Mental Retardation, 1992, ss. 9-56.)

- Kroth, R. L. ve Edge, D. **Strategies for Communicating with Parents and Families of Exceptional Children**. Denver: Love Publishing Company, 83-97, 1997.
- Laborde, R. P. ve Seligman, M. **The Family with a Handicapped Child**, Massachusetts: Allyn and Bacon, 1991.
- Pasanella, A. L. ve Volkmer, C. B. **Coming Back or Never Leaving Instructional Programming For Handicapped Students in The Mainstream**. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill, 1977.
- Powell, T. H., Hecimovic, A. ve Christensen, L, "Meeting the Unique Needs of Families," **Autism: Identification, Education and Treatment**. Ed.:D.E. Berkell (187-224). (Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1992, ss. 187-224.)
- "Powers, L. E., Singer, H. S., Stevens, T. ve Sowers, J. A. "Behavioral Parent Training in Home and Community Generalization Settings" **Education and Training in Mental Retardation**, 1992" (Cavkaytar, 1998, s. 22'deki alıntı).
- Pueschel, S. M., Scalo, P. S., Weidenman, L. S. ve Bernier, L. C. **The Special Child: A Source Book for Parents of Children with Developmental Disabilities**. Baltimore: Paul H. Brookes, 105-113, 1995.
- Romer, E. F. ve Umbreit, J. "The Effects of Family-Centered Service Coordination: A Social Validity Study", **Journal of Early Intervention** 21, 2: 95-110, 1998.
- Ruef, M. "Informational Priorities of Parents Regarding the Challenging Behaviors of Their Sons and Daughters: Results of National Survey." Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Beach Center on Families and Disability, The University of Kansas, 1995.

Seligman, M. **The Family with A Handicapped Child**. Massachussttes: Allyn and Bacon, 1991.

Schulz, J. B. **Parents and Professionals in Special Education**. Massachusetts: Allyn and Bacon, 1987.

Shulman, L. **The Skills of Helping: Individuals, Families and Groups**. Itasca IL: F. E. Peacock Publishers, 1992.

Smith, T. E. C., Polloway, E. A., Patton, J. R. ve Dowdy, C. A. **Teaching Students With Special Needs in Inclusive Settings**. Boston: Allyn and Bacon, 1995.

Smith, M.B., Patton, J. R. ve Ittenbach, R. **Mental Retardation**. New York: Mac, 1994.

Snell, M.S. "Analysis of Time Delay Procedures in Teaching Daily Living Skills to Retarded Adults", **Analysis and Intervention in Developmental Disabilities**, 2: 139-155, 1982.

Spock, B., Lerrigo, M. **Caring for Your Disabled Child**. Greenwich, CT: Fawcett Crest Book, 1965.

Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu, N. "Otistik Çocuklara Bağımsız Yaşam Becerilerinin Kazandırılması", **Psikoloji Dergisi** 7, 27: 15-26, 1992.

Sucuoğlu, B. "Özürlü Çocukların Aileleriyle Yapılan Çalışmalar," **Farklılıkla Yaşamak**. Ed.: A. Nuray Karancı (Türk Psikologlar Derneği Yayınları 13, 1:1997, ss. 35-57.)

Sucuoğlu, B., Küçüker, S. ve Kanık, N. "Anne Babaların Özürlü Çocukların

Eğitimine Katılımları.” Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi EBF, 1994.

Sucuoğlu, B., Akıncı, A, Gümüşçü, ř. ve Ülkü, P. **Otistik Çocuklar ve Eğitimleri.** Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1988

Todis, B., Irvın, L. K., Singer, G. H. S. ve Yovanoff, P. **The Self-Esteem Parent Program: Quantitative and Qualitative Evaluation of a Cognitive-Behavioral Intervention.** Baltimore: Brookes, 1993.

Topbaş, S. “Zihin Engelli Çocuklara İletişim Becerilerinin Kazandırılmasında Aile ve Eğitim Kurumlarının Rolü.” Yayınlanmamış Ders Notları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi , 1991.

Traustadottir, R. A. “Mother’s Work is Never Done: Constructing a “Normal” Life,” **The Variety of Community Experience: Qualitative Studies of Family and Community.** Ed.: J.Taylor, R Bogdan ve Z. M. Lutfiyya (Baltimore: Brookes, 1995, ss. 47-65.)

Turnbull, A. P ve Turnbull, H. R. “Family Functions and Meetig Families’ Basic Needs”, **Families, Professionals and Exceptionality.**11: 117-196, 1997.

Turnbull, A. P ve Turnbull, H. R., Shank, M. ve Leal, D. **Exceptional Lives: Special Education in Today’s Schools.** New Jersey: Prentice Hall Inc, 1995.

Turnbull, A.P ve Turnbull, H. R. **Families, Professionals and Exceptionality. A Special Partnership.** New York: Macmillan Publishing, 1990.

Tymchuk, A. J. “Interventions With Parents of The Mentally Retarded,” **Handbook of Mental Retardation.** Ed.: J. L. Matson ve J. A. Mulick (New York: Pergamon Press, 1983, ss. 369-380.)

Üstünoğlu, Ü. “Okulöncesi Eğitimde Aile Eğitiminde Benimsenebilecek Yaklaşımlar”, **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** 6, 1: 1996.

Vuran, S. “Zihin Engelli Çocuk Annelerine Ödüllendirme ve Eleştirmemenin Kazandırılmasında Bilgilendirme, Dönüt Verme ve Ödüllendirmenin Etkililiği.”
Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE, 1997.